

ΣΥΡΙΖΑ 2004-2015:
ΑΠΟ ΤΗΝ «ΑΝΑΤΡΟΠΗ» ΣΤΟ ΜΝΗΜΟΝΙΟ-3
(Στη μνήμη του Μάρκου Λιάμου [Μιχάλη], 1950-2013)

του Γιάννη Μηλιού

«Μόνος ρεαλισμός η ανατροπή των
νεοφιλελεύθερων μονόδρομων, η ανατροπή
των μνημονιακών καθεστώτων».

(Αλέξης Τσίπρας, 13/9/2014)

1. Εισαγωγή

Για να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε την πορεία του ΣΥΡΙΖΑ προς την κυβερνητική εξουσία, από το 4,6% των εκλογών του 2009 στο 36,3% του Ιανουαρίου 2015 και το 35,4% του Σεπτεμβρίου 2015, αλλά και τον «συμβιβασμό» του, όταν βρέθηκε στην κυβέρνηση, με την αποδοχή των νεοφιλελεύθερων προγραμμάτων λιτότητας μέσα από τη συμφωνία στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο Κορυφής της 13ης Ιουλίου 2015, είναι ανάγκη να αναλύσουμε τις τομές που συντελέστηκαν τόσο στην ελληνική κοινωνία όσο και τις πολιτικές σχέσεις εκπροσώπησης κατά την τελευταία πενταετία.

Γιατί ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ, το 5ο σε ισχύ κόμμα στη Βουλή του 2009 και το μικρότερο από τα δύο κόμματα της κοινοβουλευτικής Αριστεράς, που μπόρεσε να «εκμεταλλευτεί» την κρίση του πολιτικού συστήματος της Μεταπολίτευσης, με την κατάρρευση της εκλογικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ και τη συρρίκνωση της επιρροής της Νέας Δημοκρατίας; Γιατί εγκατέλειψε τη βασική εξαγγελία του, την κατάργηση των Μνημονίων; Υπήρξε αυτή η συνθηκολόγηση το αποτέλεσμα απλώς ενός αδυσώπητου διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων ή καθορίστηκε κυρίως από εσωτερικές διεργασίες και συσχετισμούς, στις οποίες υπάχθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ; Γιατί, παρά την ψήφιση του 3ου Μνημονίου και την αποχώρηση ενός σημαντικού τμήματος των μελών, των στελεχών και των βουλευτών του, ο ΣΥΡΙΖΑ διατήρησε τα εκλογικά ποσοστά του και παρέμεινε στην κυβερνητική εξουσία;

Έχοντας απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε αφενός τη σταθερότητα των πολιτικών λιτότητας και αφετέρου την εναλλακτική στρατηγική που απέρρευε από το Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ.

2. Φάση πρώτη: Το «πνεύμα της Γένοβας», η σταθεροποίηση του ΣΥΡΙΖΑ στην κεντρική πολιτική σκηνή και οι συνιστώσες (2001-2010)

Ο ΣΥΡΙΖΑ (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς) ιδρύθηκε λίγο πριν τις εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004, ως συμμαχία του Συνασπισμού («Συνασπισμός της Αριστεράς, των Κινήματων και της Οικολογίας») με οργανώσεις της «εξωκοινοβουλευτικής» και της «ανανεωτικής» Αριστεράς¹ και ανένταχτες/ους

---

¹ Οι οργανώσεις που συμμετείχαν στον ΣΥΡΙΖΑ στην αρχική αυτή φάση, πέραν του Συνασπισμού, ήταν οι εξής: Ανανεωτική Κομμουνιστική Οικολογική Αριστερά (ΑΚΟΑ), Διεθνιστική Εργατική Αριστερά (ΔΕΑ), Κίνηση Ενεργοί Πολίτες (Μανώλης Γλέζος) και η Κίνηση για την Ενότητα Δράσης της Αριστεράς (ΚΕΔΑ). Η Κομμουνιστική Οργάνωση Ελλάδας (ΚΟΕ) κάλεσε τα μέλη και τους οπαδούς της να ψηφίσουν ΣΥΡΙΖΑ στις εθνικές εκλογές της 7/3/2004, αλλά εντάχθηκε στον ΣΥΡΙΖΑ το καλοκαίρι του 2007.

Αριστερές/ούς. Στις εκλογές του 2004 συγκέντρωσε ποσοστό 3,27% και εξέλεξε έξι βουλευτές.

Στην αρχική του φάση, το εγχείρημα έμοιαζε βραχύβιο, καθώς η συμμαχία δεν κατάφερε να καταλήξει σε απόφαση συμμετοχής στις ευρωεκλογές της 13ης Ιουνίου 2004. Στις εκλογές αυτές, εκτός από τον Συνασπισμό που συγκέντρωσε ποσοστό 4,16% και εξέλεξε έναν Ευρωβουλευτή (5,16% και δύο Ευρωβουλευτές το 1999), συμμετείχε το σχήμα «Γυναίκες για μια άλλη Ευρώπη» (0,76%), το οποίο επίσης προερχόταν από τις δυνάμεις που ίδρυσαν τον ΣΥΡΙΖΑ.

Παρά την αρχική αβεβαιότητα για τη βιωσιμότητα του ΣΥΡΙΖΑ, υπήρχαν ουσιαστικές δυνάμεις συνοχής μεταξύ των οργανώσεων και του κόσμου που στήριζαν ή παρακολουθούσαν το ενωτικό-αριστερό εγχείρημα. Επρόκειτο για τις κινηματικές και ενωτικές διαδικασίες που εξελίσσονταν από το τέλος της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές της δεκαετίας του 2000 στην Ελλάδα, την Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως ως «κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση» και γρήγορα πήραν μάλιστα οργανωτική μορφή, στο Ελληνικό, το Ευρωπαϊκό και το Παγκόσμιο «Κοινωνικό Φόρουμ».²

Στην Ελλάδα οι διαδικασίες αυτές είχαν γρήγορα αποκτήσει αξιοσημείωτο δυναμισμό στο εσωτερικό ενός τμήματος της Αριστεράς. Έτσι στις 15/5/2001 ανακοινώθηκε σε συνέντευξη τύπου στο Ζάππειο η ίδρυση του «Χώρου διαλόγου και κοινής δράσης της Αριστεράς», από τους εκπροσώπους έξι αριστερών συλλογικοτήτων, αφενός πολιτικών φορέων και αφετέρου σχημάτων με μη άμεσα κομματικό-πολιτικό, καίτοι αριστερό-ριζοσπαστικό αντικείμενο δράσης.³ Στη συνέντευξη τύπου περιγράφηκε ως εξής η στρατηγική στόχευση του εγχειρήματος:

«Το πολιτικό μας πλαίσιο δεν μπορεί να είναι παρά αυτό που αναδεικνύει η συγκυρία, δηλαδή η ανάγκη για τους αγώνες των εργαζομένων ν' αποκρούσουν όλες τις επιθέσεις ενάντια στο εισόδημα, για τον κοινωνικό χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης, για την απόκρουση του τρομονόμου, για την ειρήνη στα Βαλκάνια, για την απόκρουση της νέας τάξης πραγμάτων, για το περιβάλλον [...] Παράλληλα για την αλληλεγγύη και κυρίως για τη διεθνή αλληλεγγύη, μέσα από την υποστήριξη κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων των Κινημάτων, όπως αυτό που σχεδιάζεται στη Γένοβα τον Ιούλιο του 2001 [...] Όλοι εμείς που συμμετέχουμε σε αυτή την πρωτοβουλία καλυπτόμαστε πίσω από το σύνθημα: "Οι άνθρωποι πάνω από τα κέρδη" [...]. Παράλληλα όμως ισχυριζόμαστε ότι και μια άλλη Αριστερά είναι εφικτή. Μια Αριστερά, που να συνδιαλέγεται, που να συναποφασίζει, που ν' αγωνίζεται, που να διεκδικεί».⁴

Η ελληνική συμμετοχή στη διεθνή διαδήλωση στη Γένοβα τον Ιούλιο 2001, κατά της πολιτικής των G8, εκτιμάται σε 3.000 άτομα.⁵ Χαρακτηριστική για την

---

2 https://en.wikipedia.org/wiki/World_Social_Forum

3 Οι εκπρόσωποι των συλλογικοτήτων αυτών ήταν: Αγγελική Ξύδη (Δίκτυο Υπεράσπισης Κοινωνικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων), Τασία Χριστοδουλοπούλου (Πρωτοβουλία για την Επανίδρυση της Αριστεράς), Γιάννης Θεωνάς (ΚΕΔΑ), Σπύρος Κουτσουβέλης (ΔΗΚΚΙ), Γιάννης Μηλιός (περιοδικό *Θέσεις*), Γιάννης Μπανιάς (ΑΚΟΑ), Στέργιος Πιτσιόρλας (Συνασπισμός).

4 <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2664>

5 <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=135222> Βλ. επίσης, Γιάννης Μπουρνούς, «12 χρόνια από τις μέρες που νικήσαμε το φόβο: Χρονολόγιο των διεθνών διαδηλώσεων της Γένοβα», <https://barikat.gr/content/12-hronia-apo-tis-meres-poy-nikisame-fovo-hronologio-ton-diethnon-diadiloseon-tis-genova>

επιρροή του «πνεύματος της Γένοβας» στην ελληνική Αριστερά είναι η απόφαση του 4ου Συνεδρίου του Συνασπισμού, 9-12/12/2004, όπου διαβάζουμε: «Το κίνημα κατά της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης, είναι η καινούργια και ελπιδοφόρα εξέλιξη της εποχής μας». Σημαντική ήταν η ελληνική συμμετοχή στο 1ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ στη Φλωρεντία, ενώ το 4ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ διοργανώθηκε στην Αθήνα στο διάστημα 4-7/5/2006. Στις συζητήσεις και τις εκδηλώσεις του τριήμερου συμμετείχαν περί τις 35 χιλιάδες άτομα, ενώ στη διαδήλωση που έλαβε χώρα στις 7/5/2006 με σύνθημα «Μια άλλη Ευρώπη είναι εφικτή», «Ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό και τον πόλεμο» έλαβαν μέρος ογδόντα χιλιάδες άτομα. Κινητοποίηση τέτοιου μεγέθους δεν είχε λάβει χώρα στην Αθήνα από την αντιπολεμική διαδήλωση της 15/2/2003.

Το γεγονός λοιπόν ότι το «πνεύμα της Γένοβας» παρέμενε ζωντανό και οι διαδικασίες του «Κοινωνικού Φόρουμ» συνένωναν αντικειμενικά μεγάλα κομμάτια της ριζοσπαστικής και ανανεωτικής Αριστεράς, επέδρασε καταλυτικά στη διατήρηση και ενίσχυση του ενωτικού εγχειρήματος του ΣΥΡΙΖΑ. Από τον Οκτώβριο 2004 και ιδίως μετά την εκλογή του Αλέκου Αλαβάνου ως νέου Προέδρου του Συνασπισμού (4ο Συνέδριο, 12/12/2004) επαναλειτούργει η Πολιτική Γραμματεία του ΣΥΡΙΖΑ, στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι των συνιστωσών του συμμαχικού σχήματος.

Στις δημοτικές εκλογές του Οκτωβρίου 2006 στον Δήμο Αθηναίων, η παράταξη «Ανοιχτή Πόλη», με επικεφαλής τον Αλέξη Τσίπρα, συγκέντρωσε 10,52%, κατακτώντας την 3η θέση, μετά τις παρατάξεις που υποστηρίχθηκαν από τη ΝΔ (Νικήτας Κακλαμάνης) και το ΠΑΣΟΚ (Κώστας Σκανδαλίδης).

Στις επόμενες δύο εθνικές εκλογικές αναμετρήσεις ο ΣΥΡΙΖΑ σταθεροποιεί την εκλογική δύναμή του, παραμένοντας βέβαια ακόμη ένα μικρό πολιτικό κόμμα (5,04% στις εκλογές της 16/9/2007, 4,70% στις ευρωεκλογές της 7/6/2009 και 4,60% στις εκλογές της 4/10/2009).

Στη διάρκεια του 2007, ο ΣΥΡΙΖΑ έπαιξε σημαντικό ρόλο στις κινητοποιήσεις για τη μη αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει τον δημόσιο και δωρεάν χαρακτήρα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η διάσπαση του «αναθεωρητικού μετώπου» ΝΔ - ΠΑΣΟΚ και η τελική μη αναθεώρηση του άρθρου 16 προσλήφθηκε σαν μια μεγάλη νίκη του ριζοσπαστικού - κινηματικού προσανατολισμού του κόμματος. Στη συνείδηση μιας μερίδας της νεολαίας και της Αριστεράς η νικηφόρα «μάχη για το άρθρο 16» πιστώθηκε κυρίως στον ΣΥΡΙΖΑ.

Στο 5ο Συνέδριο του Συνασπισμού, στις 10/2/2008, νέος Πρόεδρος του Κόμματος εκλέχθηκε ο Αλέξης Τσίπρας, μετά την επιλογή του Αλέκου Αλαβάνου να αποσυρθεί από την Προεδρία του Συνασπισμού και του ΣΥΡΙΖΑ. Ο Τσίπρας συγκέντρωσε 70,41% των ψήφων έναντι 28,67% του ανθυποψηφίου του Φώτη Κουβέλη.

Όταν μετά τη δολοφονία από αστυνομικό του δεκαεξάχρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, στις 6/12/2008, ξέσπασε σε όλη τη χώρα η νεολαιίστικη εξέγερση του Δεκεμβρίου 2008, ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν πλέον ένα αριστερό πολιτικό κόμμα με σαφή και αναγνωριζόμενο ριζοσπαστικό και κινηματικό χαρακτήρα.⁶ Το γεγονός αυτό, και επιπλέον το ότι δεν περιορίστηκε να «καταδικάσει τη βία απ' όπου κι αν προέρχεται» (με εξαίρεση την αστυνομική βία, φυσικά!), αλλά επισήμανε την ανάγκη να αναζητηθούν οι βαθύτερες αιτίες της κοινωνικής έκρηξης, πέρα από την τραγική αφορμή της, οδήγησε όλα τα κόμματα της τότε Βουλής να στραφούν εναντίον του,

---

6 «Τον Σεπτέμβριο του 2008 επιβεβαιώθηκαν οι αισιόδοξες προβλέψεις για τον ΣΥΝ. Όλες σχεδόν οι δημοσκοπήσεις κατέγραψαν διψήφια ποσοστά, από 10%-12%, με το δικομματισμό σε απόλυτο χαμηλό, περίπου 55%». Γιάννης Μπαλάφας (2012), *20 χρόνια χρειάστηκαν. Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*, Αθήνα: νήσος: 379.

χαρακτηρίζοντάς τον περίπου «συνεργό» της «τρομοκρατίας».⁷ Χαρακτηριστικά, η Γ. Γ. του ΚΚΕ, ακολουθώντας ουσιαστικά τη «γραμμή» όλων των κοινοβουλευτικών κομμάτων πλην ΣΥΡΙΖΑ αλλά και των κατεστημένων ΜΜΕ, δήλωσε στις 9/12/2008, μετά τη συνάντηση που είχε με τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή:

«Η ηγεσία του ΣΥΡΙΖΑ να σταματήσει να χαϊδεύει τα αυτιά των κουκουλοφόρων. Δε λέμε ότι ταυτίζεται με αυτούς, αλλά χαϊδεύει, γιατί βλέπει μπροστά την κάλπη, καρέκλες, ή μαξιλάρια».⁸

Παρά τις εσωτερικές τριβές που ουδέποτε σταμάτησαν, και μάλιστα οξύνθηκαν μετά το κάτω των κομματικών προσδοκιών αποτέλεσμα των ευρωεκλογών του 2009, δοκιμάζοντας για δεύτερη φορά την ενότητα και τη συνέχεια του συμμαχικού εγχειρήματος, ο ΣΥΡΙΖΑ παρέμεινε πόλος έλξης για ένα σημαντικό αριθμό ομάδων και μη κομματικά ενταγμένων στελεχών της Αριστεράς.

Ουσιαστικά σε όλη αυτή την πρώτη φάση πολιτικής λειτουργίας του, ο ΣΥΡΙΖΑ παρέμενε μια συμμαχία πολιτικών φορέων και προσωπικοτήτων της Αριστεράς, με κέντρο το μοναδικό κόμμα της πολιτικής ενότητας, τον Συνασπισμό. Έναν Συνασπισμό, που μετασχηματιζόταν, καθώς ακολουθούσε το ριζοσπαστικό εγχείρημα του ΣΥΡΙΖΑ.⁹

Ο ΣΥΡΙΖΑ αποτελούσε επομένως σε αυτή την πρώτη περίοδο της ιστορίας του μια συμμαχία «συνιστώσων». Όμως, μιλώντας για τις συνιστώσες, δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι επρόκειτο κυρίως για τους αυτόνομους πολιτικούς σχηματισμούς ή κινήσεις και τις προσωπικότητες που μετείχαν στο συμμαχικό εγχείρημα. Σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των εσωτερικών εντάσεων και συγκλίσεων έπαιζαν οι «τάσεις» στο εσωτερικό του βασικού εταίρου, του Συνασπισμού και ειδικότερα το πλειοψηφικό μετά το 4ο Συνέδριο του Κόμματος «Αριστερό Ρεύμα»¹⁰ και η βασική ομαδοποίηση εσωκομματικής αντιπολίτευσης, η «Ανανεωτική Πτέρυγα», με επικεφαλής τον κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο του ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές του 2009, Φώτη Κουβέλη. Η «Ανανεωτική Πτέρυγα» επέμενε στην «ανάγκη για μια νέα προοδευτική πλειοψηφία», στην οποία θεωρούσε ότι μπορεί να συμπεριληφθεί και το ΠΑΣΟΚ.

Στο 6ο Συνέδριο του Συνασπισμού (3-6/6/2010) η «Ανανεωτική Πτέρυγα» υποστήριξε την αποχώρηση του Συνασπισμού από τον ΣΥΡΙΖΑ, και όταν η πρόταση απορρίφθηκε, αποχώρησε η ίδια από τον Συνασπισμό (και τον ΣΥΡΙΖΑ), ιδρύοντας τη Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜΑΡ), στις 27/6/2010.

Στην ομιλία του στις 5/6/2010, πριν την αποχώρηση από το Κόμμα, ο Φώτης Κουβέλης υποστήριξε:

---

⁷ Κι αυτό παρά το ότι η ηγεσία του ΣΥΡΙΖΑ πολύ σύντομα, καθώς εξελίσσονταν τα γεγονότα του Δεκέμβρη, έσπευσε να αναδιπλωθεί, υιοθετώντας χοντρικά μια συγκλίνουσα πολιτική στάση με αυτή των «κομμάτων του συνταγματικού τόξου».

⁸ <http://news.in.gr/greece/article/?aid=966084>

⁹ Βλ. λεπτομερέστερα την ενότητα 4. Για μια αναλυτική περιγραφή της πορείας του Συνασπισμού, πριν και μετά τη συγκρότηση του ΣΥΡΙΖΑ, βλ. Γιάννης Μπαλάφας (2012), *20 χρόνια χρειάστηκαν. Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*, Αθήνα: νήσος.

¹⁰ Κατά τις προσυνεδριακές διαδικασίες για το 6ο Συνέδριο του Συνασπισμού (3-6/6/2010), η μειοψηφία του «Αριστερού Ρεύματος» (Λαφαζάνης, Χουντής, Λεουτσάκος, Καλύβης, Παπαδόγιαννη, Στρατούλης κ.ά.), διατηρώντας τον τίτλο της τάσης («Αριστερό Ρεύμα») διαχωρίστηκε από την πλειοψηφία, που συσπειρωνόταν γύρω από τον Α. Τσίπρα, υιοθετώντας το όνομα «Αριστερή Ενότητα» (ΑΡΕΝ).

«Το προγραμματικό κείμενο του ΣΥΡΙΖΑ [...] και η ευρωδιακήρυξη, ήταν κείμενα στα οποία καταγράφονταν οι κοινοί τόποι των συνιστωσών του ΣΥΡΙΖΑ που διαμορφώνουν αυτό που ονομάζουν ως “αντισυστημική και αντικαπιταλιστική αριστερά”. Δηλαδή:

Απόρριψη των μεταρρυθμίσεων

Απόρριψη της πράσινης ανάπτυξης [...]

Ο ΣΥΝ και ο ΣΥΡΙΖΑ δεν είχαν συγκεκριμένο και σαφές στίγμα για τα κοινωνικά ζητήματα. Δεν ανέδειξαν τον αριστερό ευρωπαϊσμό. Περιορίστηκαν στον καταγγελτικό λόγο [...] Δεν διαμορφώσαμε σχέση προγραμματικής εμπιστοσύνης με τους πολίτες».¹¹

3. Φάση δεύτερη: Η παγκόσμια οικονομική κρίση, το Μνημόνιο και η πολιτική τομή (2010-2012)

3.1. Εσωκομματικές αντιθέσεις και αναποτελεσματική οργανωτική δομή του ΣΥΡΙΖΑ στη νέα συγκυρία

Η αποχώρηση της «Ανανεωτικής Πτέρυγας» του Συνασπισμού, δημιούργησε νέα δεδομένα στον ΣΥΡΙΖΑ. Αλλά και στην κοινωνία είχε δημιουργηθεί ένα νέο τοπίο, μετά το Διάγγελμα του Πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου από το Καστελόριζο στις 23/4/2010 και την ψήφιση του 1ου Μνημονίου. Ο ΣΥΡΙΖΑ μπορούσε να παίζει σημαντικό ρόλο στη συγκεκριμένη συγκυρία, καίτοι ταυτόχρονα έμοιαζε να τροχοπεδείται από εσωτερικές αντιφάσεις, που εμφανίζονταν με τη μορφή «οργανωτικών προβλημάτων».

Ήδη πριν από το Μνημόνιο, σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Εποχή* στις 13/12/2009, το οποίο συνυπογράφουμε μαζί με τους Σπύρο Λαπατσιώρα και Μάκη Σπαθή, υποστηρίζαμε:

«Η περσινή εξέγερση της ελληνικής νεολαίας και μερίδας των εργαζομένων και ανέργων υπήρξε το ηχηρό “φτάνει πια!” στην κτηνωδία του νεοφιλελεύθερου εκσυγχρονισμού, την εργοδοτική ασυδοσία, την κρατική τρομοκρατία και την αστυνομική αυθαιρεσία που χαρακτηρίζουν την ελληνική καπιταλιστική κοινωνία κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. [...] Ο ΣΥΡΙΖΑ [...] αποτελεί μέσα στην κοινωνία μια διακριτή πολιτική δύναμη που επιδιώκει να στηρίξει και να οργανώνει τους αγώνες των εργαζομένων ενάντια στο κεφάλαιο, αναδεικνύοντας μάλιστα τον απελευθερωτικό ορίζοντα αυτών των αγώνων, τον σοσιαλισμό.

Εντούτοις, με την παρούσα οργανωτική μορφή, ο ΣΥΡΙΖΑ δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες συγκρότησης και *πολιτικής εκπροσώπησης* μιας κοινωνικής συμμαχίας ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό με την προοπτική ενός σοσιαλισμού που αρμόζει για τον 21ο αιώνα. Παραπαίει σε ατελέσφορες συζητήσεις “κορυφής”, αφήνοντας την κεντρική πολιτική σε όποιον μπορεί να την κάνει (π.χ. στελέχη της κεντρικής πολιτικής σκηνης, ηγετικές ομάδες μεμονωμένων συνιστωσών) [...].

Στα πέντε χρόνια λειτουργίας του ΣΥΡΙΖΑ έγινε φανερό ότι οι προϋποθέσεις για ένα τολμηρό βήμα συγκρότησης στην κατεύθυνση του ενιαίου δημοκρατικού

¹¹ <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=19337>

ΣΥΡΙΖΑ (με την παράλληλη ύπαρξη των συνιστωσών, φυσικά) υπάρχει. Ας το συνειδητοποιήσουμε και ας δράσουμε ανάλογα!». ¹²

Στις Δημοτικές και Περιφερειακές εκλογές του 2010 ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίστηκε διχασμένος και πέτυχε πενιχρά αποτελέσματα, ακόμα και σε σύγκριση με τις άλλες δυνάμεις της Αριστεράς. Χαρακτηριστικά στην Περιφέρεια Αττικής ο υποψήφιος του ΣΥΡΙΖΑ Αλέξης Μητρόπουλος συγκέντρωσε 6,23%, έναντι 14,44% του Θ. Παφίλη (ΚΚΕ), 4,04% του Κ. Διάκου (Οικολόγοι Πράσινοι), 3,81% του Γ. Ψαρριανού (ΔΗΜΑΡ), 2,29% του Α. Χάγιου (ΑΝΤΑΡΣΥΑ) και 2,16% του Α. Αλαβάνου, ο οποίος υποστηρίχθηκε από συγκεκριμένες συνιστώσες του ΣΥΡΙΖΑ. ¹³

3.2. Πολιτικές λιτότητας, μαζικές κινητοποιήσεις και αναδιάταξη των κοινωνικών συμμαχιών

Οι πολιτικές των Μνημονίων και της ακραίας λιτότητας σόκαραν την ελληνική κοινωνία, καίτοι δεν καινοτομούσαν. Στόχος τους ήταν να αποκαταστήσουν την αποτελεσματικότητα του νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού συστήματος, σε μια στιγμή που η αξιοπιστία του και η ικανότητά του να παράγει κέρδη για το κεφάλαιο είχαν κλονιστεί από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, που γρήγορα μετεξελίχθηκε σε συστημική κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου. ¹⁴ Οι κυρίαρχες τάξεις επιχειρούν έτσι να εμβαθύνουν σε πρωτόγνωρο βαθμό το νεοφιλελεύθερο σχέδιο, συνθλίβοντας στην ουσία το μεταπολεμικό «κοινωνικό συμβόλαιο» και συμπιέζοντας τις ιστορικά διαμορφωμένες κοινωνικές ανάγκες. Η μείωση της αξίας της εργατικής δύναμης είναι στο επίκεντρο της νεοφιλελεύθερης επίθεσης. Και όπως γνωρίζουμε από τον Μαρξ, αυτή η αξία δεν είναι κάτι τεχνικό ή σταθερό. Αποτελεί ένα αποκρυστάλλωμα του ταξικού συσχετισμού δυνάμεων.

Στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και ιδίως της Ζώνης του Ευρώ (ΖτΕ), η κρίση εμφανίζεται εξωτερικά ως δημοσιονομική κρίση χρέους ορισμένων χωρών, κι αυτό λόγω κυρίως της «αρχιτεκτονικής» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι ευρωπαϊκές ελίτ διακήρυξαν έτσι ότι η κρίση αφορά εκείνες τις χώρες που δεν εφάρμοσαν «ενάρτετες» δημοσιονομικές πολιτικές, αλλά συσσώρευσαν ελλείμματα στον κρατικό τους προϋπολογισμό μέσα από σπατάλες που σχετίζονταν με τη «διόγκωση του δημόσιου τομέα», τους «υπερβολικούς μισθούς και επιδόματα» των δημοσίων υπαλλήλων, τη διαφθορά των αξιωματούχων κ.ο.κ. Διακήρυξαν έτσι ότι το πρόβλημα είναι οι («υπερβολικές») δημόσιες δαπάνες, και η λύση βρίσκεται στον περιορισμό τους, μέσα από τη μείωση μισθών, συντάξεων και παροχών, και την ιδιωτικοποίηση των δημοσίων υπηρεσιών.

Αμέσως βέβαια, η εισοδηματική λιτότητα και οι περικοπές μισθών επεκτάθηκαν και στον ιδιωτικό τομέα, μειώνοντας έτσι τη φοροεισπρακτική δυνατότητα του δημοσίου, ενώ η όποια προσπάθεια αύξησης των δημοσίων εσόδων περιορίστηκε στην υπερφορολόγηση των χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων καθώς και της

¹² Σ. Λαπατσιώρας, Γ. Μηλιός και Μ. Σπαθής, «Ο ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στο “πολιτικό σύστημα”», *Εποχή* 13/12/2009, <https://entosepoxhs.files.wordpress.com/2009/12/entos-53.pdf>

¹³ Αντίστοιχα στο Δήμο Αθηναίων η Ε. Πορτάλιου (ΣΥΡΙΖΑ) συγκέντρωσε 5,79% έναντι 13,73% του Ν. Σοφιανού (ΚΚΕ) και 2,84% του Π. Παπακωνσταντίνου (ΑΝΤΑΡΣΥΑ) και στο Δήμο Θεσσαλονίκης ο Τ. Μηταφίδης (ΣΥΡΙΖΑ) συγκέντρωσε 3,67% έναντι 9,50% του Σ. Ζαριανόπουλου (ΚΚΕ) και 3,45% του Χ. Μάτη (Οικολόγοι Πράσινοι).

¹⁴ Βλ. Γ. Μηλιός, *Από την κρίση στην κυβέρνηση της Αριστεράς*, Αθήνα: Πεδίο 2014. Επίσης Γ. Μηλιός και Δ. Π. Σωτηρόπουλος, *Ιμπεριαλισμός, Χρηματοπιστωτικές Αγορές, Κρίση*, εκδ. Νήσος, 2011, Dimitris P. Sotiropoulos, John Milios, Spyros Lapatsioras, *A Political Economy of Contemporary Capitalism and its Crisis. Demystifying Finance*, Routledge, London 2014.

ακίνητης περιουσίας των εργατικών και μεσαίων κοινωνικών τάξεων. Έγινε έτσι φανερό ότι δεν επρόκειτο για μια προσπάθεια «νοικοκυρέματος» των δημόσιων οικονομικών ή περιορισμού του δημόσιου χρέους, αλλά κυρίως για μια στρατηγική αναδιανομής εξουσίας και πλούτου προς όφελος των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων, καθώς τα βάρη της κρίσης ωθούνταν στις πλάτες των εργαζομένων και ευρύτερα της κοινωνικής πλειοψηφίας.

Οι πολιτικές αυτές διαχείρισης της κρίσης, τα Μνημόνια, αποτέλεσαν την αιτία τεράστιων κινητοποιήσεων που συγκλόνισαν τη χώρα και αποσταθεροποίησαν την πολιτική σκηνή. Αρχίζοντας από τις 5/3/2010, οι κινητοποιήσεις κλιμακώνονταν μέχρι τις 5/5/2010, στη διαδήλωση που πέθαναν από ασφυξία τρεις υπάλληλοι της τράπεζας Marfin στο κέντρο της Αθήνας, μετά από εμπρηστική επίθεση στην τράπεζα.

Το επόμενο μεγάλο κύμα μαζικών κινητοποιήσεων ξεκίνησε τον Μάιο 2011 ως το «κίνημα των πλατειών» ή των «αγανακτισμένων». Πέρα από την πρωτοφανή μαζικότητα, χαρακτηριζόταν από εντελώς πρωτότυπα στοιχεία, όπως η εκκίνηση μέσω των κοινωνικών μέσων δικτύωσης, ο «συντονισμός» με το αντίστοιχο κίνημα στην Ισπανία (αλλά και την «Αραβική Άνοιξη») και η απαίτηση των διαδηλωτών για μη συμμετοχή στις διαδικασίες συγκέντρωσης, συζήτησης, λήψης αποφάσεων κλπ. οργανωμένων δυνάμεων, κομματικών ή συνδικαλιστικών.

Ήταν έτσι προφανές ότι στο προσκήνιο των κινητοποιήσεων εισέρχονταν νέα κοινωνικά στρώματα, διαφορετικά ή μάλλον πέρα από τον «λαό» της Αριστεράς, των συνδικάτων και των κινημάτων.

Τελικά κάτω από την πίεση των κινητοποιήσεων η κυβέρνηση Παπανδρέου υποχρεώθηκε σε παραίτηση στις 11/11/2011. Η κυβέρνηση Λουκά Παπαδήμου που ακολούθησε, με τη στήριξη ΠΑΣΟΚ - ΝΔ - ΛΑΟΣ υποχρεώθηκε επίσης κάτω από την πίεση των λαϊκών κινητοποιήσεων να προκηρύξει εκλογές για τις 16/5/2012.¹⁵

Από όσο γνωρίζω δεν υπάρχει κάποια αξιόπιστη ανάλυση για την ταξική-κοινωνική σύνθεση των «πλατειών», δηλαδή για την κοινωνική προέλευση (της πλειοψηφίας) των εκατοντάδων χιλιάδων πολιτών που συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις και κινητοποιήσεις από τον Μάιο 2011 μέχρι τον Φεβρουάριο 2012. Θα επιχειρήσω έτσι, με τη μορφή «θεωρητικής εικασίας», να σκιαγραφήσω τις τάσεις πόλωσης προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση των διαφορετικών κοινωνικών συνόλων, ως αποτέλεσμα της κρίσης και των ακραίων πολιτικών λιτότητας που τέθηκαν σε εφαρμογή έκτοτε.

Μιλώντας γενικά, η κρίση και οι πολιτικές διαχείρισής της αναδιατάσσουν τις κοινωνικές συμμαχίες και τις σχέσεις ηγεμονίας, ενώ δημιουργήθηκαν νέα μέτωπα, καθώς κρίση, λιτότητα και ανεργία παρήγαγαν διαφορετικά αποτελέσματα στις διαφορετικές τάξεις της ελληνικής κοινωνίας:¹⁶

(α) Η καλπάζουσα ανεργία και η πολιτική της συμπίεσης του μισθών και του κοινωνικού κράτους δημιουργεί μια τάση *σύγκλισης* της μεγάλης πλειοψηφίας των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα σε μια στάση πολιτικής και κοινωνικής αντίστασης στη λιτότητα. Τείνει δηλαδή να ενοποιήσει σε αντιμνημονιακή κατεύθυνση τις συμπεριφορές και προσδοκίες της *εργατικής τάξης* και της *νέας μικροαστικής τάξης*

15 Για το χρονικό των κινητοποιήσεων της περιόδου αυτής βλ.: «Διαδηλώσεις στην Ελλάδα 2011», https://el.wikipedia.org/wiki/Διαδηλώσεις_στην_Ελλάδα_2011 και «Διαδηλώσεις στην Ελλάδα 2012», https://el.wikipedia.org/wiki/Διαδηλώσεις_στην_Ελλάδα_2012

16 Για την κατανομή της ανεργίας στις διαφορετικές τάξεις της ελληνικής κοινωνίας βλ. Γιώργος Οικονομάκης (επιστημονικός υπεύθυνος), Γιάννης Ζησιμόπουλος, Δημήτρης Κατσορίδας, Γιώργος Κόλλιας και Γιώργος Κρητικίδης, *Η ταξική διάρθρωση και η θέση της εργατικής τάξης στην ελληνική κοινωνία*, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, έρευνα υπό δημοσίευση, 2015.

του επιχειρηματικού τομέα: Στη νέα μικροαστική τάξη κατατάσσουμε τους «αξιωματικούς και υπαξιωματικούς της παραγωγής»,¹⁷ που εκτελούν τις λειτουργίες διοίκησης, επιτήρησης των εργασιακών σχέσεων και τεχνικής διεύθυνσης της παραγωγής για λογαριασμό του κεφαλαίου (των επιχειρήσεων).¹⁸ Η τάση αυτή είναι ακόμα εντονότερη στον επιχειρηματικό-καπιταλιστικό τομέα που λειτουργεί υπό νομικό καθεστώς δημόσιας ιδιοκτησίας (ΔΕΚΟ), λόγω της πολιτικής των ιδιωτικοποιήσεων.¹⁹

(β) Η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων και της βίαιης συρρίκνωσης του κράτους, απολύσεων δημοσίων υπαλλήλων και απότομης μείωσης των μισθών ενισχύει την τάση των μισθωτών του («στενού», μη επιχειρηματικού) Δημόσιου Τομέα για αντιπαράθεση στις πολιτικές της λιτότητας και του νεοφιλελευθερισμού. Και το δεύτερο υποσύνολο της νέας μικροαστικής τάξης, οι δημόσιοι υπάλληλοι, τείνει επομένως να πολωθεί σε αντιμνημονιακή κατεύθυνση.²⁰

(γ) Η κρίση κερδοφορίας που χαρακτηρίζει αρχικά το σύνολο της οικονομίας, δημιουργεί την τάση συσπείρωσης της μεσοαστικής τάξης, δηλαδή των μικροεπιχειρηματιών που απασχολούν μισθωτή εργασία καίτοι εργάζονται οι ίδιοι με παρόμοιο τρόπο όπως οι υπάλληλοί τους (χοντρικά επιχειρήσεις μέχρι 5 ή το πολύ 10 εργαζόμενους, ανάλογα με τον κλάδο) στην έμπρακτη υποστήριξη των πολιτικών λιτότητας, περισσότερο ίσως από την καθαντό επιχειρηματική-καπιταλιστική τάξη: Οι μειωμένοι μισθοί, η ελαστική και ανασφάλιστη-αδήλωτη εργασία, η καταπάτηση των ωραρίων, τα ανύπαρκτα ή μη εφαρμοζόμενα εργασιακά δικαιώματα κλπ. αποτελούν όρους επιβίωσης και ενίοτε «ανάπτυξης» της μικρο-επιχειρηματικής αυτής τάξης, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τη μεγάλη επιχειρηματικότητα, που η έκθεσή τους στη δημοσιότητα αλλά και το σημαντικά χαμηλότερο εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος τη συγκρατεί στο σεβασμό των νόμιμων αμοιβών, των κανόνων εργασίας και ενίοτε σε μια πολιτική μη-μειούμενων μισθών, με στόχο την εργασιακή ειρήνη.²¹

(δ) Η παραδοσιακή μικροαστική τάξη, δηλαδή οι αυτοαπασχολούμενοι που δεν χρησιμοποιούν μισθωτή εργασία, διασχίζεται από ριζικά αντιφατικές τάσεις: Στο ένα άκρο αποτελεί συνεχές με τη μεσοαστική τάξη: τα στατιστικά δεδομένα δείχνουν ότι ένα τμήμα της μεσοαστικής τάξης μετατρέπεται μέσα στην κρίση σε παραδοσιακή μικροαστική τάξη, με την απόλυση των μισθωτών υπαλλήλων και διατήρηση της

---

17 «Όπως ένας στρατός χρειάζεται στρατιωτικούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, έτσι και μια μάζα εργατών που συνεργάζονται κάτω από το πρόσταγμα του ίδιου κεφαλαίου χρειάζεται αξιωματικούς (διευθυντές, διαχειριστές) και υπαξιωματικούς της βιομηχανίας (επιστάτες, foremen, overlookers, contremaitres) που στη διάρκεια του προτσές εργασίας διοικούν εξ ονόματος του κεφαλαίου. Η δουλειά της επιστασίας εδραιώνεται σαν αποκλειστική τους λειτουργία» (Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή 1978: 347).

18 Για μια μαρξιστική θεωρητική προσέγγιση στις κοινωνικές τάξεις στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, βλ. Γ. Μηλιός και Γ. Οικονομάκης, «Εργατική τάξη και μεσαίες τάξεις: ταξική θέση και ταξική τοποθέτηση», *Θέσεις* τ. 99, 2007: 19-55.

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=979&Itemid=29

19 Στο διάστημα 2008-2014 (2ο τετράμηνο) οι απασχολούμενοι μισθωτοί που εντάσσονται στην εργατική τάξη μειώθηκαν κατά 28%, από 2,085 εκ. σε 1,501 εκ. Βλ. Γιώργος Οικονομάκης (επιστημονικός υπεύθυνος), Γιάννης Ζησιμόπουλος, Δημήτρης Κατσορίδας, Γιώργος Κόλλιας και Γιώργος Κρητικίδης, *Η ταξική διάρθρωση και η θέση της εργατικής τάξης στην ελληνική κοινωνία*, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, έρευνα υπό δημοσίευση, 2015.

20 Στο διάστημα 2008-2014 (2ο τετράμηνο) οι μισθωτοί στενό Δημόσιο Τομέα μειώθηκαν κατά 18,4%, από 875,5 χιλ. σε 715 χιλ. Βλ. Γιώργος Οικονομάκης κ.ά., *όπ.π.*

21 Στο διάστημα 2008-2014 (2ο τετράμηνο) ο αριθμός των μικρών επιχειρηματιών που χρησιμοποιούν μισθωτή εργασία μειώθηκε κατά 44%, από 358 χιλ. σε 201 χιλ. Βλ. Γιώργος Οικονομάκης κ.ά., *όπ.π.*

επιχείρησης στη βάση της οικογενειακής αυτοαπασχόλησης. Στο άλλο άκρο εμφανίζεται η «επιχειρηματικότητα ανάγκης» ανθρώπων που βρέθηκαν στην ανεργία, δηλαδή η αυτοαπασχόληση λειτουργεί ως υποκατάστατο ενός «μισθού επιβίωσης» ή απλώς αποτελεί καλυμμένη μορφή επισφαλούς μισθωτής απασχόλησης «με το κομμάτι» (φασόν, «μπλοκάκια» κλπ.).²²

(ε) Η χρηματοπιστωτική ασφυξία που χαρακτηρίζει την κρίση του 2008-9 έπληξε ιδιαίτερα τη μικρή και μεσαία επιχειρηματικότητα, η οποία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην τραπεζική χρηματοδότηση. Έτσι, παράλληλα με τη συντηρητική ροπή αναφορικά με τη μισθολογική λιτότητα της μικρής και μεσαίας επιχειρηματικότητας, ο κοινωνικός αυτός χώρος τείνει ευήκοο ους στις ριζοσπαστικές προτάσεις ρύθμισης του ιδιωτικού χρέους, δημόσιου ελέγχου των τραπεζών για διασφάλιση της δανειακής ροής προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις κλπ.

Από τις τάσεις αυτές που χοντρικά περιγράψαμε γίνεται φανερό ότι μια σημαντική μερίδα του κόσμου της μισθωτής εργασίας (εργατική τάξη και νέα μικροαστική τάξη), καθώς και ένα τμήμα της αυτοαπασχόλησης, ίσως ακόμα και της μικρής επιχειρηματικότητας (μεσοαστική τάξη) εισέρχεται για πρώτη φορά στη συγκυρία της κρίσης και του μνημονίου στις πρακτικές των μαζικών κινητοποιήσεων και αποστασιοποιείται από το παγιωμένο μέχρι τότε δικομματικό σύστημα αντιπροσώπευσης.

Μόνο υπό αυτούς τους όρους μπορούμε ίσως να ερμηνεύσουμε την πρωτοφανή τομή στη μεταπολιτευτική πολιτική ζωή της χώρας που συντελέστηκε στις βουλευτικές εκλογές της 6ης Μαΐου 2012.

3.3. Οι διπλές εκλογές του 2012

Στις εκλογές της 6ης Μαΐου 2012 ο ΣΥΡΙΖΑ κατέκτησε τη δεύτερη θέση συγκεντρώνοντας 16,76% των ψήφων. Προτού αναφερθούμε αναλυτικότερα στους παράγοντες που συνετέλεσαν σε αυτή την επιτυχία, χρειάζεται να αναφερθούμε στη γενικότερη εικόνα του εκλογικού σώματος που αποτυπώθηκε σε αυτές τις εκλογές.

Οι εκλογές της 6ης Μαΐου 2012 καταγράφουν πρώτα απ' όλα απόρριψη του πολιτικού συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί την περίοδο μετά το 1977: Τα δύο «μεγάλα κόμματα» του παρελθόντος συγκέντρωσαν αθροιστικά μόλις 32,03%: ΝΔ 18,85% (-14,62% συγκριτικά με το 2009) και ΠΑΣΟΚ 13,18% (-30,74% συγκριτικά με το 2009). Επιπλέον, η ψήφος των εκλογέων διασπείρεται σε περισσότερα από συνήθως κόμματα (ΑΝΕΛ 10,60%, ΚΚΕ 8,48%, Χρυσή Αυγή 6,97%, ΔΗΜΑΡ 6,11%), που εισήλθαν στη Βουλή, ενώ 19,05% ψήφισαν κόμματα που δεν ξεπέρασαν το όριο του 3% για να εκλέξουν βουλευτές. Το άθροισμα των δύο πρώτων κομμάτων (ΝΔ και ΣΥΡΙΖΑ) έφτανε μόλις στο 35,61% των συνολικών ψήφων.

Στις εκλογές του Μαΐου 2012, ο ΣΥΡΙΖΑ πρόβαλλε, μαζί με τις θέσεις του και το σύνθημα «Κυβέρνηση της Αριστεράς». Απευθυνόμενος στον ελληνικό λαό από την κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του Κόμματος στις 3/5/2012, ο Αλέξης Τσίπρας είπε:

«Η σημερινή συγκέντρωση είναι μήνυμα νίκης, μήνυμα ελπίδας, μήνυμα ανατροπής. [...] Σήμερα δίνεις εντολή σχηματισμού κυβέρνησης της αριστεράς. [...] Αναλαμβάνουμε την ευθύνη και εγγυόμαστε ότι, από την

²² Στο διάστημα 2008-2014 (2ο τετράμηνο) ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων και των συμβοηθούτων μελών των οικογενειών τους μειώθηκε κατά 14,5%, από 1,203 εκ. σε 1,029 εκ. Βλ. Γιώργος Οικονομάκης κ.ά., ό.π.

επομένη των εκλογών, η νέα κυβέρνηση αριστερής συνεργασίας θα κινητοποιήσει όλους τους διαθέσιμους πόρους, με προτεραιότητα να υψώσει αμέσως ασπίδα προστασίας στην κοινωνία. Θα εφαρμόσουμε μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος και του πλούτου άμεσης απόδοσης, που θα αυξήσουν τα δημόσια έσοδα. [...] Μόνον εμείς, μπορούμε να εγγυηθούμε τους μισθούς και τις συντάξεις του ελληνικού λαού στο ακέραιο».

Στο αισιόδοξο σενάριο του κομματικού επιτελείου, το σύνθημα «Κυβέρνηση της Αριστεράς» μεταφραζόταν σε δύο άμεσες εκλογικές επιδιώξεις: Τα τρία κυβερνητικά κόμματα του παρελθόντος (ΝΔ, ΠΑΣΟΚ, ΛΑΟΣ) να μη συγκεντρώσουν ποσοστό που να επιτρέπει το σχηματισμό κυβέρνησης. Ο ΣΥΡΙΖΑ να είναι (τουλάχιστον) τρίτο κόμμα, ώστε να λάβει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης και να θέσει σε κίνηση τις διαδικασίες σχηματισμού συμμαχικής αριστερής προοδευτικής κυβέρνησης.

Το αποτέλεσμα των εκλογών, με τον ΣΥΡΙΖΑ δεύτερο κόμμα, εξέπληξε ακόμα και το επιτελείο του ΣΥΡΙΖΑ, και αναμφίβολα έσπειρε τον τρόμο στο εγχώριο και διεθνές νεοφιλελεύθερο κατεστημένο.

Στην προηγούμενη ενότητα σχολιάσαμε τις κοινωνικές μεταβλητές που εξηγούν τον προσανατολισμό μεγάλων μερίδων (της μισθωτής εργασίας και ως ένα βαθμό της αυτοαπασχόλησης) προς τις αριστερές αντι-νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Μένει να προσεγγίσουμε το ερώτημα γιατί ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ το κόμμα που κυρίως εξέφρασε αυτόν τον νέο προσανατολισμό των κοινωνικών συνόλων που στρέφονταν προς τα αριστερά.

Θεωρώ ότι τρεις αλληλένδετοι μεταξύ τους παράγοντες έπαιξαν τον καθοριστικό ρόλο:

1) Η κατοχύρωση στη συνείδηση μεγάλης μερίδας της κοινωνίας της αντίληψης ότι ο ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί το κατεξοχήν κινηματικό και «αντισυστημικό» κόμμα, το κόμμα που διαφοροποιείται ριζικά από το «παλιό πολιτικό σύστημα» και για το λόγο αυτό αποδέχεται και στηρίζει τις μεγάλες λαϊκές κινητοποιήσεις της διατίας πριν τις εκλογές. Ρόλο έπαιξε εδώ και ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη και τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ εντάχθηκαν και ενσωματώθηκαν στο κίνημα των πλατειών, πέρα από κάθε υποψία μιας «δύναμης» που εισέρχεται απλά και μόνο για να στρατολογήσει μέλη.

2) Η προσωπικότητα και ακτινοβολία του Αλέξη Τσίπρα, σε συνδυασμό με την ρητή «ανάληψη της ευθύνης» για τη διακυβέρνηση της χώρας, *σε ριζικά διαφορετική κατεύθυνση από το παρελθόν*. Η «κυβέρνηση της Αριστεράς» νοείται και περιγράφεται σε πληθώρα άρθρων και κομματικών αποφάσεων ως ριζική τομή με τη συνήθη «διακυβέρνηση». Έτσι, ο Αλέξης Τσίπρας αναλαμβάνει τον Μάιο 2012 την ευθύνη νέων εκλογών, διότι για τον ΣΥΡΙΖΑ είναι αδιανόητη η συμμετοχή σε μια κυβέρνηση του παλιού πολιτικού συστήματος.

3) Η ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση του κομματικού λόγου, που μπορούσε να αντιπαρατίθεται πειστικά στην κυρίαρχη εγχώρια και ευρωπαϊκή αφήγηση για την κρίση, απευθυνόμενος στον ορθό λόγο ευρύτερων ακροατηρίων, πέρα από τους παραδοσιακούς ψηφοφόρους της Αριστεράς. Ο κομματικός αυτός λόγος αναδείκνυε τον διεθνή και ευρωπαϊκό χαρακτήρα της κρίσης, την σκόπιμα «ατελή» αρχιτεκτονική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ζώνης του Ευρώ ώστε να εξυπηρετούνται συγκεκριμένα συμφέροντα, τόνιζε τη μετασχηματιστική δύναμη των λαϊκών μαζών όταν λειτουργούν κινηματικά, επέμενε πως «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός» και ότι η αλλαγή του κόσμου μπορεί να ξεκινήσει «εδώ και τώρα».

Το διάστημα ανάμεσα στις εκλογές της 6ης Μαΐου και εκείνες της 17ης Ιουνίου 2012 αποτέλεσε την πυκνότερη ίσως προεκλογική περίοδο της μεταπολιτευτικής περιόδου. Πριν τις εκλογές, ο ΣΥΡΙΖΑ ανακοίνωσε το κυβερνητικό του Πρόγραμμα

σε εκδήλωση στον πολυχώρο «Αθηναΐδα». Με κεντρικό σύνθημα «Η Μνημόνιο ή ΣΥΡΙΖΑ», το πρόγραμμα αυτό περιλάμβανε τους ακόλουθους άξονες:²³

- Επαναδιαπραγμάτευση της δανειακής σύμβασης και του χρέους με μορατόριουμ στην πληρωμή τόκων.
- Επαναφορά του βασικού μισθού στα 751 ευρώ και του επιδόματος ανεργίας στα 461,50 ευρώ και επέκτασή του στα δύο χρόνια.
- Άμεση αποκατάσταση των Συλλογικών Συμβάσεων, από την Εθνική Συλλογική Σύμβαση μέχρι τις Κλαδικές Συλλογικές Συμβάσεις. Άμεση επαναφορά της μετενέργειας και της υποχρεωτικής επεκτασιμότητας των συλλογικών και κλαδικών συμβάσεων.
- Κατάργηση της εργασιακής εφεδρείας - προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας στο δημόσιο τομέα. Σταμάτημα των απολύσεων στο Δημόσιο.
- Κατάργηση της ενοικίασης εργαζομένων.
- Θέσπιση αυτεπάγγελτης εισαγγελικής δίωξης και ποινή φυλάκισης για τους υπεύθυνους των επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν παράνομη - «μαύρη» εργασία και έχουν ανασφάλιστους εργαζόμενους. Νέες αυστηρές κυρώσεις για τους εργοδότες που παραβιάζουν συλλογικές συμβάσεις, ωράρια και συνδικαλιστικά δικαιώματα.
- Άμεση ανασυγκρότηση, αναβάθμιση και αποτελεσματική ενεργοποίηση του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας με στόχο να περιοριστούν δραστικά οι παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας.
- Κατάργηση όλων των χαρατσιών.
- Φορολόγηση του πλούτου και των υψηλών εισοδημάτων για την αύξηση των εσόδων από άμεσους φόρους κατά 4% του ΑΕΠ σε ορίζοντα τετραετίας.
- Άμεση κατάρτιση περιουσιολογίου, όπου θα καταγράφεται η κινητή και ακίνητη περιουσία όλων των πολιτών με αυστηρές ποινές για όσους αποκρύπτουν την περιουσία τους.
- Αλλαγή των φορολογικών συντελεστών νομικών προσώπων και προσαρμογή στα επίπεδα της ΕΕ.
- Επανεξέταση όλων των ειδικών φορολογικών καθεστώτων.
- Σταδιακή μείωση του ΦΠΑ, ιδιαίτερα σε είδη λαϊκής κατανάλωσης.
- Εκσυγχρονισμό και στελέχωση των ΔΟΥ με εξειδικευμένο προσωπικό.
- Επιδίωξη εθνικής προγραμματικής συμφωνίας με τον κλάδο της Ναυτιλίας και τον εφοπλιστικό κόσμο για αύξηση των εσόδων και κατάργηση των φοροαπαλλαγών.
- Ολική ή μερική διαγραφή των δανειακών υποχρεώσεων των υπερχρεωμένων νοικοκυριών και επιχειρήσεων, ανάλογα με τη μείωση του εισοδήματος ή του τζίρου που έχουν υποστεί από τη σύναψη του δανείου μέχρι σήμερα.
- Δημόσιος έλεγχος στις τράπεζες.
- «Πάγωμα» ιδιωτικοποιήσεων.

Ολόκληρο το παλιό πολιτικό σύστημα, συνεπικουρούμενο αποκάλυπτα από τα ΜΜΕ (ιδίως τα τηλεοπτικά) τάχθηκε με φανατισμό ενάντια στον ΣΥΡΙΖΑ και στην προοπτική νίκης του στις εκλογές, αφού προηγουμένως πρόβαλε την ιδέα μιας «οικουμενικού τύπου» κυβέρνησης με τη συμμετοχή του ΣΥΡΙΖΑ. Ταυτόχρονα μεγάλη μερίδα της εργοδοσίας «μπήκε στην προεκλογική μάχη», επιχειρώντας να νουθετήσει (ή και να τρομοκρατήσει) το απασχολούμενο προσωπικό να μην ψηφίσουν ΣΥΡΙΖΑ. Αλλά όχι μόνο αυτοί. Τα ξένα ΜΜΕ, ακόμα και κυβερνητικοί αξιωματούχοι ξένων χωρών έσπευσαν να στρατευθούν στον προεκλογικό αγώνα των

23 <http://www.syn.gr/gr/tmima.php?gl=el&page=122>

ελληνικών κυρίαρχων τάξεων και των μηχανισμών προπαγάνδας τους κατά του ΣΥΡΙΖΑ.

Οι γερμανικές εφημερίδες προέτρεπαν τους Έλληνες να μην ψηφίσουν ΣΥΡΙΖΑ και μάλιστα η γερμανική έκδοση των *Financial Times* δημοσίευσε πρωτοσέλιδο άρθρο στα ελληνικά, στις 15/6/2012, με τον εύγλωττο τίτλο «Αντισταθείτε στον δημαγωγό» πάνω από τη σκιασμένη φωτογραφία του Αλέξη Τσίπρα να χαιρετάει την προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ.²⁴ Επιπλέον,

«σύμφωνα με ανακοίνωση της Προεδρίας της Δημοκρατίας, σε τηλεφωνική συνομιλία που είχε η Γερμανίδα Καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια, του πρότεινε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος παράλληλα με τις εκλογές και με ερώτημα την παραμονή ή όχι της Ελλάδας στο ευρώ. Αν και η είδηση διαψεύστηκε επίσημα από τη γερμανική πλευρά, την επιβεβαίωσε και το γερμανικό περιοδικό *Der Spiegel*. Στο αίτημα της Άνγκελα Μέρκελ αντέδρασαν έντονα όλα τα ελληνικά κοινοβουλευτικά κόμματα, πριν όμως γίνει γνωστή η διάψευση από τη γερμανική πλευρά».²⁵

Βασικό επιχείρημα της Ιεράς Συμμαχίας του εγχώριου και διεθνούς κατεστημένου ήταν ότι η απόκλιση από τις ασκούμενες ακραίες νεοφιλελεύθερες πολιτικές, και πιο συγκεκριμένα η απόπειρα εφαρμογής του προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ, θα σήμαινε έξοδο της Ελλάδας από το ευρώ και οικονομική καταστροφή. Το επιχείρημα αυτό ενισχυόταν με την προβολή του γεγονότος ότι η μειοψηφία του ΣΥΡΙΖΑ (που θεωρητικά μπορούσε να γίνει πλειοψηφία),²⁶ αλλά και ένας πέραν του ΣΥΡΙΖΑ χώρος αριστερών οργανώσεων και διανοουμένων²⁷ υποστήριζε την έξοδο της χώρας από τη Ζώνη του Ευρώ ως προϋπόθεση για την εφαρμογή ενός αριστερού-ριζοσπαστικού κυβερνητικού προγράμματος.

24 <http://www.syn.gr/gr/tmima.php?gl=el&page=122>

25 https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνικές_βουλευτικές_εκλογές_Ιουνίου_2012

26 Ήδη στις 4/6/2010, στην ομιλία του στο Έκτακτο Συνέδριο του Συνασπισμού, ο Π. Λαφαζάνης υποστήριξε: «[Ε]να συνολικό προοδευτικό πρόγραμμα διεξόδου για την Ελλάδα αλλά και για κάθε κράτος-μέλος θα βρεθεί σε πλήρη ρήξη με τους κυρίαρχους κύκλους της ΕΕ αλλά και το πλαίσιο της ΟΝΕ αλλά και της ΕΕ. [...] Η ΕΕ με την τροπή που έχει λάβει δεν μεταρρυθμίζεται στο αντίθετό της αλλά μόνο ανατρέπεται. Και αυτή η πλήρης ανατροπή της μπορεί να σηματοδοτήσει συνολικά προοδευτικές και σοσιαλιστικές εξελίξεις. [...] Για αυτό είναι συντηρητικό να κινδυνολογούμε, σχεδόν απρόκλητα, με τα δεινά που θα ενσκήψουν από την τυχόν αποχώρηση της χώρας από το ευρώ» (<http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=19332>).

27 Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Πανεπιστημιακού Σπύρου Μαρκέτου, υποψήφιου βουλευτή Επικρατείας με την ΑΝΤΑΡΣΥΑ στις εκλογές του 2012. Στις 21/2/2010 έγραφε στο *Βήμα* ότι η έξοδος από το ευρώ είναι μη εφικτή και μη συμφέρουσα για τους «ισχυρούς της ΕΕ»: «Είναι συμβατή η “πτώχευση” όμως με την παραμονή στο ευρώ; Ναι, είναι. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης [...] αφήνει τις εθνικές κυβερνήσεις να βρουν μόνες τους το πώς θα ισοσκελίσουν τον προϋπολογισμό. [...] Συμφέρει άραγε τους ισχυρούς της ΕΕ να μας διώξουν από το ευρώ; Κάτι τέτοιο δεν μπορούν να το κάνουν αν ισοσκελίσουμε τον προϋπολογισμό, έστω και μη πληρώνοντας τους τραπεζίτες και φορολογώντας τους πλούσιους. Ούτε θα τις συνέφερε. Θα υπονόμειαν έτσι την ισχύ και τη βιωσιμότητα του ευρώ, δίχως να αντιμετωπίσουν τις κερδοσκοπικές επιθέσεις των τραπεζών, οι οποίες αμέσως μετά θα στόχευαν την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ιταλία, το Βέλγιο και ακόμη και τη Γαλλία – χώρες όλες τους με συνολικές δανειακές ανάγκες επαχθέστερες των δικών μας», Σπύρος Μαρκέτος, «Στάση πληρωμών τώρα», (<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=316473>). Όμως στις 16/9/2010 υποστήριζε ότι η έξοδος από το ευρώ είναι η επιθυμητή λύση για την Ελλάδα: «[...] να ξαναποκτήσουμε δικό μας νόμισμα, γιατί το ευρώ δεν ανήκει στην Ελλάδα, απλώς η Ελλάδα έχει δικαίωμα να χρησιμοποιεί το ευρώ. Από τη στιγμή της γέννησής του σοβαροί οικονομολόγοι της αριστεράς και της δεξιάς είχαν προειδοποιήσει πως η ευρωζώνη δεν αποτελεί βέλτιστη ζώνη νομισματικής ενοποίησης, όπως την λένε, και τώρα επαληθεύονται», http://antarsyalarisas.blogspot.gr/2010/09/blog-post_15.html

Ο ΣΥΡΙΖΑ ηττήθηκε μεν με το αποτέλεσμα των εκλογών της 17/6/2012 και τον σχηματισμό της συμμαχικής κυβέρνησης ΝΔ - ΠΑΣΟΚ - ΔΗΜΑΡ, όμως η τομή στα πολιτικά πράγματα της χώρας είχε ήδη συντελεστεί. Η νέα πολιτική σκηνή που διαμορφώθηκε μετά τις εκλογές²⁸ έκανε το σύνθημα «πρώτη φορά Αριστερά» να μοιάζει εφικτό.

4. Φάση Τρίτη (2012-14): Από την «αριστερή στροφή» στη «βίατη ωρίμανση»

4.1. Επίσημα κομματικά κείμενα της «αριστερής στροφής»

Από την ίδρυση του ΣΥΡΙΖΑ μέχρι τις εκλογές του 2012 λαμβάνει χώρα μια διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης των κομματικών αποφάσεων και αναλύσεων, που συχνά περιγράφεται ως «αριστερή στροφή».

Το «πνεύμα της Γένοβας» που αποτέλεσε τον συνεκτικό ιστό και την κινητήρια δύναμη του ΣΥΡΙΖΑ κατά την πρώτη φάση ύπαρξής του αποτυπώνεται με σαφήνεια στα κομματικά κείμενα και τις αποφάσεις των κομματικών οργάνων όλης της περιόδου 2004-2012. Χαρακτηριστικό είναι το 384 σελίδων κείμενο προγραμματικών θέσεων, το οποίο ενέκρινε τον Φεβρουάριο 2009 το Διαρκές Συνέδριο του Συνασπισμού, με τίτλο *Για την Αριστερά του 21ου αιώνα. Η συμβολή του ΣΥΝ στο Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ*.²⁹ Στο κείμενο αυτό ως βασική έννοια-πρόταγμα για την Αριστερά τίθεται η «οικονομία των αναγκών», σηματοδοτώντας μια στρατηγική αμφισβήτησης και όχι διαχείρισης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής: «[Δ]ιαμόρφωση μιας νέας οικονομίας των αναγκών και των συλλογικών αγαθών. Με αυτό τον τρόπο, οι άνθρωποι και οι ανάγκες τους αρχίζουν να τίθενται πάνω από τα κέρδη και τα ιδιοτελή συμφέροντα» (σ. 43). Στην ομιλία του στο Έκτακτο Συνέδριο του Συνασπισμού στις 13/2/2009, ο Γιάννης Δραγασάκης διευκρίνιζε:

«Αυτό που περιγράφουμε και αυτό που αναζητούμε εμείς δεν είναι ένας ρυθμιζόμενος καπιταλισμός όπως είδα να περιγράφεται σε ένα κείμενο της ανανεωτικής τάσης. Δεν επιδιώκουμε ένα ρυθμιζόμενο καπιταλισμό. Μας ενδιαφέρουν οι ρυθμίσεις, μας ενδιαφέρουν οι εποπτείες. Αυτό που αναζητούμε όμως είναι να διαμορφώσουμε μέσα στην κοινωνία έναν ανταγωνισμό, μια αντιπαράθεση διαρκή, όπου από τη μια πλευρά θα είναι οι αξίες, οι σκοποί, τα κίνητρα και τα κριτήρια του καπιταλισμού και από την άλλη μεριά θα είναι οι αξίες της Αριστεράς, η αλληλεγγύη και οι ανάγκες των ανθρώπων, οι ανάγκες του περιβάλλοντος και της κοινωνίας [...] Ο Γιάννης ο Μηλιός, “φταίει” για την ιδέα: “οικονομία των αναγκών”, αλλά η πολιτική ευθύνη είναι δική μας και δική σας. Εμείς θεωρούμε ότι είναι μια γόνιμη σκέψη αυτή, είναι ένας γόνιμος δρόμος, πρωτόλειος ακόμη σε ό,τι αφορά στη θεμελίωσή του, αλλά αξίζει να εργαστούμε σ’ αυτό το δρόμο και όχι σε μια ιδέα ρυθμιζόμενου καπιταλισμού».³⁰

Μετά τις εκλογές του 2012, ο ΣΥΡΙΖΑ μπήκε σε μια διαδικασία μετασχηματισμού σε ενιαίο πολυτασικό κόμμα (μέσα από την Πανελλαδική

²⁸ ΝΔ 29,66%, ΣΥΡΙΖΑ 26,89%, ΠΑΣΟΚ 12,28%, ΑΝΕΛ 7,51%, ΧΑ 6,92%, ΔΗΜΑΡ 6,26%, ΚΚΕ 4,51%.

²⁹ <http://www.syn.gr/programma/programma.htm>

³⁰ <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=13549>.

Συνδιάσκεψη στο τέλος του 2012 και το Ιδρυτικό του Συνέδριο τον Ιούλιο 2013) και οργανωτικής επέκτασης, με την εγγραφή αρκετών χιλιάδων νέων μελών.

Η «αριστερή στροφή» στην οποία ήδη αναφερθήκαμε αποτυπώθηκε ακόμα ευκρινέστερα στην απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΣΥΡΙΖΑ, 30/11-2/12/2012, που αποτέλεσε το πρώτο βήμα στη διαδικασία μετασχηματισμού του σε ενιαίο κόμμα και μαζικοποίησής του. Τη χρονική στιγμή της Συνδιάσκεψης υπήρχε στον ΣΥΡΙΖΑ η διάχυτη ελπίδα ότι μεγάλες μαζικές κινητοποιήσεις, όπως εκείνες της περιόδου Μαΐου 2011 - Φεβρουαρίου 2012, θα μπορούσαν να εκκινήσουν και πάλι, μετά την τομή των εκλογών, και να επιταχύνουν μάλιστα την πορεία προς την κυβέρνηση της Αριστεράς. Διαβάζουμε έτσι στην απόφαση που ενέκρινε η Συνδιάσκεψη στις 2/12/2012:

«Δεσμευόμαστε να αντιταχθούμε δυναμικά στην επίθεση της άρχουσας τάξης που λεηλατεί το λαό και τη χώρα, να απαλλαγούμε από το άγχος των μνημονίων και του μη βιώσιμου χρέους, να ανοίξουμε το δρόμο στον παραγωγικό μετασχηματισμό με έμφαση στους τομείς διατροφής και βασικών αγαθών, το δρόμο της κοινωνικής αυτοοργάνωσης, της αυτοδιαχείρισης, των ανατρεπτικών προτύπων εναλλακτικής και κοινωνικής οικονομίας. Δεσμευόμαστε να προτάξουμε την ριζική αναδιανομή εισοδημάτων και πλούτου σε βάρος του κεφαλαίου, τη στήριξη των αγροτών και της μικρομεσαίας επιχείρησης, την ενίσχυση του δημόσιου χώρου και της κοινωνικής πολιτικής και την άνθηση της δημοκρατίας και της λαϊκής αυτενέργειας. [...] Καλούμε στην δημιουργία ενός πανελλαδικού δικτύου συντονισμού των φορέων όλων των κοινωνικών στρωμάτων που αγωνίζονται κατά των μνημονίων ώστε να δημιουργηθεί ένα κέντρο αγώνα που θα συμβάλλει στην οργάνωση των κινητοποιήσεων [...]. Η αναβίωση και ενίσχυση της λειτουργίας – με ευρύτητα και ενωτικό πνεύμα – των λαϊκών συνελεύσεων σε κάθε γειτονιά θα συμβάλλει στην άνοδο των αγώνων [...] Καλούμε τους πολίτες που συμφωνούν μαζί μας να επιλέξουν την οργανωμένη πάλη μέσα από τον ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ. [...] Για μια κοινωνία ισότητας, ελευθερίας, δικαιοσύνης και προκοπής».³¹

Η «ροπή προς τα αριστερά», αποτύπωνε την κατανόηση της πολιτικής σύγκρουσης στην οποία πρωταγωνιστούσε ο ΣΥΡΙΖΑ ως σύγκρουση κυρίως ταξικής, ανάμεσα σε ένα πολιτικό σχέδιο μετασχηματισμού της κοινωνίας σε αντιδραστική-νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση, σε αντιστοιχία με τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, και σε μια στρατηγική ριζοσπαστικού-δημοκρατικού μετασχηματισμού, στη βάση του οποίου είναι η κατοχύρωση των συμφερόντων της εργατικής τάξης και ευρύτερα του κόσμου της εργασίας στην παραγωγή και τους θεσμούς, η διεύρυνση της δημοκρατίας κλπ.

Εντούτοις, την ίδια στιγμή που αποτυπωνόταν η αριστερή στροφή στα επίσημα κείμενα του ΣΥΡΙΖΑ, παρέμεναν ενεργές (και στο επόμενο διάστημα θα ενισχύονταν) δύο άλλες ιδεολογικές τάσεις, που ουσιαστικά αντιστρατεύονταν (και τελικά θα αναιρούσαν) την «αριστερή στροφή»: Οι θεωρήσεις περί μετατροπής της Ελλάδας σε «αποικία» (χρέους) και «εξάρτησης» της από «μεγάλες δυνάμεις» αφενός, και αφετέρου η θεώρηση των Μνημονίων και της λιτότητας ως «λάθος πολιτικής», που στραγγαλίζει την «ανάπτυξη».

Και οι δύο θεωρήσεις, καίτοι εκκινούν από διαφορετικές αφετηρίες, καταλήγουν στο ίδιο σημείο: Αντιλαμβάνονται την πολιτική σύγκρουση στην οποία πρωταγωνιστούσε ο ΣΥΡΙΖΑ ως κυρίως σύγκρουση ανάμεσα στην «Ελλάδα» και τις

31 http://syriza-nafpaktias.blogspot.gr/2012/12/blog-post_4374.html

«ξένες δυνάμεις» (τη Γερμανία, την ΕΕ, τον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό), θεωρώντας ότι το ζητούμενο είναι μια «εθνική στρατηγική» που θα συγκεράσει τα συμφέροντα όλου του πληθυσμού (τα συμφέροντα κεφαλαίου και εργασίας κ.ο.κ.), για το καλό «της χώρας»: Την ανεξαρτησία και την ανάπτυξη.

4.2. Η επιστροφή των ιδεολογικών καταβολών:

Αναβάθμιση των προβληματικών περί «εξάρτησης»

Οι ιδεολογίες περί «ελληνικής εξάρτησης» κυριαρχούσαν ασφυκτικά στην ελληνική Αριστερά μέχρι τη δεκαετία του 1990.³² Όμως ακόμα και σήμερα, η «εξάρτηση» αποτελεί μία θεμελιώδη έννοια των αναλύσεων μεγάλων κομματιών της Αριστεράς, κυρίως αυτών που προέρχονται από τις παραδόσεις του ΚΚΕ (και της ΕΔΑ) και του ΠΑΣΟΚ.

Οι θεωρίες της «εξάρτησης» βασίζονται σε μια θεωρητική αντιστροφή: Αντί να εκκινήσουν από τη δομή και την εκάστοτε συγκυριακή θέση του ελληνικού καπιταλισμού (τις ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης και εξουσίας, την ταξική διάρθρωση και τα εκάστοτε αποτελέσματα της πάλης των τάξεων στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού, τις διεθνείς διασυνδέσεις και τις διεθνείς στρατηγικές βλέψεις του ελληνικού καπιταλισμού, ακόμα τις διεθνείς εντάσεις, αντιθέσεις και ανισοβαρείς συμμαχίες στις οποίες εμπλέκεται σε κάθε συγκυρία), θεωρούν αντίστροφα ότι οι σχέσεις εξουσίας καθορίζονται από την αείποτε δεδομένη «εξάρτηση». Καθώς λοιπόν αναγορεύουν την «εξάρτηση» σε κεντρικό κομβικό στοιχείο που επικαθορίζει τα πάντα, δηλαδή τόσο τις σχέσεις εξουσίας όσο και τις τάσεις εξέλιξης του ελληνικού καπιταλισμού, καθώς συνακόλουθα θεωρούν τον αγώνα για την κοινωνική αλλαγή και τον σοσιαλισμό σαν συνέχεια ενός αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία, υποτιμούν και υποβιβάζουν την πάλη των τάξεων και τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας σε σχέσεις της «χώρας» (ή της «ελληνικής οικονομίας») με τα «ξένα συμφέροντα», τελικά του ελληνικού κράτους με άλλα κράτη, συμμαχικά, ανταγωνιστικά ή και εχθρικά.³³

Μπορεί όμως το κράτος να συρρικνωθεί σε αυτό μόνο, σε *δυναμικό* εκφραστή «εθνικών συμφερόντων»; Μια τέτοια αντίληψη συγκαλύπτει αυτό που θα έπρεπε να είναι αυτονόητο για την Αριστερά: Ότι το (αστικό) κράτος αποτελεί το κέντρο πολιτικής συμπίκνωσης της κεφαλαιοκρατικής εξουσίας, μιας εξουσίας ταυτόχρονα οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής. Ότι ζητούμενο για την Αριστερά είναι να

32 Για την κριτική τους βλ.: Μηλιός, Γ. - Μαστραντώνης, Τ. (1983), «Η θεωρία της Αριστεράς για την εξάρτηση του ελληνικού καπιταλισμού. Όρια και συνέπειες», *Θέσεις* τ. 2: 31-43, και http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=29.

Επίσης, Μηλιός, Γ. (2000), *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, Αθήνα: Κριτική και http://users.ntua.gr/jmilios/Ell_Koin_Sxim_a.pdf

33 Είναι προφανές ότι οποιαδήποτε χώρα, ιδίως αν δεν ανήκει στις ιμπεριαλιστικές «μεγάλες δυνάμεις», για παράδειγμα μια μικρή αναπτυσσόμενη καπιταλιστική χώρα (η Δανία, η Σλοβενία, η Μάλτα, η Ελλάδα, η Φιλανδία, η Ισλανδία ...) υπόκειται σε διεθνές επίπεδο σε ποικίλους (οικονομικούς, θεσμικούς, πολιτικούς) «καταναγκασμούς», από τη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας (και ιδίως των παγκοσμιοποιημένων χρηματαγορών) και από στρατηγικές αποφάσεις που λαμβάνονται από τις κύριες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Όμως δεν πρόκειται για μια «σχέση εξάρτησης» που καθορίζει την εξέλιξη τους ή τις σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό τους. Όπως επισημαίναμε πολλά χρόνια πριν: «Οι εξαρτήσεις του ελληνικού καπιταλισμού δεν στοιχειοθετούν την “υποταγή της χώρας σε ξένα κέντρα αποφάσεων”, αλλά συνδέονται με την (ηγεμονευόμενη) θέση και τις (ανισοβαρείς) συμμαχίες της ελληνικής κεφαλαιοκρατικής εξουσίας μέσα στα πλαίσια του δυτικοευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού». (Γ. Μηλιός, «Οι αριστερές θεωρίες για την “εξάρτηση” και οι εξαρτήσεις του ελληνικού καπιταλισμού», *Θέσεις* τ. 9, 1984: 5-23 και

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=105&Itemid=29).

δημιουργήσει όρους για τον ριζικό μετασχηματισμό του κράτους, να το καταστήσει διαπερατό στα λαϊκά συμφέροντα («ο λαός στην εξουσία»), απονεκρώνοντας σταδιακά εκείνες τις λειτουργίες του, που συγκροτούν δομές άσκησης της καπιταλιστικής εξουσίας, και υπάγοντάς το σε ευρύτερες δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων από την κοινωνία.

Το κράτος λοιπόν αποτελεί θεμελιώδη δομή της κεφαλαιοκρατικής εξουσίας, επομένως μέρος του «εσωτερικού ανταγωνισμού» και αυτή την πραγματικότητα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη στον πολιτικό σχεδιασμό της η Αριστερά, ως η πολιτική δύναμη που εκπροσωπεί τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και των συμμάχων της απέναντι στο κεφάλαιο. Αν αντίστροφα, ακολουθώντας τις θεωρίες της «εξάρτησης», θεωρήσει ότι το κράτος οφείλει κυρίως να διασφαλίζει την ισχύ του απέναντι σε «ξένες απειλές και εξαρτήσεις», κινδυνεύει να υπαχθεί στα αστικά ιδεολογήματα περί κοινών συμφερόντων και κοινών στρατηγικών επιδιώξεων «όλων των Ελλήνων» (για «ανάπτυξη», «ορθολογική οργάνωση της παραγωγής» κλπ.).

Στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ, η τάση που σε μόνιμη βάση στήριζε παραδοσιακά τις αναλύσεις και πολιτικές εκτιμήσεις της στο σχήμα της «εξάρτησης» ήταν το «Αριστερό Ρεύμα» υπό τον Παναγιώτη Λαφαζάνη. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Π. Λαφαζάνη στο Έκτακτο Συνέδριο Συνασπισμού, στις 4/6/2010, όπου «ανακαλύπτει» την «εξάρτηση της χώρας» ακόμα και από το Ισραήλ:

«Πρώτο συμπέρασμα είναι ότι έχει συντελεστεί από τη χώρα μας, στο πλαίσιο μιας νεοϋποτέλειας στον αμερικανο-ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό, μια γλοιώδης φιλο-ισραηλινή στροφή στην εξωτερική της πολιτική. Αυτή η στροφή, αν συνεχιστεί, θα μετατρέψει την Ελλάδα σε “δορυφόρο” του Ισραήλ με επικίνδυνες, πέραν των πολλών άλλων, εθνικές συνέπειες».³⁴

Η προβληματική αυτή δεν περιορίστηκε όμως σε μια μόνο πτέρυγα του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά γρήγορα, την περίοδο που εξετάζουμε, αποτέλεσε κεντρική θέση των καθοδηγητικών οργάνων και του πολιτικού λόγου του ΣΥΡΙΖΑ. Χαρακτηριστικά, στην Πολιτική Απόφαση της ΚΕ του ΣΥΡΙΖΑ, που συνήλθε στις 31/08 και 1/09/2013, διαβάζουμε:

«Το νέο δάνειο σημαίνει νέα δεσμά, με νέο μνημόνιο και με νέα μέτρα. Σημαίνει το οριστικό τέλος της Ελλάδας ως μιας κυρίαρχης και ανεξάρτητης χώρας. Σημαίνει οριστική μετατροπή της χώρας σε οικονομική αποικία των δανειστών, χωρίς δημόσια περιουσία και δημόσιο-κοινωνικό τομέα. Σημαίνει συνεχιζόμενη μετατροπή της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε Γερμανική Ένωση ή Ένωση των δανειστών».³⁵

Ο όρος «αποικία χρέους» υιοθετείται πλέον σε όλα σχεδόν τα επίσημα κείμενα του κόμματος. Μάλιστα, στην 1η παράγραφο της απόφασης του 1ου (ιδρυτικού) Συνεδρίου του ΣΥΡΙΖΑ ως ενιαίου Κόμματος αναφέρεται:

«Το συνέδριο του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) αποτελεί συνέχεια και τομή στην πορεία του, η οποία ξεκίνησε ήδη από το 2000, συνεχίστηκε με την ίδρυσή του το 2004 και σφραγίστηκε με την ανάληψη της ιστορικής ευθύνης για την απαλλαγή του ελληνικού λαού από τις καταστροφικές

34 <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=19332>

35 <http://www.syriza.gr/article/id/32415/Politikh-Apofash-Kentrikhs-Epitrophs-SYRIZA3.html#.VjERba4rIkg>

νεοφιλελεύθερες μνημονιακές πολιτικές, που έχουν μετατρέψει τη χώρα μας σε αποικία χρέους και οδηγήσει στην περιθωριοποίηση τις δημιουργικές, κοινωνικές και παραγωγικές της δυνάμεις». ³⁶

4.3. Η «βίαιη ωρίμανση»:

Αναζήτηση «ορθών» πολιτικών για την (καπιταλιστική) ανάπτυξη

Παράλληλα με την προβληματική της «εξάρτησης της χώρας», η οποία έχει καταστεί «αποικία χρέους», διαμορφώνεται και η προβληματική σχετικά με την ανάγκη (ή την πραγματικότητα) «βίαιης ωρίμανσης» του ΣΥΡΙΖΑ. Η προτροπή ή η διαπίστωση περί «βίαιης ωρίμανσης» φαινομενικά αναφέρεται στην (ανάγκη για) ετοιμότητα του ΣΥΡΙΖΑ να αναλάβει τις ευθύνες της διακυβέρνησης, στην πραγματικότητα όμως υποδεικνύει επίσης την κατεύθυνση αυτής της διακυβέρνησης: «την έξοδο από την κρίση», γενικώς και αορίστως. Όχι την έξοδο από την κρίση της εργασίας, ή την έξοδο από την κρίση με ενισχυμένες τις δυνάμεις της εργασίας, αλλά την έξοδο «της χώρας» από την κρίση. ³⁷

Σε μια συνέντευξη στον *Ελεύθερο Τύπο* στις 9/9/2012, ο εισηγητής του όρου «βίαιη ωρίμανση» Γιάννης Δραγασάκης υποστήριξε:

«Ο ΣΥΡΙΖΑ λοιπόν πρέπει να συνεχίσει ακόμη πιο εντατικά τη “βίαιη ωρίμανσή” του. Το θέμα δεν είναι να επιλέξει αν θα είναι ή μεγάλος ή ριζοσπαστικός. Πρέπει να επιδιώξει να γίνει ακόμη πιο μεγάλος και ακόμη πιο ριζοσπαστικός [...] Το θέμα δεν είναι να επιλέξει αν θα είναι μόνο κοινοβουλευτικός ή μόνο κινηματικός. Πρέπει αντίθετα να γίνει και πιο κοινοβουλευτικός και πιο κινηματικός [...]».

Μετά από αυτές τις γενικές αναφορές στη «ριζοσπαστικότητα» και την «κινηματικότητα» του ΣΥΡΙΖΑ, ο δημοσιογράφος κάνει την κρίσιμη ερώτηση:

«Αν ο ΣΥΡΙΖΑ κέρδιζε τις εκλογές της 17ης Ιουνίου και σχημάτιζε κυβέρνηση, δε θα έπαιρνε δυσάρεστα και επώδυνα για το λαό μέτρα;»

Εδώ ο Γ. Δραγασάκης απαντά:

«Το δίλημμα δεν είναι ευχάριστα ή δυσάρεστα μέτρα, αλλά αν αυτά είναι δίκαια ή άδικα, αν δημιουργούν προϋποθέσεις εξόδου από την κρίση ή μας βουλιάζουν πιο βαθιά μέσα σ’ αυτήν, όπως γίνεται με τη σημερινή πολιτική». ³⁸

Το κριτήριο δεν είναι πλέον η «ταξική μονομέρεια» της πολιτικής, αλλά τα «δίκαια» μέτρα που θα «μας» βγάλουν από την κρίση. Διαχείριση της «οικονομίας» (μας), πέρα από τις «λανθασμένες πολιτικές» που «μας» βουλιάζουν στην κρίση.

Αυτή η προβληματική συμπληρώνεται από μια εμβληματική πλέον έννοια: «παραγωγική ανασυγκρότηση». Η «παραγωγική ανασυγκρότηση», στο βαθμό που δεν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο αναδιανομής πλούτου, εισοδήματος και ισχύος προς όφελος των δυνάμεων της εργασίας, αποτελεί απλό συνώνυμο της επιταχυνόμενης

³⁶ <http://www.syriza.gr/page/politikes-apofaseis-synedriwn.html#.VjJlZK4rJgc>

³⁷ Στην προσέγγιση αυτή προφανώς περιέχεται «μια ιδέα ρυθμιζόμενου καπιταλισμού» (βλ. τα προηγούμενα).

³⁸ <http://www.dragasakis.gr/sinedeuxis.php?id=839>

συσσώρευσης κεφαλαίου, της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Τότε όμως έχουμε μια κρίσιμη πολιτική και ιδεολογική διολίσθηση: Ο καπιταλισμός αποτελεί κοινωνικό σύστημα οικονομικής εκμετάλλευσης, πολιτικής εξουσίας και ιδεολογικής χειραγώγησης της εργασίας από το κεφάλαιο. Αυθορμήτως τείνει να παράγει και αναπαράγει εξουσιαστικές ιεραρχίες και μια αδυσώπητη πόλωση φτώχειας και πλούτου, η έκταση της οποίας καθορίζεται σε τελευταία ανάλυση από το συσχετισμό των δυνάμεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Η «ιδεολογία της ανάπτυξης» («ανάπτυξη» της χώρας, της εθνικής οικονομίας, του τόπου) συνιστά έτσι απολογητική ιδεολογία, που εξωραϊζει την καπιταλιστική εκμετάλλευση και εξουσία και συναρθρώνεται αρμονικά με την παρουσίαση των κοινωνικών αντιθέσεων ως απότοκου της «πάλης των εθνών», (της χώρας με τα ξένα συμφέροντα) μέσα από τη φιλολογία περί «εξάρτησης».

Έτσι, ενώ την περίοδο αυτή τα επίσημα κομματικά κείμενα κατά κανόνα αναφέρονται στην «παραγωγική ανασυγκρότηση» με όρους αναδιανομής οικονομικής και πολιτικής ισχύος υπέρ του κόσμου της εργασίας,³⁹ άλλα κομματικά κέντρα ρητά αναφέρονται αποκλειστικά σε πολιτικές που θα επιταχύνουν την καπιταλιστική ανάπτυξη:

«Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο προσφέρει ως διέξοδο τη στροφή του ιδιωτικού κεφαλαίου σε τομείς του κοινωνικού κράτους που “απελευθερώνει” προς όφελός του μέσω των ιδιωτικοποιήσεων [...] με κίνητρο τη φτηνή εργασία, την επιδοτούμενη κερδοφορία και ασυδοσία. Όμως, στην περίπτωση αυτή, η κοινωνία θα γίνει ακόμη πιο άνηση, ενώ δεν μπορεί να προκύψει ένα βιώσιμο παραγωγικό σύστημα και μάλιστα “εξωστρεφές”. [...] [Ο]ι μέχρι τώρα μελέτες και συζητήσεις πείθουν ότι υπάρχουν δυνατότητες για ένα βιώσιμο παραγωγικό σύστημα, ικανό να απαντά στις εσωτερικές ανάγκες και σε ανάγκες της διεθνούς ζήτησης» (Γ. Δραγασάκης, Οι υπογραμμίσεις προστέθηκαν).⁴⁰

4.4. Φατριασμός, οργανωτική αποσάθρωση και «αυτονόμηση» του Γραφείου του Προέδρου

Παρά τη σημαντική αύξηση των οργανωμένων μελών του μετά τις εκλογές του 2012, η συνοχή και αποτελεσματικότητα του κομματικού μηχανισμού του ΣΥΡΙΖΑ εξασθένιζε διαρκώς, καθώς ένας πρωτοφανής φατριασμός, ένας «τσακωμός όλων με όλους για όλα», ταλάνιζε τις κομματικές δομές από τη βάση μέχρι την κορυφή. Δεν επρόκειτο απλώς για (ιδεολογικές και πολιτικές) συγκρούσεις μεταξύ των διαφορετικών «συνιστωσών», τάσεων και ρευμάτων, αλλά και για συγκρούσεις στο εσωτερικό των διαφορετικών «συνιστωσών», τάσεων και ρευμάτων (με εξαίρεση

---

39 Όπως π.χ. στην Πολιτική Απόφαση του Ιδρυτικού Συνεδρίου: «Ο ΣΥΡΙΖΑ θεμελιώνεται ως ενιαίο, μαζικό, δημοκρατικό, πολυτασικό κόμμα της σύγχρονης Αριστεράς για την ενίσχυση ενός ήδη ισχυρού, λαϊκού ρεύματος ανατροπής με στόχο την κατάργηση των μνημονίων, τη διαγραφή του μεγαλύτερου μέρους του χρέους και την εφαρμογή ενός προγράμματος κοινωνικής και παραγωγικής ανασυγκρότησης. Το εναλλακτικό αυτό ριζοσπαστικό κοινωνικό και πολιτικό σχέδιο, που θα εκφράζει και θα στηρίζεται στη συμμαχία της εργατικής τάξης και των λαϊκών τάξεων με τα μεσαία στρώματα της πόλης και της υπαίθρου, που θα διατυπώνεται σύμφωνα με τις ανάγκες και θα δίνει φωνή στα ευρύτερα στρώματα των κοινωνικά, οικονομικά, μορφωτικά αποκλεισμένων, θα οδηγήσει στην Κυβέρνηση της Αριστεράς και θα τη στηρίξει στην εξουσία» (<http://www.syriza.gr/page/politikes-apofaseis-synedriwn.html#.VjKZWa4rJgc>).

40 «Ανάκτηση του μέλλοντος». Προδημοσίευση από τον συλλογικό τόμο, *Κυβέρνηση της Αριστεράς. Δρόμος για το μέλλον ή παρένθεση;* 24/11/2013 (<http://www.dragasakis.gr/artha.php?id=951>).

ίσως το «Αριστερό Ρεύμα» υπό τον Π. Λαφαζάνη), στο εσωτερικό επίσης όλων σχεδόν των οργάνων.

Έτσι οι οργανώσεις μπήκαν σε μια φάση εσωστρέφειας και αδράνειας, διατηρώντας ουσιαστικά δύο μόνο λειτουργίες, αυτή του εκλογικού μηχανισμού όποτε γίνονταν εκλογές και εκείνη του «κοινού», με τη συμμετοχή (ενός μέρους) των μελών τους στις κεντρικές εκδηλώσεις και συγκεντρώσεις του κόμματος.

Η βαθύτερη αιτία αυτής της εκφυλιστικής εξέλιξης ενδεχομένως συνδέεται με την ύφεση των κινητοποιήσεων και κινημάτων την περίοδο από το 2012 μέχρι τις εκλογές του 2015. Οι οργανώσεις του ΣΥΡΙΖΑ δεν κατάφεραν όλη αυτή την περίοδο να αποκτήσουν οργανικές σχέσεις με ευρύτερα κοινωνικά σύνολα, με τους χώρους κατοικίας ή δουλειάς όπου δραστηριοποιούνταν, όπως άλλωστε έγινε φανερό από τα εκλογικά αποτελέσματα σε επαγγελματικά και επιστημονικά σωματεία, αλλά και τις εκλογές στους Δήμους το 2014. Η επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ στην ελληνική κοινωνία (που καταγράφηκε στις ευρωεκλογές του 2014 και εν μέρει στις ταυτόχρονες περιφερειακές εκλογές) διαμεσολαβείτο κυρίως μέσω της κεντρικής πολιτικής σκηνής και των ΜΜΕ. Οι κάθε λογής αντιθέσεις (ιδεολογικοπολιτικής αντίληψης, προσωπικών φιλοδοξιών κλπ.) στο εσωτερικό του Κόμματος δημιούργησαν ένα μείγμα εκφυλιστικών ανταγωνισμών και οργανωτικής παρακμής, που αδρανοποιούσε μια σημαντική μερίδα κομματικών μελών.

Σε αυτό το έδαφος οργανωτικής κάμψης, έλαβε χώρα μια διαδικασία «αυτονόμησης» του Προέδρου και του επιτελείου του (ή/και στελεχών στενά συνδεδεμένων με αυτό το επιτελείο) από τις κομματικές λειτουργίες.

Μια «σχετική αυτονομία» του Προέδρου, βέβαια, ήταν αναπόφευκτη και αναγκαία, ως ένα βαθμό, όχι μόνο για ζητήματα που αφορούσαν άμεσες αποφάσεις και δράσεις, αλλά και για ζητήματα πολιτικής τακτικής, που απαιτούν γρήγορες αποφάσεις χωρίς προηγούμενη δημοσιότητα. Όμως εδώ δεν αναφερόμαστε σε μια τέτοια «σχετική αυτονόμηση», αλλά στη λήψη αποφάσεων ή στην υιοθέτηση θέσεων που η κομματική συνείδηση θεωρούσε ότι ήταν αρμοδιότητα των καθοδηγητικών οργάνων του Κόμματος (της Κεντρικής Επιτροπής ή έστω της Πολιτικής Γραμματείας), τις οποίες όμως αυτά τα καθοδηγητικά όργανα πληροφορούνταν από τα ΜΜΕ, μετά τις σχετικές ανακοινώσεις του Προέδρου (ή και τις «διαρροές» του περιβάλλοντός του). Η «αυτονόμηση» αυτή αφορούσε, άμεσα ή έμμεσα, τη διαδικασία «βίαιης ωρίμανσης» την οποία ήδη περιγράψαμε, στη βάση της οποίας διαμορφωνόταν μια τάση «συμβιβασμού» της ηγεσίας του Κόμματος με μηχανισμούς και κέντρα εξουσίας του καπιταλιστικού κράτους.

Η «αυτονόμηση» έτσι του Προέδρου δεν αφορούσε μόνο την επιλογή των εξωκομματικών προσώπων που θα στελέχωναν τα κομματικά ψηφοδέλτια στις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου, αλλά πολλαπλά ζητήματα, ιδεολογικά, πολιτικά, δικαιωμάτων, κλπ.

Ο ΣΥΡΙΖΑ πορευόταν έτσι προς τις εκλογές με κύριο «όπλο» τον Α. Τσίπρα, που αποτελεί το βαρύ πυροβολικό της δημόσιας παρέμβασής του, και δευτερευόντως τα προβεβλημένα από τηλεοράσεως στελέχη του, που όχι σπάνια ερμηνεύουν ή διαμορφώνουν την κομματική γραμμή κατά το δοκούν. Η πολιτική του παρέμβαση συνέκλινε επομένως περισσότερο με εκείνη των λεγόμενων «αστικών» (μεταμοντέρνων) κομμάτων, παρά με το πρότυπο της αριστερής κομματικής λειτουργίας και παρέμβασης.

4.5. Καρφώνονταν σαν πρόκες οι λέξεις;⁴¹

⁴¹ «Σαν πρόκες πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις / Να μην τις παίρνει ό άνεμος» (Μανόλης Αναγνωστάκης, *Ποιητική*).

Κομματικές θέσεις σε ατέρμονη διαδικασία διαβούλευσης

Από την ίδρυσή του, στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ λειτουργούν τα «Τμήματα», ως επιτελικές ομάδες παραγωγής-επεξεργασίας αναλύσεων και πολιτικών θέσεων, υπό την Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος (π.χ. Τμήμα Παιδείας, Τμήμα Οικονομικής Πολιτικής, Τμήμα Ενέργειας κ.ο.κ.). Τα Τμήματα εργάζονται στο πλαίσιο των κομματικών αποφάσεων και εξειδικεύουν-αναπτύσσουν τις κομματικές επεξεργασίες, παρέχοντας στα κομματικά μέλη και τα όργανα θεωρητική και εμπειρική τεκμηρίωση. Το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ, από την πρώτη στιγμή της πολιτικής παρουσίας του, εμφανίστηκε ως ένα κόμμα με περισσότερο επεξεργασμένες θέσεις από τα άλλα κόμματα της Αριστεράς, οφείλεται, πέρα από την παρουσία μεγάλης μερίδας αριστερών διανοουμένων στις γραμμές του, και στη δράση των Τμημάτων. Στην πρώτη φάση της λειτουργίας τους, τα Τμήματα προσανατολιζόνταν επίσης σε δημόσιες εκδηλώσεις παρουσίασης των επεξεργασιών τους, καλώντας επιστημονικούς, συνδικαλιστικούς φορείς σχετιζόμενους με το αντικείμενο αυτών των επεξεργασιών και καταγράφοντας τις τοποθετήσεις και παρατηρήσεις τους. Οι δημόσιες αυτές εκδηλώσεις κατά κανόνα ονομάζονταν «δημόσιες διαβουλεύσεις».

Σε μεταγενέστερο χρόνο, μετά τις εκλογές του 2012, προστέθηκαν και οι Επιτροπές Ελέγχου Κοινοβουλευτικού Έργου (ΕΕΚΕ), για τις ανάγκες πληρέστερης τεκμηρίωσης των παρεμβάσεων της Κοινοβουλευτικής Ομάδας.

Στη χρονική περίοδο που εξετάζουμε, ορισμένα Τμήματα υπήρξαν περισσότερο, άλλα λιγότερο αποτελεσματικά. Σε κάθε περίπτωση, η δουλειά των Τμημάτων υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της λειτουργίας του κομματικού μηχανισμού του ΣΥΡΙΖΑ.

Εντούτοις, σε σύντομο χρόνο μετά τις εκλογές του 2012, η λειτουργία των Τμημάτων εγκλωβίστηκε σε μια ιδιόρρυθμη εσωκομματική εσωστρέφεια, μέσα από τη θέσπιση μιας ατέρμονης διαδικασίας «διαβούλευσης χωρίς τέλος», στην οποία απλώς εκφραζόταν η ευχή ότι θα συμμετείχε (με κάποιο απροσδιόριστο τρόπο) «η κοινωνία»: Προς το τέλος του 2013, παίρνει την οριστική της μορφή η «Επιτροπή Προγράμματος» του ΣΥΡΙΖΑ υπό τον Γιάννη Δραγασάκη,⁴² η οποία καθορίζει την ακόλουθη διαδικασία εσωκομματικής «διαβούλευσης» επί των κομματικών κειμένων και θέσεων, όπως την αντιγράφουμε από την επίσημη ιστοσελίδα του ΣΥΡΙΖΑ:

*«Το υφιστάμενο κυβερνητικό πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ όπως προκύπτει από τις προγραμματικές του θέσεις βρίσκεται υπό διαρκή επεξεργασία. [...] Κάθε προγραμματική επεξεργασία, αφού συζητηθεί στην Επιτροπή Προγράμματος από κοινού με τους εισηγητές της, αποστέλλεται στην Πολιτική Γραμματεία του κόμματος. Μετά την κατ' αρχήν έγκριση εκεί, το κείμενο που έχει προκύψει τίθεται πρώτα σε πλατιά εσωκομματική διαβούλευση και κατόπιν σε δημόσια διαβούλευση με τους εμπλεκόμενους κοινωνικούς φορείς. Η προγραμματική θέση του κόμματος προκύπτει μετά από ολόκληρη αυτή τη διαδικασία. Η εν λόγω προγραμματική θέση εξακολουθεί να παραμένει ανοιχτή σε παραπέρα εμπάθυνση. Γνωστοποιούμε εδώ τα κείμενα που έχουν περάσει τα πρώτα στάδια “ωρίμανσης” μέσα από αυτή τη διαδικασία προκειμένου αυτά να τεθούν υπό τον εποικοδομητικό, γόνιμο και ρητό έλεγχο του κάθε συντρόφου και της κάθε συντρόφισσας, την συμβολή κάθε Έλληνα πολίτη που ενδιαφέρεται».*⁴³

42 <http://www.avgi.gr/article/3102921/apologismos-tis-epitropis-programmatos>

43 <http://www.syriza.gr/page/keimena-diabouleyshs.html#.VjD0t64rJgc> . Η έμφαση προστέθηκε.

Ούτε η Πολιτική Γραμματεία ούτε η Κεντρική Επιτροπή ενέκριναν ποτέ τις επεξεργασίες των Τμημάτων ή και των ομάδων εργασίας. Πολύ περισσότερο δεν έλαβε ποτέ χώρα κάποια «πλατιά εσωκομματική διαβούλευση», καθώς τα κομματικά όργανα, όσο λειτουργούν, έχουν πάντοτε άλλα καθήκοντα και επίδικα ζητήματα μπροστά τους.

Σε κάθε περίπτωση, η θεσμοθέτηση μιας τέτοιας εξ ορισμού ατέρμονης διαδικασίας «διαβούλευσης» του Προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ και των συγκεκριμενοποιήσεών του, που προέκυπταν από την εργασία των Τμημάτων (και των ΕΕΚΕ), άφηνε ευρύτατο χώρο ανεξαρτησίας στη μελλοντική κυβέρνηση που θα προέκυπτε από τις εκλογές, να διαμορφώσει μια «δική της εκδοχή Προγράμματος», ανεξάρτητη από το αενάως εν εξελίξει ευρισκόμενο Πρόγραμμα του Κόμματος ή τις επεξεργασίες των Τμημάτων.

Οι λέξεις σκούριαζαν καρφωμένες στις κομματικές αποφάσεις και στις εκατοντάδες σελίδες των επεξεργασιών που παρέμεναν «προς διαβούλευση», ενώ δομές πέρα από τον έλεγχο των κομματικών οργάνων και αποφάσεων λειτουργούσαν ως πληρεξούσιοι του κόμματος, όντας στην πραγματικότητα εκπρόσωποι της ιδεολογικοπολιτικής μετάλλαξης που εξελισσόταν από το 2012 και μετά.

4.6. Προτάσεις φορολογικής πολιτικής και στρατηγικές διαπραγμάτευσης στο ράφι: Προετοιμάζοντας την «Κυβέρνηση της Αριστεράς»

4.6.1. Φορολογική πολιτική

Δεν «πέρασαν» όμως όλες οι επεξεργασίες το πρώτο στάδιο της «διαδικασίας διαβούλευσης», δηλαδή την κατ' αρχήν συναίνεση της «Επιτροπής Προγράμματος» υπό τον Γιάννη Δραγασάκη ώστε να αναρτηθούν στην ιστοσελίδα του ΣΥΡΙΖΑ μαζί με τα υπόλοιπα «Προγραμματικά κείμενα για διαβούλευση».

Η πρώτη χαρακτηριστική περίπτωση είναι η επεξεργασία του Τμήματος Οικονομικής Πολιτικής (Ομάδα Φορολογίας) με τίτλο «Για ένα δίκαιο και αποτελεσματικό φορολογικό σύστημα», το οποίο περιέχεται στο φυλλάδιο *ΣΥΡΙΖΑ – ΕΚΜ: Τμήμα Οικονομικής Πολιτικής*, Νοέμβριος 2012, που μοιράστηκε στους συνέδρους της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΣΥΡΙΖΑ, στα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής και της Κοινοβουλευτικής Ομάδας, στις Νομαρχιακές Επιτροπές κλπ.⁴⁴

Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε επίσης σε «Δημόσια Διαβούλευση» στο ΕΒΕΑ στις 4/3/2013, με εισηγητές τον Πρόεδρο του Κόμματος Αλέξη Τσίπρα,⁴⁵ τον υπεύθυνο Οικονομικής Πολιτικής Γιάννη Μηλιό,⁴⁶ τον βουλευτή Γιάννη Δραγασάκη⁴⁷ και τον συντονιστή της Ομάδας Φορολογίας του Τμήματος Τρύφωνα Αλεξιάδη. Στην ημερίδα παρευρέθηκαν και τοποθετήθηκαν εκπρόσωποι του Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών, της ΑΔΕΔΥ, της ΓΣΒΕ, του Οικονομικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, της Ένωσης Φοροτεχνικών Ελεύθερων Επαγγελματιών Αττικής, του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών

44 Το κείμενο της πρότασης Τμήματος Οικονομικής Πολιτικής (Ομάδα Φορολογίας) βρίσκεται στον ιστότοπο: <http://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/12577>

45 Η ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στην Ημερίδα: 2013/03/05/η-ομιλία-του-αλέξη-τσίπρα-στην-ημερίδα/

46 Η ομιλία του Γιάννη Μηλιού στην Ημερίδα: <http://www.ecoleft.gr/εισήγηση-του-γιάννη-μηλιού-στην-ημερί/>

47 Η ομιλία του Γιάννη Δραγασάκη στην Ημερίδα: <http://www.ecoleft.gr/2013/03/04/ομιλία-του-γιάννη-δραγασάκη-στην-ημερ/>

κ.ά., ενώ η *Αυγή* της επομένης ημέρας (5/3/2013) κάλυψε το γεγονός στην πρώτη σελίδα, με κεντρικό τίτλο: «Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για νέο φορολογικό χάρτη».⁴⁸

Παρά την αξιοποίησή της σε ανώτατο κομματικό επίπεδο, και παρά την τεράστια δημοσιότητά της (το Υπουργείο Οικονομικών, με Υπουργό τότε τον Γιάννη Στουρνάρα, εξέδωσε την επομένη ανακοίνωση πολεμικής για τις προτάσεις φορολογικής πολιτικής του Τμήματος Οικονομικής Πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ⁴⁹), η Επιτροπή Προγράμματος υπό τον Γιάννη Δραγασάκη, μετά από αλλεπάλληλες συσκέψεις επί του θέματος, τελικώς ουδέποτε ενέκρινε την ανάρτηση στην ιστοσελίδα του ΣΥΡΙΖΑ «προς διαβούλευση», της εν λόγω πρότασης φορολογικής μεταρρύθμισης.

Γεννάται λοιπόν εύλογα το ερώτημα: Πώς είναι δυνατόν να τίθεται «φίλτρο» κομματικής δημοσιότητας σε μια πρόταση που είχε μόλις στο πρόσφατο παρελθόν λάβει τέτοιας κομματικής αναγνώρισης και τέτοιας δημοσιότητας στο εσωτερικό της κοινωνίας;⁵⁰

Η απάντηση που δίνω στο ερώτημα αυτό είναι η εξής: Το φορολογικό Πρόγραμμα που επεξεργάστηκε το Τμήμα Οικονομικής Πολιτικής, σε κρίσιμα σημεία του δεν εντασσόταν στη «βίαση ωρίμανση» του ΣΥΡΙΖΑ που βρισκόταν σε εξέλιξη.

Πιο συγκεκριμένα, το προτεινόμενο Πρόγραμμα επιχειρούσε να υποδείξει ένα τρόπο αύξησης των δημοσίων εσόδων μέσα από τη φορολόγηση του κεφαλαίου και του πλούτου, ώστε να είναι εφικτή η ελάφρυνση των εργαζομένων και των χαμηλών εισοδημάτων. Νομίζω ότι το ακόλουθο απόσπασμα από το φορολογικό πρόγραμμα που έμεινε στο «ράφι» κάνει σαφές αυτό που υποστηρίζω:

«Άμεσος στόχος στο πεδίο της φορολογίας των επιχειρήσεων, αποτελεί η αύξηση των φορολογικών εσόδων στο ύψος του μέσου όρου της ευρωζώνης. [...] [Σ]την περίοδο 2000-2010, η Ελλάδα είχε τη μεγαλύτερη μείωση των φορολογικών της εσόδων από επιχειρήσεις σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 μελών, με μείωση της τάξεως των 1,7 μονάδων του ΑΕΠ, ενώ ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής στο συντελεστή Κεφάλαιο (όλα τα εισοδήματα πλην αυτών που παράγονται από τη μισθωτή εργασία) βρίσκονταν πάντα, περίπου στο 50% του μέσου όρου της Ε.Ε

Οι βασικοί άξονες των αλλαγών στη φορολογία των επιχειρήσεων είναι: • Προοδευτική (χρονικά) αύξηση του συντελεστή φορολογίας για τις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις. • Φορολόγηση όλων των διανεμόμενων μερισμάτων, στην κλίμακα φορολογίας φυσικών προσώπων. • Επανεξέταση των συμβάσεων αποφυγής διπλής φορολογίας. Το μεγάλο διεθνές σκάνδαλο στις μέρες μας δεν είναι η διπλή φορολόγηση των κερδών, αλλά η διπλή αποφυγή φορολόγησης κερδών (η μη φορολόγηση κερδών δηλαδή σε καμία χώρα) και η φορολόγηση των κερδών που αποδίδονται στις μητρικές εταιρίες, με πολύ χαμηλούς συντελεστές. [...] • Δραστική αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου και του ελεγκτικού έργου στο πεδίο των ενδοομιλικών συναλλαγών των πολυεθνικών επιχειρήσεων [...] • Κατάργηση των ειδικών φορολογικών καθεστώτων (Ειδικές Οικονομικές Ζώνες, επενδύσεις μέσω Fast Track, κίνητρα επενδύσεων των αναπτυξιακών νόμων) και των προκλητικών φοροαπαλλαγών [...] • Ειδικό,

48 http://issuu.com/avgi_online/docs/11647

49 <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=63792390>

50 Πολύ περισσότερο που η εν λόγω πρόταση αντλεί σε μεγάλο βαθμό από το Κεφάλαιο 19, «Για ένα απλό, αποτελεσματικό και δίκαιο φορολογικό σύστημα» του ψηφισμένου τον Φεβρουάριο 2009 από το Έκτακτο Συνέδριο του Συνασπισμού κειμένου, *Για την Αριστερά του 21ου αιώνα. Η συμβολή του ΣΥΝ στο Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ*, ό.π.: 283-294.

αυξημένοι φορολογικοί συντελεστές για τις Τράπεζες. [...] • Ειδική φορολογία σε επιχειρήσεις εκμετάλλευσης εμπορικών κέντρων και πολυχώρων διασκέδασης, τα έσοδα της οποίας θα οδηγηθούν σε προγράμματα δανειοδότησης μικρομεσαίων επιχειρήσεων. • Για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τους αυτοαπασχολούμενους, σύστημα ελέγχου που θα αξιοποιεί τον τακτικό φορολογικό έλεγχο και τον έμμεσο αντικειμενικό προσδιορισμό του εισοδήματος».

4.6.2. «Επιτροπή Διαπραγμάτευσης»

Την Άνοιξη του 2013, σε συνεννόηση με τον Πρόεδρο και την Επιτροπή Προγράμματος, ανέλαβα τη συγκρότηση, με την ιδιότητά μου ως Υπεύθυνου Οικονομικής Πολιτικής, μιας «Επιτροπής Διαπραγμάτευσης», με στόχο τη διερεύνηση των παραμέτρων της εσωτερικής και εξωτερικής σύγκρουσης που θα προέκυπτε μετά την επερχόμενη εκλογική νίκη του ΣΥΡΙΖΑ.

Η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης λειτούργησε χωρίς δημόσια παρουσία, για ευνόητους λόγους που είχαν να κάνουν με το αντικείμενο, δηλαδή τη διερεύνηση των πιθανών μετώπων σύγκρουσης και τις εναλλακτικές τακτικές που θα μπορούσαν, ανά περίπτωση, να υπηρετήσουν τη στρατηγική της ανατροπής της λιτότητας και του κοινωνικού μετασχηματισμού. Λειτούργησαν τρεις επιμέρους ομάδες εργασίας, μία για το οικονομικό σκέλος, προσομοιώνοντας σενάρια ανάλογα με την ενδεχόμενη χρονική στιγμή ανάληψης της κυβέρνησης, η δεύτερη για τη διερεύνηση των νομικών πλευρών της διαπραγμάτευσης, ενώ η τρίτη, με συντονιστή ένα έμπειρο σε διεθνείς διαπραγματεύσεις στέλεχος από τον επιχειρηματικό τομέα, με αντικείμενο τις τακτικές κινήσεις για τη στήριξη των στόχων της εκάστοτε φάσης και το επικοινωνιακό σκέλος.

Η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης παρουσίασε ένα «ντοσιέ» αναλύσεων και προτάσεων στην Επιτροπή Προγράμματος υπό τον Γιάννη Δραγασάκη τον Νοέμβριο 2013. Η Επιτροπή Προγράμματος θεώρησε τις αναλύσεις και προτάσεις αυτές υπερβολικά θεωρητικές και ουσιαστικά υπέδειξε στην Επιτροπή Διαπραγμάτευσης ότι δεν ήταν χρήσιμη για το Κόμμα. Κατόπιν τούτου, η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης ανέστειλε τη λειτουργία της.

Ενδέχεται, όμως, η διχογνωμία μας με την Επιτροπή Προγράμματος υπό τον Γιάννη Δραγασάκη να μην σχετιζόταν με το υπερβολικό επίπεδο «θεωρητικής αφαίρεσης» των αναλύσεων και προτάσεών μας, αλλά να αφορούσε μια διαφορά στις θεωρητικές και πολιτικές οπτικές, αναφορικά με το χαρακτήρα της κυβέρνησης της Αριστεράς, τα συμφέροντα που θα καλείτο να εκπροσωπήσει, το περιεχόμενο και κυρίως την οξύτητα της επερχόμενης σύγκρουσης και τις ενδεικνυόμενες πολιτικές τακτικές.

Για να μπορέσει να κρίνει ο αναγνώστης σχετικά με τη μια ή την άλλη εκδοχή, με δεδομένο μάλιστα το τελεσμένο γεγονός της εξάμηνης διαπραγμάτευσης της κυβέρνησης με τους «θεσμούς», παραθέτω χωρίς σχολιασμό ορισμένα αποσπάσματα από τα κείμενα που συνέταξε η βραχύβια Επιτροπή Διαπραγμάτευσης:

«Η διαπραγμάτευση δεν είναι μόνο εξωτερική

Η διαπραγμάτευση του ΣΥΡΙΖΑ θα είναι μόνο τυπικά διαπραγμάτευση εκπροσώπων κυβερνήσεων. Στην πράξη θα είναι διαπραγμάτευση εκπροσώπων κοινωνικών μπλοκ. Αν ο ΣΥΡΙΖΑ είναι στην εξουσία αυτό θα συμβαίνει μόνο επειδή η εργατική τάξη και μέρος των μεσαίων στρωμάτων θα τον έχει

εμπιστευτεί για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους που θίγονται από τη λιτότητα. [...]

Η κατάσταση θα είναι έκρυθμη, καθόλου δε θα προσομοιάζει με μια κυβερνητική αλλαγή ρουτίνας η ανάληψη από το ΣΥΡΙΖΑ [...]

Σε ένα τεχνικό (αυτό δε σημαίνει ωστόσο μη-πολιτικό) επίπεδο η διαδικασία διαπραγμάτευσης αφορά το μακροοικονομικό υπόδειγμα της ελληνικής οικονομίας σχεδόν σε κάθε πτυχή του. Επίσης, αφορά τη *θεσμική οργάνωση* της ελληνικής κοινωνίας: όχι μόνο του οικονομικού μηχανισμού αλλά συνολικότερα της διοίκησης, του τρόπου λήψης, εφαρμογής και ελέγχου αποφάσεων, της δικαιοσύνης κλπ.

[...] Ο σύγχρονος νεοφιλελευθερισμός που αντιμετωπίζουμε δεν οργανώνεται μόνο σε επίπεδο μακροοικονομικής λιτότητας. Πρωτίστως ενδιαφέρεται για την οργάνωση οικονομικών και μη-οικονομικών θεσμών με στόχο να καταστεί η κοινωνία πιο συμβατή με το σύστημα των αγορών. [...] Στα περισσότερα σημεία της διαδικασίας διαπραγμάτευσης της ελληνικής κυβέρνησης με την τρόικα, προϋποτίθεται ή εκτυλίσσεται ταυτόχρονα μία διαδικασία διαπραγμάτευσης στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας μεταξύ των τάξεων και των κοινωνικών-οικονομικών στρωμάτων που τη συνθέτουν. (Ένα μικρό παράδειγμα: αν στο πλαίσιο καλύτερης οργάνωσης του εισπρακτικού φορολογικού μηχανισμού καταλήξουμε ότι πρέπει να θεσπίσουμε επαγγελματικό λογαριασμό των ελεύθερων επαγγελματιών ή on-line διασύνδεση όσων δραστηριοποιούνται στο λιανικό εμπόριο και υποχρεούνται να κόβουν αποδείξεις, καταλαβαίνουμε τις εσωτερικές πολιτικές διαστάσεις της διαδικασίας διαπραγμάτευσης [...]).

Η δική μας θέση στην εσωτερική και εξωτερική διαπραγμάτευση, σε ένα πολύ αφηρημένο επίπεδο, θα πρέπει να είναι η εξής: Η πρόταση/υπεράσπιση ενός μακροοικονομικού υποδείγματος λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας και μίας κατάλληλης θεσμικής οργάνωσης, σε αρκετά λεπτομερές επίπεδο, τα οποία θα εκφράζουν ως γενικό συμφέρον της χώρας την *αναβαθμισμένη θέση των εργαζόμενων τάξεων στην οργάνωση και ιεραρχία της ταξικής κυριαρχίας* στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Με άλλα λόγια ένα σχέδιο «παραγωγικής ανασυγκρότησης» το οποίο θα έχει ως *γενικό κριτήριο* οργάνωσής του την *αναδιανομή πλούτου και ισχύος από πάνω προς τα κάτω*. Με αυτή τη θέση θα προσέλθουμε στην εξωτερική διαπραγμάτευση, *εφόσον έχει καταστεί ηγεμονική, πολιτικά και ιδεολογικά, στο εσωτερικό*.

Βραχυπρόθεσμος και μακροπρόθεσμος ορίζοντας διαπραγμάτευσης

Πρέπει να τεθεί ένας βραχυπρόθεσμος και ένας μακροπρόθεσμος ορίζοντας της στρατηγικής.

Ο βραχυπρόθεσμος ορίζοντας αφορά την *κατάργηση της λιτότητας*. [...] Το ερώτημα είναι *τι θεωρούμε «λύση»*. Ευσταθής καπιταλισμός δεν υπάρχει έτσι κι αλλιώς, συνεπώς το ζήτημα είναι υπέρ ποιου τίθεται η πολιτική. Η άοσμη και ουδέτερη χρήση της λέξης ανάπτυξη δεν ευνοεί τον ΣΥΡΙΖΑ αλλά τον αντίπαλο. [...]

Ο μακροπρόθεσμος στόχος της στρατηγικής που πρέπει να εκφωνείται ως τέτοιος είναι *ο κοινωνικός μετασχηματισμός*. Δεν μπορεί να αναφέρεται απλώς η τραπεζική ένωση, ή απλώς μια τράπεζα επενδύσεων της Ευρώπης ως λύση. Το μέτρο του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος δεν είναι καθόλου “ριζοσπαστικό”, είναι ενσωματωμένο στο νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα, θα είναι υποχρεωτικά κάτω από το όριο διαβίωσης και θα συμπληρώνεται από μαύρη εργασία. *Πρέπει να*

τεθεί σε αμφισβήτηση το μοντέλο των παραγωγικών σχέσεων του νεοφιλελευθερισμού. Σε συνδυασμό με τις πολιτικές και πολιτειακές μεταρρυθμίσεις πρέπει να τεθεί η αναδιάρθρωση των παραγωγικών σχέσεων προς την κατεύθυνση της συλλογικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής ως στόχος. Αυτός ο στόχος συνάδει με το αίτημα για διαφάνεια και δημοκρατία [...]

Στρατηγικοί ελιγμοί

Η σωστή διαχείριση του χρόνου είναι, μικροσκοπικά, ένα πολύ σημαντικό στοιχείο της διαπραγμάτευσης. Οι διάφορες ενέργειες επίσημου χαρακτήρα που θα ληφθούν, και η μορφή των επιμέρους σχετικών ανακοινώσεων, πρέπει να τοποθετούνται χρονικά και ποιοτικά με τέτοιο τρόπο ώστε:

- 1) Να επιτρέπουν την εκ των προτέρων αξιολόγηση της αντίδρασης των αντιδιαπραγματευόμενων μερών (στο μέτρο του εφικτού).
- 2) Να μην διευκολύνουν την αντίστοιχη αξιολόγηση από τα αντιδιαπραγματευόμενα μέρη.
- 3) Να επιτρέπουν τη χωρίς τετελεσμένα ενδιάμεση αναζήτηση συμμαχιών, καθώς και την τέλεση άλλων υποστηρικτικών ενεργειών (π.χ. εφαρμογή εσωτερικής και εξωτερικής επικοινωνιακής στρατηγικής).
- 4) Να επιτρέπουν τη σωστή προετοιμασία μας βάσει πραγματικών δεδομένων.
- 5) Να επιτρέπουν, στο μέτρο του εφικτού, τη δυνατότητα διαχείρισης χρόνου από εμάς.

[...]

Τα στάδια της Προσαρμογής και της Εφαρμογής δεν μπορούν να καθοριστούν σε αυτή τη φάση διότι εξαρτώνται από τα αποτελέσματα / δεδομένα των προηγούμενων φάσεων.

Πρέπει παρόλα αυτά να γίνουν κατανοητά τα παρακάτω:

Η παραπάνω διαδικασία έχει πολύ λίγες πιθανότητες να οδηγήσει σε κοινά αποδεκτές λύσεις. Το αποτέλεσμα θα είναι κατά πάσα πιθανότητα η μη εύρεση συμφωνίας και η νομοθετική θέσπιση του Σχεδίου, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των δανειστών (όπως και εάν δεν ακολουθούσαν η διαδικασία εξ αρχής). Θα έχει δώσει όμως τη δυνατότητα στην Κυβέρνηση να μπει στη “μάχη”, έχοντας καλύτερη κατανόηση των ισορροπιών και των πραγματικών δεδομένων, και έχοντας πιθανώς επιτύχει να σχηματίσει τις κατάλληλες συμμαχίες.

[...] Η αύξηση της επιθετικότητας της διαπραγμάτευσης είναι αντιστρόφως ανάλογη του διαθέσιμου χρόνου, ενώ η μείωση της επιθετικότητας ενέχει μεγαλύτερο κίνδυνο συμβιβασμού – και αυτή είναι μια ισορροπία που θα πρέπει να καθορίζεται δυναμικά από τις εκάστοτε πολιτικές αποφάσεις». (Οι υπογραμμίσεις προστέθηκαν).

5. Φάση τέταρτη: Από τον «κυβερνητισμό» στην κυβέρνηση (Μάιος 2014 - Ιανουάριος 2015)

Από όσα προηγήθηκαν γίνεται φανερό ότι ο ΣΥΡΙΖΑ, ως «προεδρικό» πλέον κόμμα, έφτασε στις αυτοδιοικητικές εκλογές και τις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014 έχοντας ουσιαστικά «ολοκληρώσει» την πρώτη, αλλά ουσιαστική, φάση της διαδικασίας μετάλλαξης του σε μια πολιτική δύναμη που δεν αμφισβητεί τη «συνέχεια του κράτους». Μια πολιτική δύναμη δηλαδή, που αναζητεί το «κοινό συμφέρον» των «κοινωνικών εταίρων» (του κεφαλαίου και της εργασίας), το οποίο, πέρα φυσικά από

την «εθνική ανεξαρτησία», δεν είναι παρά η «ανάπτυξη», όπως άλλωστε αναγνωρίζουν όλα τα κόμματα του «συνταγματικού τόξου».

Ο ΣΥΡΙΖΑ υποσχόταν όμως ότι ως κυβέρνηση θα πετύχει την «ανάπτυξη» μέσα από το σταμάτημα της λιτότητας, και αυτό περιέπλεκε τα πράγματα. Για τη μία πλευρά, για το κεφάλαιο (και ευρύτερα για την «επιχειρηματικότητα»), η λιτότητα αποτελεί αποτελεσματική μέθοδο μείωσης του κόστους παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος (και επομένως αποτελεσματική μέθοδο για την ανάκαμψη των κερδών ανά μονάδα προϊόντος, δηλαδή για την ανάκαμψη του ποσοστού κέρδους, που η πτώση του συνιστά την «κρίση του κεφαλαίου»). Για την άλλη πλευρά (τη μισθωτή εργασία) η λιτότητα σημαίνει συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης και επιδείνωση του επιπέδου ζωής.

Με την έννοια αυτή, αν η (μελλοντική) κυβέρνηση τάσσεται στο κρίσιμο αυτό ζήτημα υπέρ του αδύνατου πόλου της κοινωνικής αντίφασης, δηλαδή υπέρ της εργασίας, η «συνέχεια του κράτους» (των κρατικών πολιτικών), αμφισβητείται, δηλαδή τίθενται σε αμφισβήτηση οι παγιωθείσες, όχι μόνο σε οικονομικό αλλά και σε θεσμικό επίπεδο ισορροπίες μεταξύ των ανταγωνιζόμενων τάξεων.

Εξ αυτού του γεγονότος και μόνο, και παρά τη μετάλλαξη που περιγράψαμε, δινόταν η εντύπωση σε όσους αντιλαμβανόμασταν αυτή τη μετάλλαξη αλλά και επιδιώκαμε να την αντιστρέψουμε, ότι κάποια ενδεχόμενα παρέμεναν ανοικτά:

Καθώς στο πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ εξακολουθούσαν να διατηρούν κεντρική θέση «δεσμεύσεις» όπως η επαναφορά του κατώτατου μισθού στα 751 ευρώ, η αποκατάσταση του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων, η κατάργηση της ενοικιαζόμενης εργασίας, η άμεση αναβάθμιση της Επιθεώρησης Εργασίας κλπ., θεωρήσαμε κρίσιμους τους εσωκομματικούς συσχετισμούς και την ενεργοποίηση των μελών του κόμματος για την αλλαγή πορείας. Πολύ περισσότερο που το εκλογικό αποτέλεσμα των ευρωεκλογών (με τον ΣΥΡΙΖΑ να είναι πλέον πρώτο κόμμα: 26,52% έναντι 22,78% της ΝΔ), προεξοφλούσαν την επερχόμενη κυβέρνηση του (ή γύρω από τον) ΣΥΡΙΖΑ.

Ήδη στις 9/6/2014, σε άρθρο που συνυπογράψαμε με τον Σπύρο Λαπατσιώρα⁵¹ επισημαίναμε μεταξύ άλλων:

«Μετά τις εκλογές του 2012, υιοθετήθηκε μία στρατηγική που [... χαρακτηρίζεται από] τη σχετική υποχώρηση του αιτήματος για “αναδιανομή”/“να πληρώσουν οι πλούσιοι”, ως οργανωτικού στοιχείου του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ, υπέρ του αιτήματος για “παραγωγική ανασυγκρότηση” ως κύριου οργανωτικού στοιχείου. Η μετατόπιση αυτή αντανακλά επίσης την προσπάθεια διεύρυνσης των κοινωνικών συμμαχιών προς τμήματα του επιχειρηματικού κόσμου που έχουν πληγεί από την κρίση [...] Η Αριστερά δεν έχει κανένα λόγο να επιχειρήσει μία φυγή από το κοινωνικό πρόβλημα και την αυξανόμενη κοινωνική πόλωση. [...] Απαιτείται το κόμμα να οργανώσει τις αντιστάσεις της κοινωνίας, να ανοιχτεί στα στρώματα που πλήττονται, προτάσσοντας την αναδιανομή υπέρ των πολλών και οργανώνοντας τα λαϊκά αιτήματα γύρω από αυτόν τον πυρήνα, μετασχηματίζοντας τις διεκδικήσεις σε ένα πρόγραμμα αλλαγής της ελληνικής κοινωνίας».

Λίγες μέρες αργότερα, στην τοποθέτησή μου στην Κεντρική Επιτροπή του ΣΥΡΙΖΑ (21/6/2014), επισήμανα ότι το κρίσιμο ζήτημα της περιόδου που σηματοδοτεί τη στροφή του ΣΥΡΙΖΑ προς τον «ιστορικό συμβιβασμό» με το

⁵¹ «Ο ΣΥΡΙΖΑ σε σταυροδρόμι. Για μια στρατηγική αναδιανομής υπέρ των υποτελών τάξεων», 9/6/2014: <http://www.jmilios.gr/o-συριζα-σε-σταυροδρομι-για-μια-στρατη/>

νεοφιλελεύθερο καθεστώς διακυβέρνησης, δηλαδή επιταχύνει τη συστημική μετάλλαξη της πολιτικής του, είναι η προσέγγιση με τις δυνάμεις της Κεντροαριστεράς και ιδιαίτερα με τη «μνημονιακή» ΔΗΜΑΡ.

Μια συμμαχία με τη ΔΗΜΑΡ θα λειτουργούσε ως άλλοθι για την απεμπόλιση του ριζοσπαστικού Προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ, στο όνομα μιας «συμφωνίας εθνικού χαρακτήρα με ευρωπαϊκό προσανατολισμό».⁵² Για τον λόγο αυτό καταψήφισα (μαζί με τον Σπύρο Λαπατσιώρα) την Απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής. Στην ομιλία μου στην Κεντρική Επιτροπή επισήμια:

*«Εμείς είμαστε αυτοί που μιλούν για την ανατροπή της λιτότητας και της κοινωνικής καταστροφής, όχι για μια μικρή διόρθωσή τους, με διατήρηση όσων κεκτημένων εξασφάλισαν οι κυρίαρχες τάξεις επί δεκαετίες και ιδίως τα τέσσερα τελευταία χρόνια [...] Για μας η εξουσία είναι απλώς μέσο, για να έρθουν στο προσκήνιο τα συμφέροντα της κοινωνικής πλειοψηφίας, για μια κοινωνία και οικονομία των κοινωνικών αναγκών [...] Όταν [...] μιλάς για δήθεν συμμαχίες με τα φιλομνημονιακά κόμματα και πρόσωπα, [...] είναι σαν να λες στο ακροατήριό σου: Δεν γίνεται να εφαρμοστούν οι αλλαγές που ευαγγελιζόμαστε εμείς, γι' αυτό φρενάρουμε».*⁵³

Καίτοι η προσέγγιση με τη ΔΗΜΑΡ δεν προχώρησε, λόγω αφενός της εκλογικής εξαφάνισης του κόμματος αυτού στις ευρωεκλογές και αφετέρου, ιδίως, λόγω των αντιστάσεων εκ μέρους της μεγάλης πλειοψηφίας των στελεχών και μελών του ΣΥΡΙΖΑ, εντούτοις η στρατηγική του «ιστορικού συμβιβασμού» με τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων παρέμεινε και εκφράστηκε ποικιλοτρόπως. Ακόμα και το κεντρικό σύνθημα του ΣΥΡΙΖΑ «Κυβέρνηση της Αριστεράς» μετασηματιζόταν όλο και συχνότερα σε «Κυβέρνηση Εθνικής Σωτηρίας».

Χαρακτηριστικό είναι το λεγόμενο «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης», το οποίο παρουσίασε ο Αλέξης Τσίπρας στη Διεθνή Έκθεση τον Σεπτέμβριο 2014⁵⁴ και το οποίο αποτέλεσε ουσιαστικά το προεκλογικό πρόγραμμα των εκλογών της 25ης Ιανουαρίου 2015: Από το πρόγραμμα αυτό απουσίαζαν δύο βασικοί άξονες των στρατηγικών στοχεύσεων του Κόμματος στις προηγούμενες εθνικές εκλογές: ένα συγκεκριμένο αναδιανεμητικό φορολογικό σύστημα που θα αναμόρφωνε τα δημόσια οικονομικά μεταφέροντας τα βάρη της δημοσιονομικής σταθεροποίησης στο κεφάλαιο και τον μεγάλο πλούτο (αντ' αυτού παρέχονταν απλώς υποσχέσεις γενικευμένων φοροελαφρύνσεων) και η «κοινωνική οικονομία», ως σχέδιο αφενός αντιμετώπισης της ανεργίας και αφετέρου οικονομικού μετασηματισμού: Μέσα από τη μεταρρύθμιση του πτωχευτικού δικαίου, παραγωγική αξιοποίηση μέρους της «αργούσας περιουσίας» του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (παραγωγικών εγκαταστάσεων που «έκλεισαν» στην κρίση) από συνεργατικά - συνεταιριστικά σχήματα εργαζομένων.

Όπως ορθά επισήμανε ο M. Lebowitz σε άρθρο του στις 2/8/2015:

---

52 «[...] να εργαστούμε μαζί για τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικής συμφωνίας για την αναδιανομή, την ανασυγκρότηση, την ανάπτυξη. Μιας συμφωνίας εθνικού χαρακτήρα με ευρωπαϊκό προσανατολισμό», Δ. Βίτσας, χαιρετισμός στο Συνέδριο της ΔΗΜΑΡ:

<http://www.avgi.gr/article/4270270/d-bitsas-apo-to-egxeirima-den-mporei-na-leipei-kaneis->

53 <http://www.jmilios.gr/με-αυτοδυναμία-θα-εφαρμόσουμε-το-πρόγ/>

54 <http://www.syriza.gr/article/id/57965/OMILIA-TOY-PROEDROY-TOY-SYRIZA-ALEKSH-TSIPRA-STO-SYNEDRIAKO-KENTRO-I.-BELLIDHS-THESALONIKH-13-9-2014.html#.VjKgfK4rJgc>

«Στη θέση του όποιου αντι-καπιταλιστικού (πόσο μάλλον, σοσιαλιστικού) μέτρου τέθηκε ένα Εθνικό Σχέδιο Ανασυγκρότησης το οποίο επικεντρώθηκε στην επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας μέσω δημόσιων επενδύσεων και της μείωσης των φόρων για τη μεσαία τάξη. Η ανάκαμψη και η οικονομική μεγέθυνση (μαζί με τη διαπραγμάτευση ενός μορατόριουμ για την εξυπηρέτηση του χρέους) θα σώσει την ελληνική οικονομία και θα της επιτρέψει να αντιστρέψει “σταδιακά” όλες τις αδικίες του μνημονίου, να αποκαταστήσει “σταδιακά” τους μισθούς και τις συντάξεις και να ανοικοδομήσει το κράτος πρόνοιας. Από οικονομική άποψη, το πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης βασίστηκε στην κεϋνσιανή (ούτε καν τη μετα-κεϋνσιανή) θεωρία, και εστίαζε στην τόνωση της συνολικής ζήτησης από τα προτεινόμενα μέτρα για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης (π.χ. επιδοτήσεις για γεύματα, ηλεκτρική ενέργεια, ιατρική περίθαλψη και δημόσιες μεταφορές για τους φτωχούς και τους ανέργους)».⁵⁵

Είναι βέβαια αλήθεια ότι μεγάλος αριθμός στελεχών, μελών και υποστηρικτών του ΣΥΡΙΖΑ εξέλαβαν το Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης σαν μια τακτική κίνηση, με την έννοια ότι περιέγραφε απλώς τα πρώτα βήματα ενός ριζοσπαστικού προγράμματος δημοκρατικής αλλαγής, που θα εξελισσόταν σταδιακά μεν, αλλά αταλάντευτα, εκκινώντας από το σταμάτημα των πολιτικών λιτότητας. Εντούτοις, στην πραγματικότητα το «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης» εξέφραζε, και ταυτόχρονα επιχειρούσε να «κρύψει» τη στροφή της ηγετικής ομάδας πέριξ του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ προς έναν σοσιαλδημοκρατικού τύπου «πραγματισμό», δηλαδή τον «ιστορικό συμβιβασμό» του ΣΥΡΙΖΑ με τις οικονομικές ελίτ, που ήδη περιγράψαμε.

Όμως αυτή η πραγματικότητα δεν γινόταν αντιληπτή από τη συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών και μελών του κόμματος. Έτσι μια δημόσια και «ανοικτή» αναφορά στον «ιστορικό συμβιβασμό» του ΣΥΡΙΖΑ με το σύστημα εξουσίας γινόταν σχεδόν αδύνατη, και στη δεδομένη συγκυρία θα απομονωνόταν ως «κακεντρεχής προσωπική τοποθέτηση».

Με αυτά τα δεδομένα, όταν στις 30/12/2014 ο τότε Πρωθυπουργός Α. Σαμαράς ανακοίνωσε την πρόθεσή του να προκηρύξει εκλογές για τις 25/1/2015, θεώρησα ότι η πλέον πρόσφορη στάση για τον μέχρι τη στιγμή εκείνη Υπεύθυνο Οικονομικής Πολιτικής του Κόμματος ήταν να συμβολοποιήσει με την απουσία του από τη Βουλή και την κυβέρνηση το πρόβλημα: Ότι η στρατηγική του «ιστορικού συμβιβασμού» που είχε επιλέξει η ηγετική ομάδα γύρω από τον Πρόεδρο του ΣΥΡΙΖΑ, δηλαδή η αντίληψη τελικά πως η Ελλάδα μετά την κρίση του 2008 μπορεί να κυβερνηθεί με τον προκρισιακό τρόπο, αποτελεί *αυταπάτη, που συνέπειά της μπορεί να είναι μόνο η ήττα της αριστερής στρατηγικής και ο μετασχηματισμός της Αριστεράς σε καθεστωτική δύναμη*. Διότι η κρίση ανέδειξε ως *μοναδική* στρατηγική των κυρίαρχων κεφαλαιοκρατικών τάξεων τη λιτότητα και τη διάλυση του κοινωνικού κράτους, πράγμα που σημαίνει ότι η αριστερή πολιτική μπορεί να είναι μόνο συγκρουσιακή, πολιτική ρήξεων με το κεφάλαιο, πολιτική αναδιανομής υπέρ της εργασίας: Αναδιανομής πλούτου, εισοδήματος και ισχύος (φορολόγηση του κεφαλαίου και του πλούτου, συνδικαλιστικά δικαιώματα, δημοκρατικοί θεσμοί, πλαίσιο συνεργατικής-αλληλέγγυας αναδιοργάνωσης τομέων της οικονομίας, μορφές εργατικού ελέγχου στην παραγωγή κλπ.).

Θεώρησα λοιπόν ότι όφειλα να διατηρήσω την ανεξαρτησία μου από την κυβερνητική εξουσία, ώστε να ασκώ ανοικτά την εποικοδομητική εκείνη κριτική, που

---

55 Michael A. Lebowitz, “Social Democracy or Revolutionary Democracy: Syriza and Us”, *The Bullet, Socialist Project*, e-bulletin No 1149, <http://www.socialistproject.ca/bullet/1149.php>

μέσα από τις όποιες εσωκομματικές διαδικασίες αλλά και τον δημόσιο διάλογο θα μπορούσε συμβάλει στην αλλαγή πορείας. Για την αφύπνιση του ριζοσπαστικού δυναμικού που περιέχει ο ΣΥΡΙΖΑ, για την επαναφορά της απολύτως απαραίτητης κοινωνικής μεροληψίας που πρέπει να περιέχει η πολιτική της Αριστεράς: Υπεράσπιση των συμφερόντων της εργασίας σε σύγκρουση με τα συμφέροντα του κεφαλαίου, σε έναν κοινωνικό πόλεμο που έτσι κι αλλιώς μαινεται αδυσώπητος, ιδιαίτερα μετά το 2010.

Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε μετά τις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου αποτύπωνε σε μεγάλο βαθμό τη μεταστροφή του ΣΥΡΙΖΑ προς τον «ιστορικό συμβιβασμό» με τις κυρίαρχες τάξεις. Ο ΣΥΡΙΖΑ του Ιανουαρίου 2015 ήθελε να «διορθώσει» τις λάθος πολιτικές που είχαν επιβληθεί στην «οικονομία», φυσικά από την τρόικα, τους «μερκελιστές» και άλλες δογματικές ευρωπαϊκές (ξένες) δυνάμεις, και σε αυτή τη βάση θεωρούσε ότι μπορούσε να εφαρμόσει την πολιτική τερματισμού της λιτότητας που εξήγγειλε προεκλογικά.⁵⁶

Αυτό έγινε φανερό μεταξύ άλλων και από τα πρόσωπα που επιλέχθηκαν για να στελεχώσουν κρίσιμες υπουργικές και άλλες θέσεις της οικονομικής πολιτικής στην επερχόμενη κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ. Εντούτοις, και αυτό είναι το σημαντικό, η επιλογή των προσώπων δεν έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, καθώς δεν ήταν η αιτία αλλά το αποτέλεσμα και το σύμπτωμα της μεταστροφής προς τη στρατηγική του «ιστορικού συμβιβασμού» προς την οποία είχε προσανατολιστεί ο κρίσιμος κύκλος που αποτελούσε το επιτελείο του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ, και προπάντων ο σημερινός αντιπρόεδρος της κυβέρνησης.⁵⁷

Είναι πλήρως αποκαλυπτικό ότι την πιο κρίσιμη θέση για τη διαπραγμάτευση της ελληνικής κυβέρνησης με την τρόικα ανέλαβε, ως Υπουργός Οικονομικών, ο Γιάνης Βαρουφάκης, ο πρώτος που, λίγο μετά την υπουργοποίησή του, εισήγαγε στον ΣΥΡΙΖΑ την άποψη ότι «συμφωνούμε» με το 70% «των μεταρρυθμίσεων ή δεσμεύσεων» του Μνημονίου.⁵⁸ Λόγω της συγκεκριμένης ιδεολογικής συγκρότησής του, αλλά και των ειδικών προσωπικών ικανοτήτων του, ο Βαρουφάκης ήταν για την κυβέρνηση ο κατάλληλος άνθρωπος στην κατάλληλη θέση:

Αφενός μπορούσε να εκφράζει με τον πιο ακραίο τρόπο τη γραμμή του «ιστορικού συμβιβασμού», που άλλα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ ή της Αριστεράς θα δυσκολεύονταν, ακόμα και λόγω ιστορικών καταβολών. Για παράδειγμα, στις

56 «Θα πρωτοτυπήσω, μένοντας σταθερός στις δεσμεύσεις μου», δήλωνε ο Α. Τσίπρας ως πρωθυπουργός, στις 30/1/2015: <http://www.efsyn.gr/arthro/tsipras-tha-prototypiso-menontas-synepistis-desmeuseis-moy>

57 Όπως σημειώνει και ο Δημήτρης Ψαρράς, σχολιάζοντας το «μήνυμα» που έδωσε η ίδια η σύνθεση της κυβέρνησης: «Δεν μπορεί λοιπόν κανείς να πει ότι ο κ. Τσίπρας δεν είχε προειδοποιήσει τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ για το πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να κυβερνήσει η “πρώτη φορά Αριστερά”» (<https://www.efsyn.gr/arthro/i-elliniki-tina>).

58 Ο Βαρουφάκης δήλωσε στις 9/2/2015: “We will implement deep reforms in coordination with the OECD, which is why its secretary general Mr. Gurría is coming to Athens tomorrow in order to help us design these reforms and control their implementation in a transparent way. To these reforms we will add about 70% of the reforms or commitments that have already been laid out in the current memorandum. As wise people, we don’t object to these reforms as long as the other 30% of reforms, which we deem unacceptable, are either suspended or removed” <http://investmentwatchblog.com/greece-eu-medicine-is-toxic-fm-varoufakis-slams-eu-austerity-programme/#T7Lcg9pYPRzdoLjv.99> [«Θα εφαρμόσουμε βαθιές μεταρρυθμίσεις σε συντονισμό με τον ΟΟΣΑ, και γι’ αυτό το λόγο ο Γενικός Γραμματέας του κ Gurría έρχεται αύριο στην Αθήνα, προκειμένου να μας βοηθήσει να σχεδιάσουμε αυτές τις μεταρρυθμίσεις και τον έλεγχο της εφαρμογής τους με διαφανή τρόπο. Στις μεταρρυθμίσεις αυτές θα προστεθούν περίπου το 70% των μεταρρυθμίσεων ή δεσμεύσεων που έχουν ήδη τεθεί στο τρέχον μνημόνιο. Ως γνωστικοί άνθρωποι, δεν είμαστε αντίθετοι στις μεταρρυθμίσεις αυτές, εφόσον το υπόλοιπο 30% των μεταρρυθμίσεων, τις οποίες θεωρούμε απαράδεκτες, είτε ανασταλεί είτε αφαιρεθεί»].

22/4/2015, προσφωνώντας το *20th Banking Forum*, της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών, εξηγούσε:

«Εν έτη 2015, μετά από πέντε χρόνια καταστροφικής ύφεσης όπου όλοι είναι θύματα, σε τελική ανάλυση, ελάχιστοι είναι οι επιτήδαιοι που έχουν κερδίσει απ' αυτή την κρίση. Η εποχή στην οποία μια κυβέρνηση της αριστεράς ήταν εξ ορισμού αντίθετη με τον χώρο της επιχειρηματικότητας έχει παρέλθει. Αν φτάσουμε σε ένα σημείο όπου θα αναπτυσσόμαστε, τότε μπορεί να ξαναρχίσουμε να μιλάμε για συγκρουόμενα συμφέροντα εργασίας και κεφαλαίου. Σήμερα είμαστε μαζί».⁵⁹

Αφετέρου μπορούσε να χειρίζεται επικοινωνιακά την υποτιθέμενη «σκληρή στάση» που επιδείκνυε η ελληνική κυβέρνηση απέναντι στην τρόικα (σού με τον Ντάισελμπλουμ, συνεχείς συνεντεύξεις στα ΜΜΕ κλπ.).

6. Από την 25η Ιανουαρίου στην 20ή Σεπτεμβρίου 2015: Η διαπραγμάτευση

Ο τρόπος που έγινε η διαπραγμάτευση με τους δανειστές καθορίστηκε απόλυτα από τον τρόπο που ασκήθηκε η πολιτική στο εσωτερικό, δηλαδή από τον «ιστορικό συμβιβασμό» του ΣΥΡΙΖΑ με το κεφάλαιο, και την πολιτεία μιας κυβέρνησης που επιδίωκε να λειτουργήσει ως οιονεί κυβέρνηση «εθνικής ενότητας».

Από τις πρώτες στιγμές συγκρότησης της κυβέρνησης έγινε σαφές ότι η κοινωνική συμμαχία που αυτή θα εκπροσωπούσε είχε ως έμβλημα την «ανάπτυξη», την «έντιμη συμφωνία» με την Ευρώπη και (για τους πιο ρομαντικούς) την «αξιοπρέπεια» και το σεβασμό της νομιμότητας: Τηρούμε «κάθε λέξη» του Συντάγματος και πληρώνουμε τα χρέη μας στο ακέραιο (μέχρι να εξαντληθούν όλα τα ταμειακά διαθέσιμα του ελληνικού Δημοσίου).

Στο πλαίσιο του «ιστορικού συμβιβασμού» που συστηματικά υπηρετούσε η κυβέρνηση, η «ανθρωπιστική» παρέμβαση μπορεί να της έδινε χαρακτήρα «κοινωνικής σωτηρίας», αλλά με τελείως μινιμαλιστικό τρόπο. Λαμβάνονται μέτρα στήριξης για ομάδες ακραίας κοινωνικής αδυναμίας και για τους υπερχρεωμένους. Αντιμετωπίζονται οι ακραίες μορφές κρατικής βαρβαρότητας, όπως τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών και οι φυλακές της πιο ακραίας κακουχίας. Αλλά δεν έχει περιγραφεί ένα ριζικό πρόγραμμα αντιμετώπισης της ανεργίας, ούτε καν τήρηση της ρητής υπόσχεσης για πάταξη του λαθρεμπορίου πετρελαιοειδών και καπνού, ή για τον έλεγχο μορφών φοροδιαφυγής που ευνοούν σκανδαλωδώς τμήματα του μεγάλου κεφαλαίου.

Έτσι και η διαπραγμάτευση σύρθηκε σε ένα «καθησυχαστικό» κλίμα, στο οποίο επανειλημμένα ασκήσαμε κριτική,⁶⁰ καθώς βλέπαμε την επερχόμενη κατάληξη: Τον τελικό «εκβιασμό», μετά την αποδυνάμωση των τραπεζών και την εξάντληση των ταμειακών διαθεσίμων του Δημοσίου, για υιοθέτηση ενός τρίτου Μνημονίου.

Τρεις είναι οι σημαντικοί σταθμοί της περιόδου που εξετάζουμε: Η Συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου, το Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου και η Συμφωνία της 13ης Ιουλίου.

6.1. Η Συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου 2015

⁵⁹ http://tsak-giorgis.blogspot.gr/2015/04/blog-post_770.html

<https://anatopia.files.wordpress.com/2015/04/boit.pdf>

⁶⁰ «Εμμονή στο Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ», <http://www.jmilios.gr/emmoni-sto-programma/>

Η ελληνική κυβέρνηση προσήλθε στο Eurogroup της 12ης Φεβρουαρίου, δηλαδή στην πρώτη ουσιαστική φάση της διαπραγμάτευσης, με αίτημα μια συμφωνία σε ένα νέο «πρόγραμμα-γέφυρα», δηλώνοντας ρητά ότι είναι αδύνατη η παράταση του υπάρχοντος προγράμματος, που έχει απορριφθεί από τον ελληνικό λαό:

α. Το «πρόγραμμα-γέφυρα» δεν θα περιελάμβανε όρους, αξιολογήσεις κλπ., αλλά μια επίσημη αποτύπωση της βούλησης όλων των πλευρών για διαπραγμάτευση χωρίς πιέσεις και εκβιασμούς και χωρίς οποιαδήποτε μονομερή ενέργεια.

β. Στο πλαίσιο αυτό η Ελλάδα θα παραιτείτο από τις εναπομείνουσες δόσεις του προηγούμενου προγράμματος – πέραν των 1,9 δις ευρώ που οφείλουν να επιστρέψουν η ΕΚΤ και οι Κεντρικές Τράπεζες των κρατών-μελών από τα κέρδη που είχαν από τη διακράτηση ελληνικών ομολόγων (προγράμματα SMP και ANFA) – και θα της δινόταν η δυνατότητα έκδοσης εντόκων γραμματίων πέρα από το όριο των 15 δις, ώστε να καλύψει τυχόν έκτακτες ανάγκες.

γ. Στο τέλος της μεταβατικής αυτής περιόδου, (α) η Ελλάδα θα καταθέσει τις τελικές της προτάσεις, που σύμφωνα με τις Προγραμματικές Δηλώσεις της κυβέρνησης θα περιλαμβάνουν ένα νέο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής για τα επόμενα 3-4 χρόνια και ένα νέο εθνικό σχέδιο μεταρρυθμίσεων και παράλληλα (β) θα τεθεί το ζήτημα της διαπραγμάτευσης για αναδιάρθρωση-ελάφρυνση του δημόσιου χρέους.

Η γερμανική κυβέρνηση αλλά και οι «θεσμοί» (ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ) προσήλθαν στη διαπραγμάτευση με τη θέση ότι η Ελλάδα έπρεπε να ζητήσει εξάμηνη «τεχνική επέκταση» του υφιστάμενου Προγράμματος (το οποίο για επικοινωνιακούς λόγους δέχθηκαν να μετονομαστεί σε «υφιστάμενο διακανονισμό» - existing arrangement), ώστε να γίνει δυνατή η επιτυχής ολοκλήρωση της αξιολόγησης.

Είναι κατανοητό γιατί ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε τη συνέχιση - αξιολόγηση του Προγράμματος (του Μνημονίου). Είναι όμως εντελώς ακατανόητο γιατί παραιτήθηκε από τα ποσά που όφειλαν οι δανειστές προς την Ελλάδα από τον Αύγουστο του 2014 μέχρι τον Φεβρουάριο 2015, στο βαθμό μάλιστα που η διαπραγμάτευση του Φεβρουαρίου θεωρήθηκε ότι αποτελεί προπαρασκευαστική φάση για μια «τελική συμφωνία» και αναγνωριζόταν η ύπαρξη χρηματοδοτικού κενού 15 δις ευρώ.

Λίγες μέρες αργότερα, την 20ή Φεβρουαρίου, η κυβέρνηση υπέγραψε Συμφωνία που περιλαμβάνει τετράμηνη παράταση του υφιστάμενου Μνημονίου (της «Κύριας Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης»), «η οποία θεμελιώνεται σε ένα σύνολο δεσμεύσεων».

Η παράταση της Σύμβασης σημαίνει: (α) αξιολογήσεις από την τρόικα (που στο κείμενο εμφανίζεται ως «οι θεσμοί»), (β) δεσμεύσεις ή όρους, (γ) συνέχιση της χρηματοδότησης με βάση το πλάνο των δόσεων του υφιστάμενου Προγράμματος, εφόσον υπάρξει θετική αξιολόγηση, (δ) επιστροφή των κερδών της ΕΚΤ και των εθνικών ΚΤ από τη διακράτηση ελληνικών ομολόγων, και πάλι όμως εφόσον υπάρξει θετική αξιολόγηση από τους «θεσμούς».

Με δυο λόγια πρόκειται για την απόρριψη-απόσυρση των αρχικών προτάσεων με τις οποίες προσήλθε η ελληνική κυβέρνηση στη διαπραγμάτευση.

Είναι εντελώς ακατανόητο, αν δεχτούμε ότι στόχευε στον τερματισμό της λιτότητας, γιατί η ελληνική κυβέρνηση υπόγραψε Συμφωνία χωρίς τη ρητή δέσμευση των αντισυμβαλλομένων για χρηματοδότηση, ή έστω, εφόσον επρόκειτο για παράταση του υφιστάμενου προγράμματος, για την καταβολή στο ελληνικό κράτος των οφειλόμενων ποσών από τους δανειστές.

Είναι ακόμα πιο ακατανόητο γιατί η «αναστολή οφειλόμενων πληρωμών» από τους δανειστές δεν οδήγησε την επόμενη περίοδο (Μαρτίου - Ιουλίου) σε «αναστολή οφειλόμενων πληρωμών» της ελληνικής κυβέρνησης προς τους δανειστές. Στο ζήτημα αυτό θα επανέλθουμε.

Αυτό που θεωρήθηκε ότι κέρδισε η ελληνική κυβέρνηση είναι η διαπραγματεύση για το ύψος του πρωτογενούς πλεονάσματος του 2015. Αντί του συμφωνημένου 3% του ΑΕΠ, η συμφωνία αφήνει το ζήτημα ανοιχτό για τον προσδιορισμό ενός χαμηλότερου ποσοστού: «Οι θεσμοί, σε ό,τι αφορά τον στόχο για το πρωτογενές πλεόνασμα το 2015, θα λάβουν υπόψη τους τις οικονομικές συνθήκες του 2015».

Η συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου επιβεβαίωσε τη συμμόρφωση της κυβέρνησης στις επιταγές του κεφαλαίου και των δανειστών.⁶¹ Η τελική συνθηκολόγηση λοιπόν της ελληνικής κυβέρνησης με το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο διακυβέρνησης είχε προαναγγελθεί, το αργότερο 20 Φεβρουαρίου 2015. Μόνο όσοι δεν την έβλεπαν, καίτοι εξελισσόταν μπροστά στα μάτια τους, ξεπλάγησαν με την τελική πολιτική προσχώρηση στο στρατόπεδο του αντιπάλου, μέσα από τη συμφωνία της 13/7/15.

Με άλλα λόγια, η Συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου έκανε καθαρό ότι η ελληνική κυβέρνηση διαπραγματευόταν εντός του νεοφιλελεύθερου πλαισίου των πολιτικών λιτότητας, αναζητώντας απλώς ένα «φύλλο συκής» για να συγκαλύψει τους συμβιβασμούς της. Αυτό το «φύλλο συκής», που συχνά εμφανιζόταν ως οι «κόκκινες γραμμές» της ελληνικής κυβέρνησης, ήταν, πέραν των επιδοτήσεων για τους πολύ φτωχούς («αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης»), η απόρριψη των άμεσων μειώσεων μισθών και συντάξεων, η διατήρηση του θεσμικού πλαισίου αναφορικά με τις μαζικές απολύσεις, όπως και η διατήρηση του χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά.

Στο ιδεολογικό κλίμα εφησυχασμού και επικοινωνιακών τεχνασμάτων που διαμορφώθηκε μετά τη Συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου, η κυβέρνηση έκρυβε όλο και λιγότερο την «ωρίμανσή» της. Τον Απρίλιο 2015 δημοσιεύθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών το *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2015*, όπου εξυμνούνται τα αποτελέσματα των προηγούμενων Μνημονίων με τις εξής διατυπώσεις:

«Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα προχώρησε σε πρωτοφανή οικονομική προσαρμογή με στόχο αφενός την βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, αφετέρου την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας [...] Οι διαρθρωτικές αλλαγές στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους και στην αποτελεσματική λειτουργία των αγορών [...] όπως η συγκράτηση του κόστους της συνταξιοδοτικής ασφάλισης και ο εξορθολογισμός του συστήματος υγείας, η αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας, η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών και η εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος [...] Η στροφή προς ένα αναπτυξιακό υπόδειγμα με εξωστρεφή προσανατολισμό, φαίνεται να επιτυγχάνεται το 2013 και το 2014, όπου το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών κατέγραψε πλεονάσματα ύψους 0,6% και 0,9% του ΑΕΠ αντίστοιχα».⁶²

Τον Μάιο 2015 διέρρευσε στη δημοσιότητα το κείμενο των ελληνικών προτάσεων προς την τρόικα (τους «θεσμούς»), όπου γίνεται πλέον φανερό ότι η κυβέρνηση έχει πλήρως παραιτηθεί από ό,τι αποτελούσε το προεκλογικό της

61 Σπύρος Λαπατσιώρας, Γιάννης Μηλιός και Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος: «Μόνη διέξοδος η φυγή προς τα μπρος», <http://www.jmilios.gr/> μόνη-διέξοδος-η-φυγή-προς-τα-εμπρός/

62 http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_greece_el.pdf.

πρόγραμμα και θεωρεί «κόκκινες γραμμές» τη διατήρηση, χωρίς περαιτέρω αλλαγές, του καθεστώτος λιτότητας που είχε παγιωθεί από τα Μνημόνια.⁶³

Ωστόσο, οι «θεσμοί» ποτέ δεν αποδέχθηκαν τις «κόκκινες γραμμές» της ελληνικής κυβέρνησης και διαμόρφωσαν ένα σχέδιο για την περαιτέρω χρηματοδότηση του ελληνικού Δημοσίου υπό τον όρο της εμβάθυνσης των νεοφιλελεύθερων πολιτικών (όπου περιλαμβάνονται επίσης περικοπές μισθών και συντάξεων), το οποίο κωδικοποιήθηκε ως «σχέδιο Γιούνκερ». Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν συνολικά πέντε μήνες, διάστημα κατά το οποίο η ελληνική κυβέρνηση δεν έλαβε καμία από τις οφειλόμενες δόσεις από τους δανειστές της, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ, ενώ συνέχισε να καταβάλλει το σύνολο των δανειακών υποχρεώσεων της προς αυτούς, δηλαδή πάνω από 7 δις ευρώ, ή, πάνω από 3 τοις εκατό του ΑΕΠ, μέχρι την τελική εξάντληση όλων των αποθεμάτων του δημοσίου και την καθυστέρηση, εξ ανάγκης, των πληρωμών προς το ΔΝΤ στις 30 Ιουνίου 2015.

Σε όλο αυτό το διάστημα άσκησα κριτική στην ακολουθούμενη διαπραγματευτική γραμμή, υποδεικνύοντας ότι μια αποτελεσματική αλλαγή πορείας απαιτούσε αφενός την αναστολή πληρωμών προς το ΔΝΤ και την ΕΚΤ (εκτός αν επιτυγχάνετο επωφελής συμφωνία χρηματοδότησης) και αφετέρου την επιστροφή στις πολιτικές κατευθύνσεις των συνεδριακών αποφάσεων του ΣΥΡΙΖΑ.⁶⁴

Η κυβέρνηση έδειχνε όμως να εμφορείται από δύο αυταπάτες: (1) Ότι η διολίσθησή της προς το νεοφιλελεύθερο ευρωπαϊκό πλαίσιο διακυβέρνησης θα της εξασφάλιζε κάποιου τύπου επιβράβευση από τους δανειστές (π.χ. αποδοχή των προτάσεών της του Μαΐου 2015),⁶⁵ και αφετέρου (2) ότι παρά την πιστή τήρηση των δανειακών της υποχρεώσεων σε καθεστώς «παύσης πληρωμών» από τη μεριά των δανειστών, θα μπορούσε να αποφευχθεί η «τραπεζική αργία» και οι «κεφαλαιακοί έλεγχοι».

6.2. Το Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015

Αμέσως μόλις έγινε γνωστό ότι οι «θεσμοί» απέρριψαν τις ελληνικές προτάσεις για συμφωνία εμμένοντας στο «σχέδιο Juncker», στις 26 Ιουνίου 2015, ο Έλληνας πρωθυπουργός προκήρυξε δημοψήφισμα σχετικά με το «σχέδιο Γιούνκερ». Στις 28 Ιουνίου, η κυβέρνηση αποφάσισε να επιβάλει «τραπεζική αργία» (κλείσιμο των τραπεζών, που διήρκεσε μέχρι τις 19 Ιουλίου) και περιορισμούς στην ανάληψη καταθέσεων από τις ελληνικές τράπεζες («κεφαλαιακοί έλεγχοι»), καθώς η ΕΚΤ αρνήθηκε οποιαδήποτε αύξηση της επείγουσας παροχής ρευστότητας (ELA) που παρέχεται στις ελληνικές τράπεζες, οι οποίες δεν μπορούσαν πλέον να ικανοποιήσουν την επιθυμία των καταθετών για ανάληψη ρευστού.⁶⁶

63 “Agreement on the Economic Policy, the Reforms of the Period 7/2015 - 31/3/2016 and the Completion of the Current Program”, <http://www.enikos.gr/data/files/3145c3ab732cf8cb3fc45710a9d806f9.pdf>

64 «Σκάκι, όχι πόκερ», <http://www.jmilios.gr/skaki-oxi-poker/>

65 Πρόκειται γι’ αυτό που θα μπορούσαμε να περιγράψουμε ως «διαφωτιστική αυταπάτη»: «Θα τους πείσουμε ότι έχουμε δίκιο, ένα δίκιο επιστημονικά τεκμηριωμένο». Ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίστηκε να παίζει το χαρτί της «εμπιστοσύνης» και του «διαφωτιστικού εγχειρήματος της πειθούς». Μπλεγμένος έτσι σε μια «διαφωτιστική αυταπάτη», δεν αντιλήφθηκε ότι δεν υφίστατο η συνθήκη εμπιστοσύνης και πειθούς, όχι μόνο διότι (θα έπρεπε να) πρόκειται για σχέσεις σύγκρουσης μεταξύ διαφορετικών ταξικών οπτικών, αλλά και διότι, γενικότερα, δεν τίθεται θέμα εμπιστοσύνης στον ασύμμετρο καιρό της χρηματιστικοποίησης.

66 Μετά τη μεγάλη φυγή καταθέσεων κατά την πρώτη φάση της κρίσης 2010-2012, οι καταθέσεις αυξήθηκαν κατά 14 δις ευρώ περίπου μέχρι το τέλος του 2014, για να μειωθούν κατά 44 δις ευρώ μέχρι τις 22 Ιουνίου 2015 (συνολικά -117 δις από το τέλος του 2009). Μόνο την εβδομάδα 15-21

Πολλοί διερωτώνται τι έκανε την ηγετική ομάδα της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ/ΑΝΕΛ να αλλάξει αιφνιδίως γραμμή πλεύσης. Ενώ φαινόταν ότι ήταν έτοιμη να αποδεχθεί την «οδυνήρη», νεοφιλελεύθερη συμφωνία (με κάποιες απαλύνσεις προκειμένου να επικυρωθεί από τη Βουλή και να μην προκληθούν έντονες λαϊκές αντιδράσεις), προκήρυξε το αστραπιαίο δημοψήφισμα. Μια άποψη που διατυπώθηκε μετά το Δημοψήφισμα ήταν ότι η κυβέρνηση προσδοκούσε σε ένα αποτέλεσμα, αποτιμώντας τα αμφίρροπα προγνωστικά στις δημοσκοπήσεις, που θα νομιμοποιούσε τον συμβιβασμό τον οποίο ήταν έτοιμη να κάνει.

Ωστόσο, η περί αιτίων και κινήτρων συζήτηση για το ποιος, πώς και γιατί έδρασε στη συγκεκριμένη συγκυρία είναι μικρής σημασίας. Στην ταξική αντιπαράθεση λαμβάνονται ενίοτε πολιτικές αποφάσεις που η αλυσίδα των αποτελεσμάτων τους είναι πιο σημαντική από την αλυσίδα των αιτίων και κινήτρων τους. Η απόφαση για το Δημοψήφισμα του 2015 ανήκει σε αυτές.

Από ιστορική άποψη, όλα τα ως τώρα δημοψηφίσματα στην Ελλάδα αφορούσαν τη διατήρηση ή μη της μοναρχίας και είχαν προορισμένο αποτέλεσμα (κάτι που συνέβη και στην παρωδία των δημοψηφισμάτων της χούντας). Με το Δημοψήφισμα του 2015 για πρώτη φορά ο λαός εγκαλείται ως άμεσα αποφασιστικό σώμα. Διεξάγεται λυσσαλέα προεκλογική αντιπαράθεση και τελικά οι ψηφοφόροι αποφασίζουν «Όχι» με κυριολεκτικά συντριπτική πλειοψηφία.

Οι Έλληνες ψηφοφόροι προσήλθαν στις κάλπες με τις τράπεζες κλειστές, σε μια ατμόσφαιρα φόβου που καλλιεργείτο από τα ΜΜΕ, που ασταμάτητα εξέπεμπαν το μήνυμα ότι ψήφος στο «Όχι» σήμαινε καταστροφή. Στην εκφοβιστική προπαγάνδα των ΜΜΕ προστίθετο και εκείνη μεγάλης μερίδας εργοδοτών, που επισήμαιναν στους υπαλλήλους τους τις ολέθριες συνέπειες του «Όχι». Εντούτοις, παρά την προπαγάνδα του τρόμου το «Όχι» υπερψηφίστηκε με 61,3%.

Το Δημοψήφισμα αναδιτάζει το σκηνικό. Η πολιτική νίκη ανέδειξε τον ΣΥΡΙΖΑ ως τον αδιαμφισβήτητο πολιτικό ηγεμόνα στο εσωτερικό της χώρας. Είναι δύσκολο να εντοπίσουμε αντίστοιχη πολιτική ηγεμονία χωρίς αντίπαλο στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας, αν εξαιρέσουμε τη σύντομη περίοδο του «Καραμανλής ή τανκς» μετά την πτώση της χούντας.

Αυτή η εξέλιξη δημιουργεί αντιδράσεις πανικού στο αστικό προσωπικό, όπως η εκφραζόμενη στη δήλωση του κ. Janis Reirs, υπουργού Οικονομικών της Λετονίας: «Οι Λετονοί δεν καταλαβαίνουν τους Έλληνες. Είναι έκπληκτοι» (7/7/15).

Αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι το Δημοψήφισμα αποτέλεσε μια στιγμή έντονης σύγκρουσης, με καθαρά ταξικά χαρακτηριστικά. Αυτό έγινε σαφές στην προεκλογική εβδομάδα, στο εκλογικό αποτέλεσμα και στη διεθνή ένταση που είχε ως διαρκώς δονούμενο επίκεντρο την ελληνική ταξική αντιπαράθεση. Στη σύγκρουση αυτή αποκαλύφθηκε ότι *οι δυνάμεις του κεφαλαίου στην Ελλάδα δεν έχουν αντιμαχόμενα συμφέροντα με τους δανειστές*. Είναι όλοι αυτοί που μαζί με τους συμμάχους τους και τους κάθε λογής εκπροσώπους τους πάλεψαν με φανατισμό για να υπερισχύσει το «Ναι» στο δημοψήφισμα.⁶⁷ Η θεμελιώδης συμφωνία μεταξύ τους για το χαρακτήρα των αλλαγών που θέλουν να προωθήσουν στην Ελλάδα και την Ευρώπη είναι δεδομένη. Με άλλη διατύπωση, δεν αντιπροσωπεύουν αντιμαχόμενα κοινωνικά συμφέροντα. Είναι όλοι τους εκπρόσωποι του κεφαλαίου, και μάλιστα των ισχυρότερων μερίδων του.

Ιουνίου η εκροή καταθέσεων πλησίασε τα 6 δις ευρώ. <http://www.iefimerida.gr/news/213121/jp-morgan-apo-tis-arhes-toy-2015-ehoy-n-fygei-44-dis-eyro-apo-katatheseis-ti-tha-symvei#ixzz3qp21WP00>

67 *Θέσεις*, τ. 132, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2015, Editorial: «Πατρίκιοι εναντίον πληβείων», <http://www.jmilios.gr/patrikioi-enantion-pliveiwn/>

Οι δυνάμεις αυτές, όπως σύντομα αποκαλύφθηκε, είναι κυρίαρχες στο κράτος και την οικονομία, αλλά δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την ιδεολογικοπολιτική ηγεμονία στην κοινωνία. Σε όλες ανεξαιρέτως τις περιφέρειες της χώρας υπερίσχυσε το «Όχι».

Εδώ χρειάζεται προσοχή. Ο χάρτης της Ελλάδας βάφτηκε μονοχρωματικά κόκκινος το βράδυ της 5ης Ιουλίου. Οι Έλληνες φαίνεται να είπαν, στην πλειονότητά τους, «άει σιχτίρ» στα μνημόνια, στα κόμματα και στα κανάλια που υποστήριζαν το «Ναι». Ωστόσο αυτή η χρωματικά ορθή διαπίστωση δεν προχωρεί πιο πέρα από το βασικό ιδεολόγημα των αστικών κρατών. Αποδέχεται δηλαδή το ότι υπάρχει «μία» Ελλάδα, η οποία αναπτύσσεται, χρεοκοπεί, υποφέρει, αναστενάζει, αντιστέκεται αδιαλείπτως (λόγω DNA) ή ό,τι άλλο. Το Δημοψήφισμα έδειξε όμως ότι στην πραγματικότητα υπάρχουν «δύο Ελλάδες».

Δεν ψήφισαν όμως οι Έλληνες εν γένει «Όχι». Πίσω από τον κατακόκκινο χάρτη διαπιστώνουμε πως το «Ναι» έλαβε στην Α' Αθηνών 46,8%, έναντι 41,9% στη Β' Αθηνών. Στην Α' Πειραιώς το «Ναι» έφτασε σε 40,5% και στη Β' Πειραιώς μόλις στο 27,5%. Σε μικροεπίπεδο, περιοχές της Αττικής, με απόσταση λίγων χιλιομέτρων μεταξύ τους, εμφανίζουν ποσοστά με τεράστια απόκλιση, ανάλογα με το εισόδημα των κατοίκων τους. Οποία σύμπτωσης: Στην Εκάλη οι «ευρωπαϊστές» ήταν το 84% των ψηφοφόρων, στο Διόνυσο 70%, στη Βουλιαγμένη 66%, στην Κηφισιά 65% και στη Βούλα 63%. Σε λαϊκές συνοικίες είχαμε ποσοστά σχεδόν ομοφωνίας στο «Όχι», με 79% στο δήμο Ασπροπύργου και πάνω από 70% στη Φυλή, στο Πέραμα, στις Αχαρνές, στη Δραπετσώνα, στη Νίκαια, στην Αγία Βαρβάρα, στην Ελευσίνα, στη Λαυρεωτική, στον Ταύρο, στο Αιγάλεω και στο Περιστέρι. Αλλά και στο εσωτερικό του Δήμου Αθηναίων, το «Ναι» ξεπερνάει το 70% στο Κολωνάκι, ενώ το «Όχι» ξεπερνάει το 63% στο Μεταξουργείο.

Αυτό σημαίνει ότι τα λαϊκά στρώματα και πρωτίστως «οι φτωχοί»⁶⁸ είδαν στο Δημοψήφισμα την ευκαιρία να συσπειρωθούν στο «Όχι», εκφράζοντας με κατηγορηματικό τρόπο την απαίτησή τους να ανατραπούν οι πολιτικές λιτότητας, να δοθεί προτεραιότητα στις κοινωνικές ανάγκες, ενάντια στις ανάγκες κερδοφορίας του κεφαλαίου.

Από την πλευρά τους, οι κυρίαρχες τάξεις και τα στηρίγματά τους, τα εύπορα στρώματα των μεσαίων τάξεων, συσπειρώθηκαν με τον ίδιο φανατισμό στο «Ναι», όχι επειδή τους παραπλάνησε η γλοιώδης προπαγάνδα των ιδιωτικών ΜΜΕ ότι το διακύβευμα του Δημοψηφίσματος ήταν «ναι ή όχι στην Ευρώπη», αλλά διότι γνωρίζουν ότι το «Ναι» στο νεοφιλελευθερισμό εξυπηρετεί μεσοπρόθεσμα τα συμφέροντά τους. Ένα ολόκληρο μπλοκ κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, καιτοι αριθμητικά μειοψηφικό, εντούτοις οικονομικά και πολιτικά κυρίαρχο, το άρχον συγκρότημα, πάλεψε με φανατισμό υπέρ του «Ναι».

Στον κόσμο του «Ναι» στο Δημοψήφισμα της 5/7/2015 δεν ανήκαν μόνο οι καναλάρχες, τα λεγόμενα «παλιά» κόμματα και η «ολιγαρχία». Ανήκαν επίσης όλα εκείνα τα αφεντικά που απείλησαν τους εργαζόμενούς τους ότι θα χάσουν τη δουλειά τους αν ψήφισαν «Όχι», ανήκε η ηγεσία της ΓΣΕΕ, η πλειοψηφία της διοίκησης του Δικηγορικού Συλλόγου Αθήνας, της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού των Πανεπιστημίων (ΠΟΣΔΕΠ), της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας (ΚΕΔΕ) κλπ.

Το Δημοψήφισμα του 2015 αποκαλύπτει την αντίφαση, το σχίσμα των σύγχρονων κοινωνιών καθώς και το απωθημένο της κυβερνητικής διαχείρισης. Δημιουργεί τη μάζα που κοχλάζει στην πλατεία Συντάγματος.

68 «Οι φτωχοί είναι η προϋπόθεση κάθε παραγωγής». Michael Hard and Antonio Negri, *Αυτοκρατορία*, Scripta, 2002: 220.

Η έγκληση των μαζών να τοποθετηθούν και η άμεση ανταπόκρισή τους, αποκαλύπτει τη δυνατότητα να απελευθερωθεί το «μη ωριμασμένο» τμήμα των κοινωνικών αιτημάτων, δηλαδή το «τμήμα-μέρος» που είχε αποκλεισθεί από τη διαπραγμάτευση.⁶⁹

Το Δημοψήφισμα έδειξε, με την κίνηση του πλήθους, τη σχάση της κυβέρνησης «εθνικής σωτηρίας» που διαμόρφωσε ο «ωριμασμένος» ΣΥΡΙΖΑ. Ξανάφερε στην επιφάνεια τον πανικό της αστικής τάξης και των πολιτικών διαχειριστών της απέναντι στους «δρόμους», στη λανθάνουσα δυνατότητα⁷⁰ να υπάρξει παρατεταμένη λαϊκή αντίδραση στην Ελλάδα (και εξάπλωσή της στην Ισπανία και αλλού).

6.3. Η Συμφωνία της 13ης Ιουλίου 2015 και οι εκλογές της 20ής Σεπτεμβρίου

Η δυναμική του «Όχι» αυτονομήθηκε από τους σχεδιασμούς και τα σενάρια των κυβερνήσεων. Γι' αυτό η κυβέρνηση έσπευσε να κλείσει άμεσα τη ρωγμή που θα μπορούσε να προκαλέσει ανατρεπτικά αποτελέσματα, με την επιχείρηση «επούλωσης» στο εσωτερικό του κράτους της κοινωνικής διαίρεσης που εκφράστηκε στην κοινωνία. Αμέσως εμβάπτισε το αποτέλεσμα στην κολυμβήθρα της εθνικής διεκδίκησης, με τη σύγκληση του Συμβουλίου Πολιτικών Αρχηγών. Την επομένη, εντός του αστικού κράτους, δια της Βουλής, μετέτρεψε το 61,3% «Όχι» σε 83,7% «Ναι»!

Ακολούθως, στις 13 Ιουλίου 2015 η ελληνική κυβέρνηση υπέγραψε μια Συμφωνία με τους «θεσμούς» απόλυτα ενταγμένη στο πνεύμα του «σχεδίου Junker», δηλαδή ένα νέο Μνημόνιο νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και λιτότητας.⁷¹ Ήδη τρεις μέρες πριν το Δημοψήφισμα η κυβέρνηση είχε άλλωστε προαναγγείλει τις προθέσεις της, με το φαινομενικά «ασύμβατο» αίτημα στήριξης που είχε υποβάλει προς τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM).

Η κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η Συμφωνία υπήρξε προϊόν «εκβιασμού» από τις δογματικές νεοφιλελεύθερες ευρωπαϊκές ελίτ, δηλαδή ότι επρόκειτο για μια «ηρωική ήττα» σε μια «άνιση σύγκρουση», ανάμεσα στην Ελλάδα και τους «θεσμούς». Την ήττα αυτή η ελληνική κυβέρνηση θα επιχειρούσε να αντιστρέψει, μέσα από «ισοδύναμα μέτρα», όπως η καταπολέμηση της διαφθοράς και η μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης.

Πιο συγκεκριμένα η ελληνική κυβέρνηση υποστήριξε ότι αν δεν είχε αποδεχθεί τη Συμφωνία της 13ης Ιουλίου οι «θεσμοί» θα προχωρούσαν στην αποπομπή της

---

69 Όπως επισημαίνει ο Γιώργος Σαπουνάς: «Σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες η κοινωνία βρίσκεται πιο μπροστά από το πολιτικό υποκείμενο της Αριστεράς και τότε κρίνεται η επάρκειά του στον “τρόπο να μαθαίνει”. Η ελληνική κοινωνία έδειξε σε πλείστες ευκαιρίες ότι διαθέτει την “αίσθηση” της παγκόσμιας πραγματικότητας την οποία η Αριστερά οφείλει να εξηγήσει με ένα σχέδιο υπέρβασης και όχι ιστορικής υπαναχώρησης, αλλά επίσης και τη διαθεσιμότητα να ακολουθήσει την Αριστερά που δηλώνει παρούσα σήμερα και όχι στο αόριστο μέλλον, συνταγμένη στην πιο ξεκάθαρη ταξική και πολιτική διαίρεση της σύγχρονης Ιστορίας», «Μετά τον ΣΥΡΙΖΑ τι; Τόλμη και συμπεράσματα» <http://rproject.gr/article/meta-ton-syriza-ti-tolmi-kai-symperasmata>

70 Λέμε λανθάνουσα δυνατότητα, διότι η αυθόρμητη κίνηση «του πλήθους» δεν αρκεί κατά κανόνα για να μορφοποιηθεί μια εναλλακτική, αντινεοφιλελεύθερη και αντικαπιταλιστική στρατηγική. Όπως παρατηρεί ο Tad Tietze, «η ταξική κατανομή της ψήφου σε ένα δημοψήφισμα δεν ταυτίζεται με θετική διεκδίκηση των κοινωνικών ταξικών συμφερόντων [...] ο Σύριζα αποτελεί μια εκτυφλωτική εκδήλωση των ορίων μιας πολιτικής που στερείται κοινωνικής βάσης, φέρνοντας στο προσκήνιο μια νέα γενιά πολιτικών που διαπαιδαγωγούν τους ψηφοφόρους να μην περιμένουν πολλά μέσω της κοινωνικής αλλαγής (επειδή η πολιτική δεν αφορά πραγματικά αυτού του είδους τα πράγματα)» <http://www.sxedio-b.gr/index.php/articles1/item/1349-epikidios>

71 Full Statement of Eurosummit Agreement with Greece 7/13/2015: www.consilium.europa.eu/.../20150712-eurosummit-statement-greece/

Ελλάδας από τη Ζώνη του Ευρώ (ΖτΕ), μια εξέλιξη για την οποία η χώρα δεν ήταν προετοιμασμένη. Το ίδιο ακριβώς επιχείρημα είχε χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει τη Συμφωνία της 20ής Φεβρουαρίου. Εντούτοις, όπως έχουμε υποστηρίξει αναλυτικά στο παρελθόν, η έξοδος οποιασδήποτε χώρας από τη ΖτΕ θα σήμαινε ουσιαστικά τη μετατροπή της από ζώνη ενιαίου νομίσματος σε ζώνη «σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών» και θα οδηγούσε σύντομα στη διάλυσή της.⁷² Για το λόγο αυτό, όπως εξήγησε καθαρά ο Gerry Rice εκ μέρους του ΔΝΤ σε συνέντευξη τύπου που παραχώρησε στις 23/7/2015, «όπως έχουμε πει επανειλημμένα, βασική μας υπόθεση ήταν πάντα ότι η Ελλάδα θα παρέμενε μέλος της Ζώνης του Ευρώ».⁷³

Η Συμφωνία της 13ης Ιουλίου αποσταθεροποίησε τον ΣΥΡΙΖΑ. 32 από τους 149 βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ ψήφισαν στη Βουλή εναντίον της Συμφωνίας, ενώ άλλοι 6 απείχαν. Τελικώς, στις 20/8/2015 ο πρωθυπουργός αποφάσισε να παραιτηθεί, ώστε να προκηρυχθούν νέες εκλογές, στις οποίες, κατά το Σύνταγμα, οι υποψήφιοι των κομμάτων θα εκλέγονταν χωρίς σταυροδοσία, αλλά ανάλογα με τη σειρά που θα επέλεγε η ηγεσία των κομμάτων (λίστα). Εικοσιπέντε βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, ως επί το πλείστον μέλη της «Αριστερής Πλατφόρμας» με ηγέτη τον Παναγιώτη Λαφαζάνη, πρώην Υπουργό Παραγωγικής Ανασυγκρότησης, αποχώρησαν από τον ΣΥΡΙΖΑ και δημιούργησαν νέο κομματικό σχηματισμό, τη Λαϊκή Ενότητα (ΛΑΕ).

Στις εκλογές της 20ής Σεπτεμβρίου που ακολούθησαν την παραίτηση της κυβέρνησης, ο ΣΥΡΙΖΑ αναδείχθηκε και πάλι νικητής με 35,6% (145 έδρες) έναντι 28,10 της Νέας Δημοκρατίας (75 έδρες) και κατόρθωσε να σχηματίσει και πάλι κυβέρνηση συνασπισμού με τους ΑΝΕΛ. Η ΛΑΕ, με 2,86%, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει κοινοβουλευτική εκπροσώπηση.

Η επιτυχία του ΣΥΡΙΖΑ οφείλεται αφενός στην «αδράνεια» του εκλογικού σώματος και τη λογική του «μικρότερου κακού» (καθώς η μεγάλη μερίδα όσων τον ψήφισαν τον Ιανουάριο εξακολούθησε να πιστεύει ότι ο ΣΥΡΙΖΑ διαφοροποιείται σε θετική κατεύθυνση από το «παλιό πολιτικό σύστημα») και αφετέρου στην απουσία καθαρής εναλλακτικής πολιτικής στρατηγικής.

Ενώ το ΚΚΕ επέδειξε κατά την περίοδο αυτή τη συνήθη «αυτιστική» τακτική του (αρνήθηκε να πάρει θέση υπέρ του «Όχι» στο Δημοψήφισμα, επανέλαβε με υπεροψία «δικαίωσης» ό,τι έλεγε σε κάθε προεκλογική περίοδο και εισέπραξε ένα πενιχρό 5,5%), η ΛΑΕ πρόβαλε ένα «οικονομιστικό» πρόσωπο «συνέχειας» με το Αριστερό Ρεύμα του ΣΥΡΙΖΑ. Χοντρικά, το αφήγημα της ΛΑΕ κατά τη σύντομη προεκλογική περίοδο ήταν το ακόλουθο: «Έχουμε το σχέδιο για το σταμάτημα της λιτότητας, την παραγωγική ανασυγκρότηση της οικονομίας και τον προοδευτικό μετασχηματισμό της κοινωνίας σε σοσιαλιστική κατεύθυνση: Το σχέδιο αυτό περνάει από την επιστροφή στη δραχμή (όταν σχηματιστεί μια προοδευτική-αριστερή κυβέρνηση)!».

Μάλιστα η έμφαση δινόταν ακριβώς στη βασική θέση που υιοθετεί και ο «ωριμασμένος» ΣΥΡΙΖΑ, ότι το κύριο ζητούμενο είναι η «παραγωγική ανασυγκρότηση» και η «ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μας», με εξαγωγικό προσανατολισμό, ζητούμενο το οποίο υποτίθεται ότι θα υπηρετηθεί αποδοτικότερα μετά την «έξοδο από το ευρώ».⁷⁴

72 Βλ. π.χ. «Εμμονή στο Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ», http://users.ntua.gr/jmilios/Milios_RP_19-05-2015_c.pdf

73 “as we’ve said before repeatedly, our baseline assumption has always been that Greece would remain a member of the euro area”: <https://www.imf.org/external/np/tr/2015/tr072315.htm>

74 Ο Κώστας Λαπαβίτσας, εκ των βασικών εκφραστών του οικονομικού προγράμματος της ΛΑΕ, έγραφε στις 4/9/2015: «Ο ευρύτερος στόχος της δημοσιονομικής πολιτικής θα είναι η ενίσχυση της

Ο ΣΥΡΙΖΑ διατήρησε την κυριαρχία του στην κεντρική πολιτική σκηνή. Όχι όμως πλέον ως πολιτικός φορέας της ριζοσπαστικής Αριστεράς που εκπροσωπεί τα συμφέροντα της εργασίας στον ταξικό πόλεμο που μαίνεται στην ελληνική κοινωνία. Ο ΣΥΡΙΖΑ είναι πλέον ένα «προοδευτικό» συστημικό κόμμα, που υλοποιεί τη βασική στρατηγική των κυρίαρχων κεφαλαιοκρατικών τάξεων: Τη λιτότητα και τις νεοφιλελεύθερες «μεταρρυθμίσεις».

7. Αποτελεί η λιτότητα «λάθος πολιτική»;

Στο σημείο αυτό ας μου επιτραπεί να θέσω ένα ερώτημα, ώστε να μπορέσω να συνοψίσω τη βασική θέση που διατρέχει την παρούσα ανάλυση: Γιατί οι «θεσμοί» δεν παρέκκλιναν ούτε μια στιγμή από τη στρατηγική της λιτότητας, τουλάχιστον από το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 και μετά; Γιατί οι εγχώριες καπιταλιστικές δυνάμεις και οι σύμμαχοί τους στρατεύτηκαν στο Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου με τέτοιο φανατισμένο πάθος υπέρ του «Ναι» σε ένα 3ο Μνημόνιο λιτότητας;

Η απάντηση είναι απλή: Η λιτότητα δεν αποτελεί «λανθασμένη πολιτική», αλλά μια ταξική στρατηγική που εξυπηρετεί με αποκλειστικό τρόπο τα συμφέροντα του κεφαλαίου σε βάρος των εργαζομένων, συνταξιούχων, αυτοαπασχολούμενων, ανέργων αλλά και των κοινωνικά αδύναμων ομάδων. Μακροπρόθεσμος στόχος της είναι να διαμορφώσει και να επιβάλει ένα μοντέλο εργασιακών σχέσεων με συρρικνωμένα δικαιώματα και λιγότερες κοινωνικές παροχές για τους εργαζόμενους, με χαμηλότερους και «ευέλικτους» μισθούς και με εκμηδένιση της διαπραγματευτικής δύναμης των μισθωτών απέναντι στους εργοδότες και τις οργανώσεις τους.

Η λιτότητα αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του νεοφιλελευθερισμού. Στην επιφάνεια, λειτουργεί ως στρατηγική για τη μείωση του επιχειρηματικού κόστους: Μειώνει το κόστος εργασίας του ιδιωτικού τομέα, αυξάνει τα κέρδη ανά μονάδα κόστους (εργασίας) και ως εκ τούτου αυξάνει το ποσοστό κέρδους.

Συμπληρώνεται από την οικονομία στη χρήση «υλικού κεφαλαίου» (μια ακόμα πολιτική «συρρίκνωσης της ζήτησης»!) και από θεσμικές αλλαγές που ενισχύουν αφενός την κινητικότητα και τον ανταγωνισμό των κεφαλαίων και αφετέρου την ισχύ των διευθυντών στο εσωτερικό της επιχείρησης και των κατόχων χρηματοπιστωτικών τίτλων στο εσωτερικό της κοινωνίας. Όσον αφορά δε τη δημοσιονομική εξυγίανση, η λιτότητα δίνει προτεραιότητα στις περικοπές των δημοσίων δαπανών. Αυτό επιφέρει συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, δηλαδή μείωση του έμμεσου μισθού των εργαζομένων, με παράλληλη μείωση των φόρων επί του κεφαλαίου, αλλά και σταδιακή εξαφάνιση της όποιας προοδευτικότητας στον φόρο εισοδήματος.

Όμως, ό,τι αποτελεί (εργασιακό) κόστος για το κεφάλαιο, συνιστά το εισόδημα για την κοινωνική πλειοψηφία των μισθωτών εργαζομένων, δηλαδή ζήτημα διατήρησης ορισμένου βιοτικού επιπέδου. Αυτό αφορά και το κοινωνικό κράτος, οι

συνολικής ζήτησης και προσφοράς στην οικονομία, ώστε να τονωθεί η ανάπτυξη και να ενισχυθεί η απασχόληση με κοινωνική δικαιοσύνη. Για το σκοπό αυτό απαιτείται μια καλά σχεδιασμένη βιομηχανική πολιτική που θα τονώσει τον αγροτικό και τον μεταποιητικό τομέα της οικονομίας. [...] Είναι λάθος να λέγεται ότι σε συνθήκες παγκόσμιου χρηματιστικοποιημένου καπιταλισμού δεν μπορεί να υπάρξει στρατηγική ανάπτυξης για μια μεσαίου μεγέθους οικονομία, όπως αυτή της Ελλάδας. Η Ελλάδα πρέπει και μπορεί να δώσει ώθηση στον βιομηχανικό της τομέα, δίνοντας έμφαση στην εγχώρια ζήτηση και αλλάζοντας τη σύνθεση της παραγωγής υπέρ των προϊόντων που μπορούν να εξαχθούν, αντί για τον τομέα των υπηρεσιών τον οποίο υπερτόνισε τις τελευταίες δεκαετίες: «Ένα πρόγραμμα κοινωνικής και εθνικής ανασυγκρότησης για την Ελλάδα»

http://costaslapavitsas.blogspot.gr/2015/09/blog-post_4.html

υπηρεσίες του οποίου εκτός του ότι αποτελούν κόστος για τους φορολογούμενους, συνιστά σημαντική μορφή έμμεσου, «κοινωνικού μισθού».

Η λιτότητα οδηγεί βεβαίως σε οικονομική ύφεση. Αλλά η ύφεση ασκεί πίεση σε κάθε ιδιώτη επιχειρηματία, τόσο στον καπιταλιστή όσο και στον μικροεπιχειρηματία, στην κατεύθυνση μείωσης όλων των δαπανών του. Ωθείται στο να επιδιώξει την εξαγωγή περισσότερης απόλυτης υπεραξίας, δηλαδή να επιχειρήσει να παγιώσει υψηλά ποσοστά κέρδους μέσα από τη μείωση των μισθών, την εντατικοποίηση της εργασιακής διαδικασίας, ακόμα και την παραβίαση εργασιακών κανονισμών και την καταπάτηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων κλπ.

Στην προοπτική των συμφερόντων του μεγάλου κεφαλαίου, η ύφεση επιτρέπει να τεθεί σε κίνηση μια «διαδικασία δημιουργικής καταστροφής». Πρόκειται για την αναδιανομή του εισοδήματος και της εξουσίας προς όφελος του κεφαλαίου με παράλληλη συγκέντρωση πλούτου. Μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις, ιδίως στο λιανικό εμπόριο, «εκκαθαρίζονται» από τις μεγάλες επιχειρήσεις και από εμπορικά κέντρα.

Η διαδικασία «δημιουργικής καταστροφής» δημιουργεί έτσι τις προϋποθέσεις για το ξεπέραςμα της καπιταλιστικής κρίσης, για ένα νέο ανοδικό κύκλο κεφαλαιακής συσσώρευσης: Μέσα από την ανάκαμψη της κερδοφορίας και τη συγκέντρωση-συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, μέσα από την «απελευθέρωση» του κεφαλαίου από τα «δεσμά» των εργασιακών δικαιωμάτων και των μέτρων κοινωνικής προστασίας που κατακτήθηκαν από την εργατική τάξη στο παρελθόν, με τους αγώνες της.

Η θεσμική διάρθρωση της Ζώνης του Ευρώ (ΖτΕ) ενισχύει σκόπιμα τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) δεν λειτουργεί ως δανειστής τελευταίας καταφυγής για τις χώρες-μέλη της (δεν δανείζει άμεσα τα κράτη-μέλη της ΖτΕ). Σε μια συγκυρία δημοσιονομικής δυσχέρειας, η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας καθίσταται πρόσφορο μέσο για την εξασφάλιση της αναγκαίας ρευστότητας, ώστε το Δημόσιο να συνεχίσει απρόσκοπτα αποπληρώνει τις οφειλές προς τους κατόχους κρατικών ομολόγων του. Οι κυβερνώσες ελίτ όλων των χωρών της ΖτΕ είχαν, επομένως, υποβάλει οικειοθελώς τον εαυτό τους σε έναν υψηλό κίνδυνο χρεοστασίου, προκειμένου να παγιώσουν τις νεοφιλελεύθερες στρατηγικές. Με άλλα λόγια, είχαν από κοινού αποφασίσει να εκμεταλλευτούν τις κρίσεις ως μέσα για την περαιτέρω ενίσχυση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών.

Σε όλη την ιστορία του καπιταλισμού η κυρίαρχη μέθοδος εξόδου από την κρίση σύμφωνα με τα συμφέροντα του κεφαλαίου υπήρξε η συρρίκνωση των εργατικών και λαϊκών εισοδημάτων, η μεταφορά πλούτου και ισχύος από τον κόσμο της εργασίας στο κεφάλαιο. Εξαιρέσεις, όπως το μεσοπολεμικό New Deal του Φραγκλίνου Ρούσβελτ, υπήρξαν μόνο όταν υφίστατο ο «πολιτικός κίνδυνος» αποσταθεροποίησης του καπιταλιστικού συστήματος.

Η αποσύνθεση της μεταπολιτευτικής πολιτικής σκηνης στις εκλογές του 2012 και η ανάδυση ΣΥΡΙΖΑ, με το ριζοσπαστικό του Πρόγραμμα, μπορούσε να αποτελέσει «πολιτικό κίνδυνο» για το σύστημα, τη σύγκρουση με το οποίο, ως εκπρόσωπος των συμφερόντων των λαϊκών τάξεων, υποσχόταν να οργανώσει.⁷⁵ Όμως η μετάλλαξη του κατά την περίοδο 2012-14, και η επικράτηση της λογικής της

---

75 Βέβαια εδώ αναφέρεται ένα ερώτημα: Ποια θα ήταν η συνέχεια της ριζοσπαστικής πολιτικής της κυβέρνησης της Αριστεράς εάν, παρά τις αντιφάσεις και τις προκλήσεις, ο «πολιτικός κίνδυνος» δεν οδηγούσε τα νεοφιλελεύθερα κέντρα σε συμβιβασμό αλλά σε κλιμάκωση της βίας (ώθηση εξόδου από τη Ζώνη του Ευρώ – παρά την επακόλουθη σχεδόν σίγουρη αποσύνθεσή της – και εμπάργκο διαφόρων μορφών); Το ζήτημα αφορά στο σήμερα και στις διεργασίες στις οποίες επιδιώκει να συμβάλει το παρόν κείμενο (το οποίο δεν γράφτηκε για λόγους απλώς ιστορικής καταγραφής).

«παραγωγικής ανασυγκρότησης», οδηγούσε σ' έναν «ιστορικό συμβιβασμό» που φαντασιωνόταν ότι η κατάργηση της λιτότητας θα γινόταν δυνατή με βάση την πειστικότητα του επιχειρήματος ότι αποτελεί «αντιαναπτυξιακή πολιτική».

Για να το διατυπώσουμε διαφορετικά: Αν το πρόβλημα είναι το ξεπέραςμα της ύφεσης και η «παραγωγική ανασυγκρότηση», τότε ολόκληρη η χώρα έχει ένα κοινό συμφέρον: Να επιτύχει η οικονομία «μας» την ανάπτυξη. Ακόμα κι αν στο στόχο αυτό προσθέσουμε διευκρινίσεις του τύπου «με δίκαιο τρόπο» (να πορευτούμε στην ανάπτυξη), η απόδοση από την Αριστερά της πρώτης προτεραιότητας στην «ανάπτυξη» συνεπάγεται την ηγεμονία των αστικών ιδεολογικών μύθων περί κοινού εθνικού συμφέροντος, «εθνικής προσπάθειας» και κοινωνικής ειρήνης, σε μια συγκυρία που το κεφάλαιο έχει κηρύξει έναν αδυσώπητο πόλεμο στην εργασία. Με αυτούς τους όρους η *συνθηκολόγηση της Αριστεράς και η αποκοπή της από τα συμφέροντα της εργασίας ήταν προδιαγεγραμμένη αρκετό χρόνο πριν τις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015.*

8. Η πολιτική της ανατροπής που δεν δοκιμάστηκε

Με την τελική αποδοχή του νεοφιλελεύθερου πλαισίου διακυβέρνησης στις 13/7/2015, η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ μετέτρεψε τελειωτικά σε παρένθεση τη δέσμευση αλλά και την προοπτική άμεσης εφαρμογής ενός αριστερού προγράμματος διακυβέρνησης. Πλέον το σύνθημα «κυβέρνηση της Αριστεράς» έχει αποκτήσει ένα τελείως διαφορετικό νόημα σε σχέση με αυτό που είχε λίγους μήνες πριν.

Ωστόσο ο ΣΥΡΙΖΑ δεν έφτασε από την εκλογική επιρροή του 4,5% στο 36% και την κυβέρνηση με βάση την υπόσχεση ότι θα εφαρμόσει «καλύτερα» ή «φιλολαϊκότερα» το 100% του Μνημονίου (όπως κάνει σήμερα), ούτε με βάση τη θέση ότι συμφωνεί με το 70% του Μνημονίου, όπως διακήρυξε δια του τότε Υπουργού Οικονομικών λίγες μέρες μετά την εκλογική του νίκη (βλ. υποσημείωση 58). Μάλιστα αν ο ΣΥΡΙΖΑ από την αρχή είχε διακηρύξει ότι συμφωνεί με το 70% του Μνημονίου μάλλον δεν θα είχε ούτε καν την τύχη της ΔΗΜΑΡ, που το 2012 υποσχόταν να αγωνιστεί για τη «σταδιακή απαγκίστρωση» από το Μνημόνιο. Κατά πάσα πιθανότητα δηλαδή, θα γινόταν και πάλι μια «εξωκοινοβουλευτική δύναμη», έχοντας την τύχη του Συνασπισμού το 1993, μετά το φιάσκο της περίφημης επιχείρησης «κάθαρσις!» του 1989, που εξελίχθηκε υπό την αιγίδα του διεκδικητή της κυβέρνησης αρχικά και κατόπιν πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη.

Αυτό που προκύπτει από τη μακροσκελή ανάλυση που περιέχεται στο ανά χείρας κείμενο είναι ότι η πολιτική που εφαρμόσε η κυβέρνηση από τις 25 Ιανουαρίου 2015 και μετά δεν ήταν το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ, ούτε απέρρεε από αυτό καθ' οιονδήποτε τρόπο. Η ηγετική ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ γύρω από το Γραφείο του Προέδρου, έχοντας ήδη η ίδια εξαρχής επιλέξει το δρόμο που οδηγούσε στον συμβιβασμό με το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο διακυβέρνησης και τις εγχώριες και διεθνείς δυνάμεις που το στηρίζουν, συνθηκολόγησε διότι εντός του πλαισίου αυτού «δεν υπήρχε εναλλακτικός δρόμος».

Όμως αυτή η όψιμη ανακάλυψη του θατσερικού ΤΙΝΑ⁷⁶ από την κυβέρνηση, δηλαδή ότι σχεδόν τίποτα δεν ήταν δυνατό να αλλάξει με τη νίκη του ΣΥΡΙΖΑ (αλλά ούτε και θα είναι δυνατό να αλλάξει στο μέλλον, αφού ο «αντίπαλος» θα έχει πάντα υπέρτερες δυνάμεις), απέκτησε ισχύ μόνο επειδή η ίδια η κυβέρνηση είχε ήδη επιλέξει να λειτουργήσει ως κυβέρνηση του «υπάρχοντος», ως κυβέρνηση του υπαρκτού ελληνικού καπιταλισμού, θεωρώντας ότι το τέλος της λιτότητας μπορεί να αποτελέσει το «κοινό πρόγραμμα των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας», του

76 ΤΙΝΑ: There Is No Alternative, «Δεν υπάρχει εναλλακτική».

κεφαλαίου και εργασίας.

Τι άραγε απέρρευε, σε χοντρές γραμμές, από το συνεδριακό πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ, τις αποφάσεις της Κεντρικής του Επιτροπής κλπ.;

Καθυστέρηση πληρωμών προς τους δανειστές του ελληνικού δημοσίου ήδη από τον Φεβρουάριο 2015, μέχρι την επίτευξη συμφωνίας αντίστοιχης με τη λαϊκή εντολή για σταμάτημα της λιτότητας, διασφάλιση των αναγκαίων για το κοινωνικό κράτος δημόσιων εσόδων μέσα από τη φορολογία του πλούτου και του μεγάλου κεφαλαίου, προώθηση μέτρων και ενός νομοθετικού πλαισίου για τη διαφάνεια αλλά και τον περιορισμό του χώρου εξουσίας της αγοράς, συνεταιριστικά-συνεργατικά σχήματα που θα «ενώνουν» το άνεργο εργατικό δυναμικό με το αργούν παραγωγικό δυναμικό των κλειστών επιχειρήσεων, ενεργητική άσκηση των δικαιωμάτων του Δημοσίου επί των τραπεζών κλπ., έλεγχο της κίνησης κεφαλαίων πολύ πριν υπονομευθεί η κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών (βλ. υποσ. 66) κλπ.

Όμως, μια διακυβέρνηση και μια διαπραγμάτευση που να απορρέει από το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Και επειδή ποτέ δεν δοκιμάστηκε, η «διαπίστωση» πως «δεν υπήρχε εναλλακτική λύση» πέρα από τη συνθηκολόγηση, είναι άτοπη.

Το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ προϋπέθετε όχι μια άλλη διακυβέρνηση αλλά, για πρώτη φορά, μια *κυβέρνηση της Αριστεράς* που θα ξεκινούσε μια άλλη διαπραγμάτευση με πυξίδα τη μεροληψία υπέρ των λαϊκών τάξεων! Αυτό θα αποτελούσε την εναλλακτική στρατηγική.

Αν κάποιος έχει αμφιβολία για το κατά πόσο ένα τέτοιο πρόγραμμα θα μπορούσε να είναι αποτελεσματικό και να οδηγήσει σε ριζικά διαφορετικά αποτελέσματα, πρέπει να έχει εξίσου αμφιβολίες και για το αντίθετο: Ότι αυτό το πρόγραμμα θα αποτύγχανε να σταματήσει τη λιτότητα και να βάλει σε κίνηση μια διαδικασία δημοκρατικού κοινωνικού μετασχηματισμού και ρήξεων, μέσα από την ενδυνάμωση της εργατικής τάξης και ευρύτερα του κόσμου της εργασίας. Διότι διαφορετικά, αν δηλαδή κάποιος πιστεύει ότι μια τέτοια προοπτική ήταν έτσι κι αλλιώς ανέφικτη, τότε πρόκειται απλώς για έναν συντηρητικό οπαδό του ΤΙΝΑ.

Οι κινητοποιήσεις στήριξης της κυβέρνησης αμέσως μετά την έναρξη της διαπραγμάτευσης τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο 2015 και κυρίως το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος δείχνουν ότι ήταν εφικτή η συσπείρωση της πλειοψηφίας του κόσμου της εργασίας σε μια τέτοια στρατηγική σύγκρουσης.

Σήμερα ένα πράγμα είναι καθαρό: Ο αγώνας των λαϊκών τάξεων για βελτίωση της ζωής τους και αλλαγή της κοινωνίας δεν μπορεί να έχει ως κέντρο, ως «Γενικό Επιτελείο», μια κυβέρνηση που έχει αποδεχτεί να υλοποιήσει το 3ο Μνημόνιο, δηλαδή ένα πρόγραμμα οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών ενταγμένο απόλυτα στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο εμπέδωσης των συμφερόντων του κεφαλαίου.

Παρά τη φαινομενική του ηρεμία, το πολιτικό σκηνικό στη χώρα παραμένει ρευστό. Μετά τη συνθηκολόγηση του ΣΥΡΙΖΑ, αφενός δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την εκκίνηση διαδικασιών στο χώρο της ευρύτερης συστημικής Κεντροαριστεράς και αφετέρου δημιουργείται ένα πολιτικό τοπίο και ένα κενό εκπροσώπησης στο χώρο της Αριστεράς, το οποίο επίσης ωθεί σε νέες διεργασίες και συνθέσεις.

Η ανασύνθεση της (μαρξιστικής) Αριστεράς σημαίνει πρώτα απ' όλα να μη χάνουμε από την οπτική μας την ασυμφιλίωτη αντίθεση των συμφερόντων της εργασίας έναντι αυτών του κεφαλαίου. Η Αριστερά παραμένει Αριστερά όταν γειώνεται στα εργατικά συμφέροντα για να τα φέρει στο πολιτικό προσκήνιο, όταν συγχωνεύεται με τους αγώνες των εργαζομένων και τα κινήματα.

Ζητούμενο δεν μπορεί να είναι η υποκατάσταση των ταξικών αγώνων και του ταξικού Προγράμματος με ένα κυβερνητισμό «νομιματικής πολιτικής». Προφανώς κανένα νόμισμα δεν είναι φετίχ, αλλά και για κανένα νόμισμα δεν πρέπει να έχουμε αυταπάτες. Το ζήτημα της σύγκρουσης με τις δομές του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού από τη σκοπιά των «κοινωνικών αναγκών» έρχεται πρώτο.

Οι εμπειρίες από τη διαδρομή του ΣΥΡΙΖΑ οδηγούν σε συμπεράσματα που εντείνουν την πεποίθηση ότι σήμερα απαιτείται αφενός η «συγκέντρωση δύναμης» της Αριστεράς, ως χώρου ιδεών και πολιτικής πρακτικής με αντικαπιταλιστική στρατηγική, μαζικής κοινωνικής απεύθυνσης και οργανωτικής δυνατότητας (ανασύνθεση της μαρξιστικής Αριστεράς), και αφετέρου η επεξεργασία και εμβάθυνση της «μεταβατικής προσέγγισης», ως διαδικασίας που δημιουργεί ρήγματα στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής εδώ και τώρα, σε μια πορεία κλιμάκωσης προς την αντικαπιταλιστική ανατροπή.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τους Κ. Αναστασίου, Δημήτρη Δημούλη, Βασίλη Δρουκόπουλο, Μάριο Εμμανουηλίδη, Ελευθερία Καρνάβου, Σπύρο Λαπατσιώρα, Δήμητρα Μαραγκουδάκη και Γιώργο Σαπουνά για τις παρατηρήσεις τους στην αρχική εκδοχή αυτού του κειμένου.